

**T.C.
HALIÇ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEKSTİL VE MODA TASARIMI ANASANAT DALI
TEKSTİL VE MODA TASARIMI PROGRAMI**

**OSMANLI'DA SOSYAL HAYAT
MODERNLEŞMESİNİN GİYİM KUŞAMA ETKİSİ
YÜKSEK LİSANS TEZİ**

**Hazırlayan
Sümevra Merve İLBAK**

**Danışmanı
Prof. Esin SARIOĞLU**

İstanbul – 2011 - 2012

T.C.
HALIÇ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Tekstil ve Moda Tasarım Anasanat Dalı Tekstil ve Moda Tasarım Programı Tezli Yüksek Lisans öğrencisi **Sümevra Merve İLBAK** tarafından hazırlanan “**Osmanlı’da Sosyal Hayat Modernleşmesinin Giyim Kuşama Etkisi**” adlı bu çalışma jürimizce Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

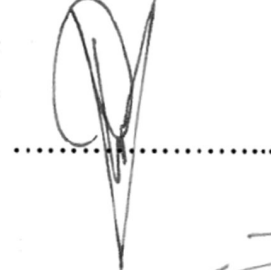
Sınav Tarihi : 10.02.2012

(Jüri Üyesinin Ünvanı , Adı , Soyadı ve Kurumu) :

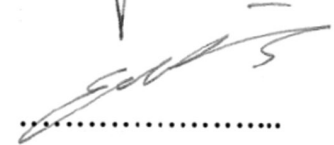
Jüri Üyesi: Prof.Dr.Esin SARIOĞLU
Dan.-HAL.Üniv.Tekstil ve Moda Tas.ASD Öğr.Üyesi

İmzası :

Jüri Üyesi : Prof.Dr.Şebnem R.TEMİR
HAL.Üniv.Tekstil ve Moda Tas.ASD Öğr.Üyesi

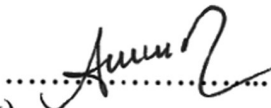
Jüri Üyesi :Yrd.Doç.Dr.Engin AKDOĞAN
Gelişim Üniv. Öğr.Üyesi

Jüri Üyesi: Yrd.Doç.Dr. Başak SAÇLIOĞLU
Marmara Üniv.Tekstil ASD Öğr.Üyesi (Yedek)

.....

Jüri Üyesi: Yrd.Doç.Altan ORAN
HAL.Üniv.Tekstil ve Moda Tas.ASD Öğr.Üyesi (Yedek)

İÇİNDEKİLER

Sayfa No.

KISALTMALAR LİSTESİ	II
ŞEKİLLER LİSTESİ	III
ÖZET	VIII
ABSTRACT	IX

1. GİRİŞ.....	2
2. OSMANLI İMPARATORLUĞU'NDA YÖNETİM YAPISI	4
3. OSMANLI'DA GİYİM KUŞAM	6
3.1. Tanzimat Öncesi Osmanlı'da Dış Görünüş	7
4. OSMANLI'DA DEĞİŞİM HAREKETLERİ	17
4.1. Batılılaşma ile Gelen Değişim	18
4.1.1. Lale Devri	28
4.1.2. Tanzimat Fermanı ve Sosyal Hayata Etkileri	31
4.1.3. Islahat Fermanı ve Sosyal Hayata Etkileri	36
4.1.4. Oryantalizm ve Etkileri	37
4.2. Batılılaşmanın Sosyal Hayata Etkisi	47
4.3. Batılılaşmanın Giyime Etkisi	69
4.4. Yaşamak Kültürü	119
4.5. Giyim Kuşam ile İlgili Düzenlemeler ve Yasaklar	126
4.6. Çarşafın Giyilmeye Başlanması	132
4.7. Korse Sorunu	140
5. OSMANLI MİMARİSİNİN MODERNLEŞMESİ	145
5.1. İstanbul'da Barok Üslup	150
6. OSMANLI KADIN HAREKETİ	150
6.1. Osmanlı Kadın Hareketi ve Basın Yayın İlişkisi	166
7. SONUÇ	178
8. SÖZLÜK	181
9. KAYNAKLAR	186
10. İNTERNET KAYNAKLARI	189
11. ÖZGEÇMİŞ	191

KISALTMALAR

- a.g.e.** : Adı geçen eser
a.g.m. : Adı geçen makale
Bkz. : Bakınız
s. : Sayfa
yak. : Yaklaşık

SEKİL LİSTESİ

Şekil 2.1. Tanzimat Fermanı, Orijinal Belge	5
Şekil 3.1. Osmanlı'da kadın giyimi	6
Şekil 3.1.1. Türk kadını gravürü.1688 yılı	7
Şekil 3.1.2. Osmanlı kadının sokak giysisi halinin konu edildiği gravür.1662 yılı	8
Şekil 3.1.3. Seraser Kumaştan Kadın Hotozları.16. Yüzyıl	9
Şekil 3.1.4. Osmanlı kadınının ev içi giyimi ve hotoz kullanımını gösteren resim	10
Şekil 3.1.5. Yahudi Kadınının tasvir edildiği gravür.1698 yılı	11
Şekil 3.1.6. Rum Kadınının tasvir edildiği gravür.1610-1621 yılları	12
Şekil 3.1.7. Beyoğlu'nda Rum Kızı isimli gravür.1662 yılı	12
Şekil 3.1.8. Beyoğlu'nda Fransız Kadınının tasvir edildiği renklendirilmiş gravür. 1662 yılı	13
Şekil 3.1.9. Bahar giysisi Müslüman kadın gravürü, 1790 yılı	14
Şekil 3.1.10. Tesettürlü-yaşmaklı kadın tasviri1882 yılı	16
Şekil 4.1. Osmanlı kadınlarını mesire alanında tasvir eden bir kartpostal 19. Yüzyıl	17
Şekil 4.1.1. Osmanlı Modernleşmesi kadın ve erkeklerin aynı ortamlarda daha rahat tavırlar sergilemesini sağlamıştır. Ressam: Amedeo Preziosi	18
Şekil 4.1.2. Yeniçeri, Nizam-ı Cedid Binbaşısı, Topçubaşı, Binbaşı, Jean Brindesi'nin Elbicei Atika, Anciens Costumes Turcs de Constantinople adlı eserinden	19
Şekil 4.1.3. Hanımlara Mahsus Gazetede yer alan Avrupalı tarzda döşenmiş bir iç mekan görüntüsü, 18 Eylül 1897	20
Şekil 4.1.4. Osmanlı ailesi. 19. Yüzyıl	21
Şekil 4.1.5. Osmanlı saray çevresi ve iskelelerin asayişinden sorumlu görevlilerden lan bir Bostancının 1846 yılına ait gravürü	22
Şekil 4.1.6. Osmanlı'da fesin halk arasındaki kullanımını gösteren fotoğraf. 19.Yüzyıl	23
Şekil 4.1.7. Baba ile kızının Stüdyo Cabinet isimli stüdyoda çekilen fotoğrafı. 1910 yıllar	24
Şekil 4.1.8. Türkiye'nin ilk futbol takımı 1 Ekim 1905 yılında Mekteb-i Sultanı 5. sınıf öğrencilerinden Ali Sami Yen ve arkadaşları tarafından kuruldu. Bu resim Galatasaray'ın ilk futbol takım kadrosudur.....	25
Şekil 4.1.9. Osmanlı ile Fransa arasında imzalanan bir Ticaret anlaşması. 1838 yılında	26
Şekil 4.1.10. İngiltere ile imzalanan Baltalimanı Ticaret Antlaşması'nın yer aldığı defter. 1838 yılı	27
Şekil 4.1.1.1. Madame de Pompadour'ün Türk kostümleri içerisinde ressam Charles André van Loo'ya yaptırdığı yağlıboya tablo. 1747 yılı	28
Şekil 4.1.1.2. Lady Montagu'nün Türk kostümleri içerisinde yaptırdığı Turquerie etkisindeki portresi. 1844 yılı	30
Şekil 4.1.2.1. Le Petit Journal isimli yayının, "İstanbul'da Skandal İki Müslüman Haremden Kaçtı" başlıklı kapağı, basıldığı tarih 4 Şubat 1906, OBA Koleksiyonu	32
Şekil 4.1.2.2. L. Sabbatier'e ait Jöntürk şıklığı isimli resim. L'illustration, 21 Şubat 1912	33
Şekil 4.1.2.3. Sultan Vahdettin ve V. Mehmet (Sultan Reşat) dönemlerinde sarayın başmabeyinciliğini yapmış, Lütfi Simavi'nin "Teşrifât ve Âdâb-ı Muâşeret" kitabından Batılı olmanın rehber fotoğrafları	34
Şekil 4.1.4.1. John Frederick Lewis'in Sarraf- Kuşukulu Bir Sikke isimli tablosu. (1868 yılı)	37

Şekil 4.1.4.2. Jean Leon Gerome'un resmettiği Banyo (The Bath) isimli tablo. 1880 yılı	38
Şekil 4.1.4.3. Jean Leon Gerome tarafından resmedilmiş "Köle Pazarı (The Slave Market)" isimli Oryantalist tablo	39
Şekil 4.1.4.4. John Frederick Lewis tarafından resmedilmiş "Haremde bir gözde (Favourite in Harem)" isimli tablo	40
Şekil 4.1.4.5. Jean Leon Gerome'un resmettiği Sarayın Terası isimli tablosu. 1886 yılı	41
Şekil 4.1.4.6. Jean Leon Gerome'un, Namaz (The Prayer) isimli, 1865 yılında tamamlanmış tablosu	42
Şekil 4.1.4.7. John Frederick Lewis'in resmettiği Yukarı Mısır (Upper Egypt) isimli tablo. 1860 yılı	43
Şekil 4.1.4.8. Hamam isimli, Jean Auguste Dominique Ingres tarafından resmedilmiş oryantalist üsluptaki tablo. 1862 yılı	44
Şekil 4.1.4.9. Paris'te düzenlenen doğu gecesi temalı bir eğlencenin Karl Girardet tarafından çizilmiş illüstrasyonu. 1843 yılı	45
Şekil 4.1.4.10. Wolfgang Amadeus Mozart, Saraydan Kız Kaçırma operasını yönetirken çizilmiş bir illüstrasyon (1789 yılı)	46
Şekil 4.2.1. Galata - Pera bölgesinin planları. 1905 yılı	48
Şekil 4.2.2. Hanımlara Mahsus Gazete'de "Büyük Çorbacı Han'da Haim Maça'nın büyük Mağazası" başlığıyla yayınlanan bir reklam illüstrasyonu	49
Şekil 4.2.3. Galata Köprüsü.1800'lerin ikinci yarısı	50
Şekil 4.2.4. İstanbul'da bir Türk Kahvesi, Fotoğraf stüdyosu, Sébah-Joailer, Pierre de Gigord Koleksiyonu. 19. Yüzyıl	51
Şekil 4.2.5. Beykoz, Editeur A. Zellich Fils, OBA Koleksiyonu, Beykoz kıyılarındaki köşk ve konakların konu edildiği kartpostal, 20. Yüzyılın ilk çeyreği	52
Şekil 4.2.6. Sultan Abdülmecid (25 Nisan 1823, İstanbul – 26 Haziran 1861, (İstanbul)	53
Şekil 4.2.7. Kadınlar Dünyası dergisinden pantolon giymiş bir kadın fotoğrafı, 17Mart1904.....	55
Şekil 4.2.8. Feraceli Kadın fotoğrafı, 20. Yüzyıl başları	56
Şekil 4.2.9. Osmanlı'da bir kiraathane, 19. Yüzyıl	58
Şekil 4.2.10. Amedeo Preziosi'nin bir "Pazar Meydanı (Shopping Square)" isimli tablosu	59
Şekil 4.2.11. Osman Hamdi Bey'in 'Sultan Ahmed Cami Önünde Türk Kadınları' isimli tablosu	61
Şekil 4.2.12. Pascal Sebah'ın çektiği, 1880 tarihli feraceli bir kadına ait fotoğraf	62
Şekil 4.2.13. Pera Palace Oteli. 1920 yılı	63
Şekil 4.2.14. Osmanlı'da bir Berber/hallak saç keserken çekilmiş fotoğraf, 19.Yüzyıl.....	64
Şekil 4.2.15. Osmanlı sokaklarında Seyyar Kahveci	65
Şekil 4.2.16. Kaiser Wilhelm ve Franz Joseph	66
Şekil 4.2.17. Osmanlı'da esnafın konu edildiği kartpostal, 19. yüzyılın ikinci yarısı	67
Şekil 4.2.18. Fotoğrafçı Ernest de Caranza'nın Objektifinden	68
Şekil 4.2.19. James Robertson'ın objektifinden Kırım Savaşında bir kamp (1855) ...	68
Şekil 4.3.1. E.F. Rochat'ın İstanbul'da yaşarken resmettiği bir tablosunun, kartpostal olarak basılmış bir eseri. 19. Yüzyıl	69
Şekil 4.3.2. Kıyafet reformundan önce ve sonra Sultan 2. Mahmut	70

Şekil 4.3.3. Yahudi, Bulgar ve Müslüman kadının Pascal Sebah tarafından çekilmiş fotoğrafı. 1873 yılı	71
Şekil 4.3.4. Jean-Léon Gérôme'un "Kuşları Besleyen Harem Kadınları (Harem Women Feeding Pigeons in a Courtyard)" isimli tablosu	72
Şekil 4.3.5. Firuze Dergisinde Avrupai tarzdaki kadın ayakkabı modellerine ayrılmış bir bölüm	73
Şekil 4.3.6. O. Dalvimart 'Gelin' 'The Costume of Turkey' Londra 1802	74
Şekil 4.3.7. Adile Sultan'ın Batı Tarzı gelinliği ile Sebah- Joilier fotoğraf stüdyosu tarafından 1917 yılında çekilmiş fotoğrafı	75
Şekil 4.3.8. Ermeni gelin, Yahudi kadın ve genç Rum kadını, 19. Yüzyılın ikinci yarısı, Pascal Sebah	76
Şekil 4.3.9. Düğünün ertesi günü yapılan ve paça günü adı verilen töreni gösteren tablo. 18. Yüzyıl, ressamı bilinmemektedir	77
Şekil 4.3.10. Sultan Abdülmecid'in 6. Karısı Bezmera Kadının 1840-1845 yılları arasında kendi gardolabıyla ilgili terzisine verdiği emirlerin notlarının yer aldığı defter. Terzinin adı Küçük Şahin Manolaki'dir	78
Şekil 4.3.11. Moda Terzihanesi isimli dükkânın fotoğrafı. 1928 yılı	79
Şekil 4.3.12. Bir terziye ait kumaş ve işleme örnekleri	80
Şekil 4.3.13. Fransa kaynaklı moda çizimlerinin, Osmanlı terzi defterlerinde kumaşlarla birlikte örneklendiği bir sayfa. 1873-1874 yılları	81
Şekil 4.3.14. Fransa kaynaklı moda çizimlerinin, Osmanlı terzi defterlerinde kumaşlarla birlikte örneklendiği bir sayfa. 1873-1874 yılları	82
Şekil 4.3.15. Fransa kaynaklı moda çizimlerinin, Osmanlı terzi defterlerinde kumaşlarla birlikte örneklendiği bir sayfa. 1873-1874 yılları	83
Şekil 4.3.16. Jeanne Etienne Liotard'ın resmettiği tablo. 1740 yılı	84
Şekil 4.3.17. Modern tarzda bir Osmanlı Kadın Giysisi, iki parçalı kadife takım. 19. Yüzyıl	85
Şekil 4.3.18. Fausto Zonaro'nun 1891-1910 yılları arasına tarihlenen Sandala Binen Cariyeler isimli tablosu	86
Şekil 4.3.19. Soldan sağa; Adile Sultan Behiye Sultan, Rukiye Sultan, Atiye Sultan. 1907 yılı	87
Şekil 4.3.20. Feraceli Kadın kartpostalı. 1890'lı yıllar	88
Şekil 4.3.21. Yaşmaklı Müslüman kadınların konu edildiği gravür. 1790 yılı	90
Şekil 4.3.22. Fausto Zonaro'nun 1891-1910 yılları arasına tarihlenen Ziyarete isimli tablosu	91
Şekil 4.3.23. Josef Warnia-Zarzecki'ye ait Göksu'da Mesire isimli tablo	92
Şekil 4.3.24. Osman Hamdi Bey'in İki Müzisyen Kız isimli tablosu. 1880 yılı	94
Şekil 4.3.25. Abdülmecid Efendi'nin resmettiği tablolar. 1890'lı yıllar	95
Şekil 4.3.26. Lady Mary Worthley Montagu'nun Türk kostümleri içerisinde poz vererek yaptırdığı tablosu (yak. 1725)	96
Şekil 4.3.27. Lady Mary Wortley Montagu, Şark giysileri içinde yapılmış bir tablosu	97
Şekil 4.3.28. Osmanlı Saray kadınlarının ev içi giysilerinin örneklendiği gravür, 1825 yılı	98
Şekil 4.3.29. Jean Jacques Francois Lebarrier'in Kadınlar Hamamı (A Female Turkish Bath) isimli tablosu	99
Şekil 4.3.30. Fausto Zonaro'nun resmettiği Bayram isimli tablosu, dönemin erkek giyimi hakkında fikir vermektedir. 1899 yılı	102
Şekil 4.3.31. İstanbul sokaklarında erkekler. 1900 yılı	103

Şekil 4.3.32. Diyarbakırlı Müslüman kadın, Diyarbakırlı evli Hıristiyan kadını, Palulu Kürt kadını Fotoğraf: Pascal Sebah. 1870'li yıllar	104
Şekil 4.3.33 Pera Tünel Bölgesindeki, hem geleneksel hem de modern giysili insanların bir arada gösterildiği illüstrasyon, 1876 yılı	106
Şekil 4.3.34. Geleneksel giysilerini kullanmaya devam eden bir grup erkeğin arka planında fesli ve ceketli modern giysiler içinde bir erkeğin görüldüğü fotoğraf. 1915 yılı Mayıs ayı	107
Şekil 4.3.35. 1900'lü yılların başında çekilen bu fotoğrafta modern giysileri içinde Şişli Etfal Hastanesi doktorları görülmektedir	108
Şekil 4.3.36. Fausto Zonaro'nun 1891-1910 yılları arasına tarihlenen Şair Nigâr Hanım'ı resmettiği tablosu	109
Şekil 4.3.37. Jean Brindesi'nin tablosu. 1873 yılı	111
Şekil 4.3.38. Ermeni Tasviri. 1807 yılı	112
Şekil 4.3.39. Fotoğraf (Constantinople Lady). 1900 yılı	113
Şekil 4.3.40. Pascal Sebah tarafından çekilen İstanbul Hanımının fotoğrafı. 20. Yüzyıl başları	115
Şekil 4.3.41. Ferace giymiş, başında yaşmağı olan kadın fotoğrafı, Fotoğraf Pascal Sebah, 19. Yüzyılın sonları	116
Şekil 4.3.42. Ferace giymiş, başında yaşmağı olan kadınlar, Fotoğraf Pascal Sebah, 19. Yüzyılın sonları	117
Şekil 4.3.43 Halide Edip'in Yaşmaklı fotoğrafı	118
Şekil 4.4.1. Osmanlı Kadınının Sokak Kıyafetli fotoğrafı, Fotoğraf Pascal Sebah. 1873 yılı.....	120
Şekil 4.4.2. Türk Kadını, Fotoğrafçı Abdullah Freres. 1860-1870 yılları	121
Şekil 4.4.3. Abdullah Freres tarafından çekilmiş bir fotoğraf. 20.Yüzyıl	123
Şekil 4.4.4. Pascal Sebah'ın fotoğraf stüdyosunda çekilmiş bazı resimler, 19. Yüzyılın sonları.....	124
Şekil 4.4.5. Transparan bir yaşmak ile poz vermiş Osmanlı kadını, 19. Yüzyıl	125
Şekil 4.5.1. Fausto Zonaro tarafında resmedilmiş, yasakların özelliklerini barındıran ferace örneği	128
Şekil 4.5.2. İşlemeli ferace giymiş ve transparan yaşmak bağlamış bir Osmanlı kadını resmi, 1877 yılı	130
Şekil 4.5.3. Fausto Zonaro'nun Galata Köprüsü'nde isimli tablosundan detay. 1891-1910 yılları arası.....	131
Şekil 4.6.1. Resmin altındaki notta "Osmanlı Müdafaa-i Hukuk Nisvan Cemiyeti Reisi ile erkânından dört muhterem sima" yazmaktadır. 20. yüzyıl ilk çeyreği	132
Şekil 4.6.2. Resmin altında verilen bilgiye göre, Almanya'da basılmış bir dergide kullanılan bu hanımlar, kadın hareketinde aktif rol almış grubun üyeleridir	133
Şekil 4.6.3 Çarşafı Kadın fotoğrafı, 20. yüzyıl	135
Şekil 4.6.4. Uçan ilk Türk Kadını olan Belkıs Şevket Hanım'a aittir	137
Şekil 4.6.5. Arzuhalecilerin konu edildiği fotoğraf	139
Şekil 4.7.1 Kadınlar Dünyası Dergisi, tamamı reklamlardan oluşan ilan sayfasıdır	140
Şekil 4.7.2. John Frederick Lewis'in Harem Yaşamı isimli tablosu. 1857 yılı	141
Şekil 4.7.3. Hanımlar Mahsus Gazete, bir korse markasının reklamı olan bu ilanda "Senakûn Korsesi" olarak isimlendirilen ürünün detaylı bir tarifi yapılmış ve kullanım özelliklerine yer verilmiştir.....	142
Şekil 4.7.4. Kaynak: Hanımlar Mahsus Gazete, sayfanın başında "Son Moda" yazmaktadır	144
Şekil 5.1. Klasik Osmanlı Mimarisinin örneklendiği kartpostal	145

Şekil 5.2. Fabius Germain Brest'e ait bir tablo	146
Şekil 5.3. Osmanlı son dönem Modern mimari örnekleri Pera bölgesi	147
Şekil 5.4. Selimiye Kışlası	148
Şekil 5.5. Pera'da dükkanların bulunduğu bir caddeyi gösteren kartpostal	149
Şekil 5.1.1. Dolmabahçe Sarayı	151
Şekil 5.1.2. Nusretiye Camii'nin dıştan görünüşü, Yapım Yılı: 1825	152
Şekil 5.1.3. Nusretiye Camii İç mekan görüntüsü ve süslemeleri, Yapım Yılı: 1825	152
Şekil 5.1.4. Çeşm-i Bülbül	153
Şekil 6.1. 28 Mayıs 1913'te Osmanlı'nın ilk Feminist örgütlerinden biri olarak kurulan Teal-i Nisvan'ın üyeleri	154
Şekil 6.2. Osmanlı Kadınlarının Avrupa sporları yapması ile ilgili fotoğraf	156
Şekil 6.3. Hanım Dergisi'nden bir moda sayfası. Sol sayfa derginin kapağı, Sağ sayfa ise, sağ üstte yazdığına göre moda sayfasıdır	157
Şekil 6.4. Fatma Aliye Hanım'ın bisiklete binerken çekilmiş fotoğrafı	159
Şekil 6.5. İlk Türk kadın doktor Safiye Ali	161
Şekil 6.6. İzmir'deki Karşıyaka Kız Muallim Mektebi	162
Şekil 6.1.1. Şaire Yaşar Nezihe Hanımefendi. Sağ (Fransızca) Kapak: Sayı: 123, Miladi 21 Aralık 1913 ve 3 Ocak 1914 olarak iki tarih bulunmaktadır. Fotoğraf: Batılı kadınla gibi ata binen Osmanlı kadını	166
Şekil 6.1.2. Kadın Yazıları Dergisi, sayı numarası bulunmamaktadır. Tarih, Teşrinievvel-Teşrinisani şeklinde Rumi aylarda verilmiştir. Yıl 1926 olarak dergi kapağında bulunmaktadır. Yılın Miladi olması ihtimali yüksektir. Geçiş dönemi olduğu için farklı birimleri bir arada kullanılmış olabilir. Sayfa bebek bakımı ile ilgili bilgi vermektedir.....	167
Şekil 6.1.3. Kadınlık dergisi, Osmanlı kadının dönem kıyafetleri içinde gösteren fotoğraf	169
Şekil 6.1.4. Hem Latin harfleriyle hem de Osmanlıca harfler ile basılan kapak resimlerinde kadın muharrirler (yazarlar) bulunmaktadır	170
Şekil 6.1.5. Hanımlar Mahsus Gazete, sayı: 28, Kapağın üzerinde tarih bulunmamaktadır	171
Şekil 6.1.6. Hanım isimli derginin ilk sayısının kapağı	173
Şekil 6.1.7. Demet dergisinden dönemin modasını gösteren bir giysi illüstrasyonu. Resmin altında Osmanlıca olarak "Moda" yazmaktadır	174
Şekil 6.1.8. Kadın sporcuların fotoğraflarının yer aldığı bir bölüm	175
Şekil 6.1.9. Hanımlar Alemi isimli dergisinde dahil olduğu bazı yayınlar, 20. Yüzyılın başlarında, hem Fransızca hem de Osmanlıca olarak iki dilde basılmıştır	176
Şekil 6.1.10. 1909 yılı, dönem modasını gösteren illüstrasyon sayfasıdır	177
Şekil 7.1. Figaro Illustre'de yayınlanan, Fausto Zonaro'ya ait Osmanlı kadınının tasviri	178
Şekil 7.2. 1827'de Avrupa'ya gönderilen ve sonrasında önemli görevlere getirilen Türk talebeleri ..	179
Şekil 7.3. Fausto Zonaro, Göksu'da Sefa	180

GENEL BİLGİLER

Adı ve Soyadı : Sümeyra Merve İLBAK
Anabilim Dalı : Tekstil ve Moda Tasarımı
Programı : Tekstil ve Moda Tasarımı
Tez Danışmanı : Prof. Esin Sarıoğlu
Tez Türü ve Tarihi : Yüksek Lisans – 2011 - 2012

OSMANLI'DA SOSYAL HAYAT MODERNLEŞMESİNİN GIYİM KUŞAMA ETKİSİ

ÖZET

Osmanlı toplumu tarihsel akış içerisinde geçirdiği evreler doğrultusunda tüm toplumu etkileyen bir takım değişiklikler yaşamıştır. Osmanlı'da savaşlar, ekonomik bunalımlar ve siyasi değişikliklerin dışında, tüm toplumu etkileyen en kapsamlı oluşum, toplumun modernleşme hareketidir. Modernleşme doğrultusunda toplumun tüm tabaklarında siyasi, ekonomik ve sosyal yenilikler yaşanmıştır. Bu yeniliklerin saraylılar ve halk üzerinde yaptığı değişikliklerin, giyim kuşama olan etkisi kronolojik ve sosyolojik açıdan ele alınarak modernleşmenin etkisi ortaya konmuştur. Bu değişiklikler üzerinde Avrupa kültürü ve modanın Osmanlı giyim kuşamı üzerindeki etkisi ve modernleşmenin Osmanlı din algısı üzerinde ortaya koyduğu yeniliklerin siyasi ve sosyal sonuçlar incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, kadın, modernleşme, giyim kuşam, Osmanlı basını, Batılılaşma

GENERAL KNOWLEDGE

Name Surname :Sümeýra Merve İLBAK
Department :Textile & Fashion Design Department
Course :Textile & Fashion Design Department
Thesis Advisor :Prof. Esin Sarıoğlu
Academic Degree –Term :Postgraduate - 2011 - 2012

THE IMPACT OF SOCIAL MODERNIZATION ON OTTOMAN DRESS CODE (ATTIRE)

ABSTRACT

Throughout the phases of historical course the Ottoman Society as a whole experienced some changes. Apart from wars, economic crisis and political fluctuations the most extensive development in Ottoman Empire was the society's modernization movement. In line with modernization there had been political, economic and social innovations in every sphere of society. In order to reveal the effects of modernization, the cause of these innovations on the public and the palace residents and the impact of changes on their dress codes had been evaluated through the chronological and sosyological aspects. Moreover, the political and social outcome of the influences of European culture and fashion over the Ottoman dress code and the effects of innovations through modernization upon the religious perception of Ottomans has been analyzed in this study.

Keywords: Ottoman, Woman, Modernism, Dress, Ottoman Press, Westernize

1. GİRİŞ

“Kıyafet, bir maddi kültür ögesi olmaktan öte, toplumsal imgelemin değerleri ile gerçek yaşamın normlarını buluşturur. Bu, gelenek ile değişim arasındaki çatışmanın savaş alanıdır”.

Daniel Roche, Sıradan Şeylerin Tarihi (Butorovic ve Schick 2009:211)

Uygarılıkların, tarihsel ve sosyolojik yapıları incelendiğinde, günümüz toplum insanının nasıl değişerek geliştiğini görmekteyiz. Bu bağlamda insanoğlunun gelişim sürecine baktığımızda; kültürel, ekonomik, dini ve siyasi normların toplumlar üzerindeki etkileri ve ayrıca coğrafi keşiflerle farklı toplulukların geleneksel kültür alışverişinde bulunmaları Dünya’da oluşan ekonomik güçler, Sanayi Devrimi ve teknolojinin hızla yükselişinde de etkili olmuştur. Böylece, modernleşme öncesi bir toplum, dini, ekonomik, kültürel ve siyasi kavramlar üzerinden değerlendirilirken, modern çağın benzeşen toplumlarıyla birlikte, uygarlıkların bireysel özelliklerini kaybetmeye başlamış olduğu gözlemlenmektedir.

Bu araştırmanın amacı, Osmanlı uygarlığı üzerinden, modern çağın benzeşmeye başlayan toplumlarının geçirdiği süreci gözlemlemektir. Kendi çağdaşları arasında çok güçlü bir devlet olan Osmanlı İmparatorluğu’ndaki değişiklikleri göz önünde bulundurularak, bir uygarlığın sosyolojik ve tarihsel açıdan değişimi, giyim kuşam açısından incelenmiştir. Araştırmanın temel yapısının giyim kuşam üzerine oturtulmasının en önemli sebebiyse; insanların dış görünüşlerine vermiş oldukları önemin altında yatan; kültürel, politik ve dini etkilerin yanı sıra, ekonomik etkiler ve toplumsal statünün giyim kuşamı nasıl etkilediğini ve değişime uğrattığını incelemektir. Bu bağlamda, yapılan araştırmada, farklı sebeplerle etkileşime geçen toplumların, kültürel, dini, ekonomik ve politik olgularının halklar üzerinde etkili olduğu, modern ve küreselleşmiş dünyanın gerçeği olduğu gözlemlenmiştir. Güçlü olan toplumlara öncelikle dış görünüş olarak benzemek diğer toplumların bir tür uyum sağlama ve gizlenme çabasıdır. Giyim ile başlayan değişimler, ardından günlük hayatı, meslek anlayışlarını, eğitim anlayışlarını hatta yönetim biçimlerini etkiler. Bazı durumlarda, günlük hayatın değişimi de giyimi etkileyebilir.

Her durumda giysi, değişikliğin gözlemlenebildiği temel ögedir. Toplumların giyim değişiklikleri kronolojik olarak incelendiğinde, savaş zamanları, ülke ekonomisindeki iniş ve çıkışlar, zaman zaman ittifak yapılan ülkeler dahi tahmin edilebilir.

Osmanlı'nın erken döneminden başlayarak yapılmış olan bu araştırmada; toplumsal ve tarihsel yapısı ile bu faktörler etkisindeki giyim hareketleri incelenmiştir. Osmanlı toplumunun en çok değişikliğe uğradığı Cumhuriyet'in ilanından önceki döneme kadar olan süreç gözlemlenerek, sosyal hayattaki modernleşme hareketlerinin toplum üzerinde yaptığı gözle görülebilir değişikliklerin ortaya konulması amaçlanmıştır.

2. OSMANLI İMPARATORLUĞU'NDA YÖNETİM YAPISI

Osmanlı İmparatorluğu kuruluşundan yıkılışına kadar, yalnızca Osmanlı soyundan gelen sultanlar tarafından idare edilmiştir. Padişahlık, babadan oğla geçen bir kurum olmuş ve saltanatın korunması amaçlanmıştır. Merkez ve taşra bürokrasisi mevcut yönetimin gücünü destekleyecek biçimde yapılandırılmıştır. 1517 yılında Halifeliğin Osmanlıya geçmesiyle İmparatorluğun yetkilerine, Müslüman ülkelerde etkili olabilecek dini bir otorite eklenmiştir.

Çok uluslu bir imparatorluk olan Osmanlı İmparatorluğu'nun toprakları ve yetki alanı genişledikçe, yönetim ve askeri oluşumların pratikteki işleyişleri problem yaratmaya başlamıştır. Osmanlı yönetimi çözüm olarak değişiklik arayışlarına girmiştir. İlk değişikliklerden biri 3. Selim'in diplomasi alanında attığı adımdır. 18. yüzyılın sonuna kadar hiçbir yabancı ülkede temsilciliği bulunmayan Osmanlı imparatorluğu, 3. Selim'in aldığı bir kararla yerleşik elçilikler açmıştır. İlk elçilik 1792 yılında Londra'da kurulmuştur. Daha sonra Viyana, Berlin ve Paris elçilikleri açılmıştır. Elçiler bürokratik görevlerinin yanı sıra gittikleri ülkelerdeki kurumları incelemek, dillerini öğrenmek, bilimsel gelişmeleri takip etmekle görevlendirilmiştir. Ancak, ilk yıllarda eski saray erkânından gönderilen elçiler, muhafazakâr bir sistem içerisinden çıkmış oldukları için, yeni oluşuma yeterince ayak uyduramamışlardır. Ancak memur, tercüman gibi görevler sebebiyle bu elçilerle birlikte seyahat eden gençlerin birçoğu modernleşmeye açık kişiler olarak yetişmişlerdir.

1808 yılına tarihlenen değişiklikler 2. Mahmut'un saltanatı sırasında başlamıştır. Taşra teşkilatlarında değişiklik yapılarak yerine Batı tarzı idari teşkilatlar oluşturulmuştur. Böylece klasik Osmanlı tarzı yönetim anlayışı değişmeye başlamıştır.

19. yüzyılda modernleşme hareketleri Osmanlı toplumunu etkisi altına almıştır. Bürokrasi başta olmak üzere, askeri ve sosyal hayatı da içine alan birçok değişimi beraberinde getirmiştir. Özellikle 1839 yılında Tanzimat fermanıyla birlikte gelen dini ve etnik düzenlemeler, sonrasında 1856 yılında Avrupa ülkelerinin müdahaleleriyle hazırlanan ve ilan edilen Islahat Fermanı Osmanlıdaki "Batılılaşma"

hareketinin toplum üzerindeki etkinliğinin bir göstergesidir.

Teokratik bir devlet olan Osmanlı, teoride Şer'i (şariat) hukukla yönetiliyormuş gibi görünse de, çok uluslu bir devlet olması sebebiyle pratikte bu sistem işletilememiştir. Birçok durumda şariat esas alınsa bile, gayrimüslimlerin dahil olduğu olaylar genellikle padişahların inisiyatifi ile çözülmüştür. Şariat hukukunun kullanılmadığı durumlarda örf'i hukuk geçerli olmuştur. Batılılaşma süresinde, özellikle örf'i hukuktaki boşluklar Avrupa'dan alınan birtakım kanunlarla doldurulmaya çalışılmıştır. Tanzimat'la birlikte modern anlamda kanunlaşma başlamış ancak yapılan reformlar çok uzun ömürlü olmamıştır. Reformlar halkın desteğiyle değil, devlet adamlarının öncülüğünde yapılmıştır. Bu nedenle değişimler, devlet adamlarının ömrüyle sınırlı kalmıştır. 1876 yılında ilan edilen Kanun-i Esasinin ardından 1878 yılında tekrar mutlakiyetçi yönetime dönmüştür. Cumhuriyet'in ilanına kadar Osmanlı'daki siyasi süreç, inişli çıkışlı bir seyir izlemiştir.

Şekil 2.1. Tanzimat Fermanı, Orijinal Belge.

Kaynak: <http://tr.wikipedia.org/> (08.11.2011).

3. OSMANLI'DA GİYİM KUŞAM

Moda sosyal hayatı kitlesel biçimde etkileyen bir olgudur. İnsan içinde bulunduğu şartlar doğrultusunda tercihlerini belirleyen bir varlıktır. Bu şartlar, siyasi yollardan ve sosyal açıdan değişebilmektedir. Topluları etkileyen değişiklikler, yalnızca giyim kuşam açısından olmayıp, kişinin konuşma, yeme içme alışkanlıkları ve davranış şekline kadar her tavrını etkilemektedir. İnsanı oluşturan bu değerler incelenirken, dikkat çeken ilk veri giysilerdir. Giysi; toplumun sosyal yapısı, yaşanan coğrafya ve bölgenin iklimsel özellikleri, din ve kültür hakkında da bilgi vermektedir. Osmanlıda da görüldüğü gibi, dış kültürel etkilerden bağımsız bir şekilde, içe kapalı yaşayan toplumlarda, giysiler daha fazla bilgi vermektedir. İçe kapalı toplumlarda modanın belirleyicisi dini inançlar ve geleneksel yapılarıdır. Örneğin; Müslüman Osmanlı kadınları aynı biçimde örtünmüşlerdir. Örtünme sebepleri Osmanlı'nın dini yapısını, örtünme biçimleri ise geleneksel yapısını ifade eder. Ancak modernleşme ile birlikte global moda kavramı yani benzer giyimlerin yaygınlaşması durumu toplumsal-geleneksel özellikleri daha az barındırır. Böylelikle küresel moda, coğrafi farklılıkları azaltan, toplumsal kimlikleri nötrleştirerek uluslararası nitelikte olan giyim biçimleri sunmuştur. Bu farklılıkları gözlemleyebilmek adına, Osmanlı toplumunun modernleşme öncesi giyim tercihlerini ve gerekçelerini doğru analiz etmek gerekir.

Şekil 3.1. Osmanlı'da kadın giyimi.

Kaynak: Germaner, İnankur, 2008:175.

3.1.Tanzimat Öncesi Osmanlı'da Dış Görünüş

Osmanlı'da giysiler, kumaş, biçim ve renk özellikleri bakımından toplumsal yaşamda kişinin ait olduğu yeri yansıtmaktadır. Kadınlar evde oldukça gösterişli giyinmişler ancak dışarıya çıkarken ferace giymişlerdir (Bkz. Şekil 3.1.1). 19. Yüzyılın ikinci yarısına kadar, üst gelir grubundan kadınların kıyafetleri, önce köleler, daha sonra kölelerin yerine alınan hizmetçi kızlar tarafından dikilmiştir. Ayrıca *Gündelikçi* adı verilen, gün içinde dikiş dikmeye gelen kadınlarda çalıştırılmıştır. Seçkin bir ailenin 50 kişiden fazla insan çalıştırdığı, bu kişilerin en az yarısının dikiş işleri için tutulduğu söylenir ¹.

Şekil 3.1.1 Türk kadını gravürü. 1688 yılı

Kaynak: Sevim, 2002:155.

¹ DAVIS Fanny, Osmanlı Hanımı, YKY, 2009 - İstanbul, s.211

Osmanlı kadınları evdeki gösterişli ve renkli giyimin aksine dışarıya çıkarken son derece tekdüze giyinmişlerdir. İstanbul'a ilk kez 1535 yılında, Fransa kralı I. François tarafından gönderilen elçi ile birlikte gelen Fransız gezginlerden Gulliaume Postel, seyahatnamelerinde giysilerden oldukça detaylı bahsetmiştir. Birçok tasvirde farklı olarak Gulliaume Postel, kadın ve erkeklerin, düz ve dar giysiler giydiklerini, bu giysilerin bedene oturduğunu ve vücut hatlarını belli ettiğini söyler ² (Bkz. Şekil 3.1.2). Gulliaume Postel hanımların süslenmesi ile ilgili bazı detaylardan da bahsetmiştir:

Hanımların saçları ve kaşları siyahtı. Siyah değilse de siyaha boyar ve kaşlarını boyayla birleştirirlerdi. El ve ayak tırnaklarının uçlarına kına yakarlardı. Çocuklarında ellerine, ayaklarına ve saçlarına kına yakılırdı. Hanımlar başlarına örtü örterler, üzerine öne doğru, 12-13 santim yüksekliğinde gümüş ve altın işlemeli şapka, bunun üzerine uzun bir örtü daha takarlardı (And, 2011: 177).

Şekil 3.1.2. Osmanlı kadının sokak giysili halinin konu edildiği gravür. 1662 yılı
Kaynak; Sevim, 2002:161.

² AND Metin, 16. Yüzyılda İstanbul, YKY, İstanbul-2011, s.177

Osmanlı toplumunda Türk kadınları evde başları açık gezmezlerdi. Kadınlar ev içinde fes, takke, hotoz, arakçık yemeni gibi farklı başlıklar kullanmışlardır (Bkz. Şekil 3.1.3). Kadınlardaki saç biçimleri; zülûf, kâkûl, ince örgülü gibi klasik saçlar, 19. Yüzyıla kadar kullanılmıştır (Bkz. Şekil 3.1.4, s. 21). Modernleşme hareketleri ile Avrupai saç modelleri kullanılmıştır. “Lady Montegu mektuplarında kadınların saç tuvaletinden bahsederken “hiçbir takma saç kullanmadan yüz on adet örgü” saydığını yazar” (Barbarosoğlu 2009:103). Osmanlı kadınlarının dış kıyafeti, çarşafın ilk kez kullanıldığı 1892 yılına kadar ferace ve başta yaşmak olmuştur. Yüzün yarısını kaplayan yaşmak türü ise 17. yüzyıldan itibaren Türkiye’de kullanılmaya başlanmıştır. Osmanlı kadını, giysi biçimi olarak halk ve saray eşrafı açısından bir farklılık arz etmez. Osmanlı’da kadınlar arasındaki sosyal statüyü belirleyen özellikler kıyafetlerde kullanılan kumaş, kürk ve mücevherlerdir.

Şekil 3.1.3. Seraser Kumaştan Kadın Hotozları. 16. Yüzyıl

Kaynak: Erduman Çalış, 2008: 207.

Şekil 3.1.4. Osmanlı kadınının ev içi giyimi ve hotoz kullanımını gösteren resim.

Kaynak: Akşit, 2010:29.

Osmanlıda farklı etnik gruplar bir arada yaşamışlardır. Bu topluluklar birbirlerinden etkilenmiş olsalar da hem kadın hem erkek kıyafetlerinde dini ve geleneksel farklar gözle görülebilmektedir. Bu farklılıkları Julie Pardoe şöyle anlatır:

Şark'ta kaldığım süre içerisinde Yahudi kadınları kadar zengin ve -hotozları hariç tutulursa- şık bir kıyafet görmedim. Sanki "Binbir Gece Masalları"ndan çıkıp gelmiş bir sahneydik. Birkaç dakika hayranlıkla çevremi bakımdan başka bir şey yapamadım. Evin hanımı, bizi oturttukları sedirin hemen önünde ayakta duruyordu. Yere kadar inen, beyaz bir elbise giymişti. Kalçalarının biraz üzerine sırma nakışlı, değerli taşlardan tokası olan geniş bir kuşak takmıştı; hem kuşağın hem de tokaların genişliği en az on beş santimdi. Bu elbisenin üzerine güvercin rengi kaşmirden, kenarlarına ve yakasına en pahalı samur kürkü geçirilmiş bir pelerin giymişti. Birkaç yüz sterlin edecek bu pelerin kol yenleri sıyrıldığında, ortaya harika bilezikler ve parmaklarındaki taşlı yüzükler çıkıyordu. Bütün Yahudi kadınların taktıklarına benzer muazzam büyüklükteki türbanı bu memleket has boyalı muslin yazmadan yapılmıştı; yazmanın incilerden teşekkül eden ve üzerine son derece büyük ve değerli zümrütler takılmış derin kenar süsü alınına, yüzünün iki yanına ve omuzlarına sarkıyordu (Pardoe, 2010: 565).

Şekil 3.1.5 Yahudi Kadınının tasvir edildiği gravür. 1698 yılı.

Kaynak: Sevim, 2002: 114.

Yahudi kadınları dışında Pera bölgesinde yaşayan Rum ve Frenk kadınlarının da gösterişli giyimi seyahatnamelere konu olmuştur (Bkz. Şekil 3.1,6 3.1.7 ve 3.1.8, s.24). Nicolas de Nicholay bu kadınların genellikle kentli ya da tüccar eşi olduklarını, bu kişilerin eşlerinin pahalı zevklerini karşılamakta zorlandıklarını belirtir. Dantelle süslenmiş, kadife, ipek ve tafta giydiklerini, altın ya da gümüş düğmeler kullandıklarını yazar.

Şekil 3.1.6. Rum Kadınının tasvir edildiği gravür. 1610-1621 yılları.
Kaynak: Sevim, 2002: 126.

Şekil 3.1.7. Beyoğlu'nda Rum Kızı isimli gravür. 1662 yılı.
Kaynak: Sevim, 2002:100.

Nicholay'ın Rum ve Frenk tasvirlerinden biri kıyafetler hakkında fikir vermektedir:

Parasal durumu çok iyi olmayan kadınların bile ipek ve taftadan giysileri vardı. Güzel ve pahalı giysilerin yanı sıra bir dolu altın zincir, bilezik, yüzük ve genellikle değerli taşlarla bezenmiş takıları taşırlandı. Kızlar ve yeni evliler kızıl saten şapka takar ya da başlarına 5 santim eninde ipek kumaştan altın süslemeli, inci ve yarı değerli taşlarla bezenmiş atkılar dolardı. Görkemli giyinmeye öylesine çok önem veriyorlardı ki kocaları pahalı isteklerini yerine getirmese ihtiyaçlarını karşılayacak arkadaşlar bulurlardı. Bundan utanmazlardı. Ancak daha yaşlı kadınlar, aynı biçimde giyinseler de, daha ağırbaşlı davranırlardı. Dul kadınlar keten kumaşa sarınırlardı. Dul kadınlar da buna benzer keten kumaş kullanırlardı, ama onlarınki safranla sarıya boyanmış olurdu (And, 2011:181).

Şekil 3.1.8. Beyoğlu'nda Fransız Kadınının tasvir edildiği renklendirilmiş gravür. 1662 yılı.

Kaynak: <http://www.galeriafa.com/en/Engraving-Gallery.html?artist=26> (22.10.2011).

Osmanlı kadın kıyafetleri, birçok Avrupalının ilgisini çekmiş, seyahatnamelerde yer almıştır. 16. Yüzyılda Türklere esir düşen bir İspanyol'un anılarında Türklerin giyim alışkanlıkları farklı bir yaklaşımla ifade edilmiştir:

Kadınların başörtüleri bir yana, erkekleri kadınları hep bir çeşit giyinirler. Ve dünyaya geleliberi bir çeşit giyinmişlerdir, denilebilir. Öyle bizde (İspanya'da) olduğu gibi, boyuna kıyafet değiştirip durmazlar. Ellerinden geldiği kadar Hıristiyanların yaptıklarının tersini yapmaya çalışırlar. Hıristiyanlardan ve Hıristiyan adetlerinden ne kadar uzaklaşırlarsa, Allah indinde itibarlarının o kadar artacağını ve Muhammed'in dinine o kadar yaklaşmış olacaklarını düşünürler. İşte bundan dolayı mintanları yakasız, şalvarları bol, kaputlarının kolları kıvrım kıvrım, kaftanları dar ve uzundur (Evren ve Girgin Can, 1997: 84).

Şekil 3.1.9. Bahar giysili Müslüman kadın gravürü, 1790 yılı.

Kaynak: Sevim, 2002:119.

Müslümanları Yahudi ve Rumlardan ayırt edebilmek için Osmanlı Devleti çeşitli düzenlemeler yapmıştır. Bu düzenlemelere göre Yahudiler safran sarısı, Rumlar ise lacivert renkte başlık kullanmışlardır. Bu resmi düzenlemelerin halk tarafından bozulduğu durumlarda Osmanlı devleti, hem Müslüman halkı hem de gayrimüslim halk kapsayan çeşitli fermanlar yayınlamış, uyarılarda bulunmuştur. Renkler ile ilgili uyarılar yalnızca başlıkları değil ayakkabıları da kapsamıştır. 18. Yüzyılda Osmanlı topraklarında bulunan D'Ohsson isimli seyyah bu ayrımlar ile ilgili gözlemlerini şöyle aktarır;

Hiçbir Türk kendi milletine has olandan başka türlü kıyafet giyemez. Aksini yapmak utanç verici bir şey olduğu gibi bu şekilde davranmak dinin de desteklediği bir esastır. Müslümanlarca kullanılması adet olmayan bir elbise, hele başlık irtidad işareti sayılır. Bu durum muhtelif şeyhülislamın fetvalarıyla sabittir. Bu fetvalara göre eğer bir Türk, mesela bir İran başlığı yahut kendi milletinden olmayan bir topluluğa ait başlık giyerse sadakatsizlikle suçlanır, hatta imanını ve nikâhını bile yenilemek durumunda kalır (Barbarosoğlu, 2009: 102).

Etnik farklılıkları anlatan bir diğer seyyah ise Fynes Moryson isimli kişidir. 16. yüzyılda giyim üzerindeki dini etkileri konu alan birçok betimlemesi vardır. Renklerden bahsederken siyah renk ile ilgili tespiti, Hıristiyanlar tarafından çok sevildiği için Müslümanların sevmediği ve giymeyi tercih etmediği yönündedir.

Yeşil renkten sonra en revaçta renk olan gök mavisi ipekten dar kollu uzun elbiseler giyen çeşitli tarikatlara mensup din adamları vardı. Bunların taktığı türban başkalarının türbanlarından daha geniş ve daha yassıydı. Bu din adamlarının en başta geleni, padişahın çok saydığı ve savaş sırasında birçok konuyu danıştığı "Müftü"ydü (And, 2011:181).

Fynes Moryson, din adamları dışında halk arasındaki giyim farklılıklarından da bahsetmiştir. Osmanlı'da Rumların ve diğer Hıristiyanların kullandığı *şase* adı verilen başlıktan satın aldığından anılarında bahseder. Ayrıca yabancıların genellikle mavi-beyaz çizgili bir entari giydiğini söyler. Fynes Moryson gibi birçok gezginin seyahatnamelerinde, birçok elçinin günlüklerinde ve notlarında bu ayrımlardan bahsedilmiştir.

1573-1578 yılları arasında Viyana'dan gelen bir elçiye eşlik eden ve elçilikte din adamı olarak çalışan Stephan Gerlach'a göre: "Türk kadınları gibi Ermeni kadınları da bol pantolon üzerine etek giyerler ama yüzlerine siyah bezden peçe yerine güzel, beyaz bir tül takarlardı" (And, 2011:181).

Rönesans Dönemi gezginlerinden Bassano da Zara 1545 yılında Türklerin Yaşamına Özgü Giysiler ve Özellikleri adlı bir kitap çıkarmış ve kadınların giysilerini şöyle anlatmıştır:

Kadınlar boyunlarının ve başlarının üstünde bir tür yünlü avlu kumaştan yapılmış bir başörtüsü taşıyor, böylece kimseler göz ve ağızlarından başka yüzlerinin bir yerini göremiyordu. Avuç içi büyüklüğünde ipek bir atkı da, hiç kimsenin kendisini görmesini engellerken, onlar dışarısını görebiliyorlardı. Atkı üç iğneyle uygun yerlerinden başlığa tutturuluyordu. Böylece yolda tanıdık bir kadına rastladıklarında, atkıyı kaldırıp konuşmaları ya da yanaklarını öpmeleri mümkün oluyordu (Evren ve Girgin Can, 1997: 85).

Osmanlı'da kadının giyim kuşamı, şehir içindeki yaşamı ve davranış biçimleri fermanlarla düzenlenmekteydi. 16. Yüzyıldan itibaren kadınların at arabalarına binmelerinden, mesire yerlerinde oturmalarına kadar neredeyse her hareketi fermanlarla sınırlandırılmıştır. Özellikle Ramazan aylarında uyarılar arttırılmış kıyafetlerin mahfuz (korunmuş, saklanmış) olmasına dikkat edilmesi ve nameşru (yasaya ya da dine uygun olmayan) kıyafet, tavır ve heyetle sokağa çıkılmaması hususunda halkı uyarmışlardır³.

Şekil 3.1.10. Tesettürlü-yaşmaklı kadın tasviri. 1882 yılı.
Kaynak: <http://cgi.ebay.com/ws/> (22.10.2011).

³ GÖLE Nilüfer, Modern Mahrem, Metis Yayınları, İstanbul-2010, s.100

4. OSMANLI'DA DEĞİŞİM HAREKETLERİ

Osmanlı Devleti 18. yüzyıldan itibaren, dünya tarihini, başka dilleri ve kültürleri inceleyen, önemli eserleri Türkçeye tercüme eden bir toplum olmuştur (Ortaylı, 2005: 17). Modernleşmenin ilk adımı bu çeviriler ve incelemeler olmuştur. Osmanlı'da modernleşme; kavramın klasik tanımı olan az gelişmiş toplumların, gelişmiş bir toplumun özelliklerini alarak değişime uğramasının ötesinde bir harekettir. Bu hareket içerisinde etkin olan kişiler Osmanlı aydınları sınıfı oluşturmuş ve modernleşmenin öncüleri olmuşlardır. 19. Yüzyılda değişim sosyal hayatı da etkilemiştir. Yaşam tarzlarındaki değişim, askeri kurumlarda ve eğitim alanında da değişimi mecbur kılmıştır. Islahat ve Tanzimat bu süreçte geliştirilmiş projelerdir. Tanzimat'la beraber bu değişim, Batılılaşma hareketine dönüşmüştür. Modernleşmenin ölçüsü olarak Batılı değerler kullanılmıştır.

Şekil 4.1. Osmanlı kadınlarını mesire alanında tasvir eden bir kartpostal, 19. Yüzyıl.

Kaynak: [http://imageshack.us/photo/my-images/\(22.10.2011\).](http://imageshack.us/photo/my-images/(22.10.2011).)

4.1. Batılılaşma ile Gelen Değişim

Osmanlı aydınları Batı kültürünü topluma bir bütün halinde adapte etmek istemişlerdir. Ancak bu kültürel alımların uğratacağı kültürel değişikliklerin değerlerde yozlaşmaya sebep olacağı düşünülmüştür. Bu yüzden Batının yalnızca bilimsel ve teknolojik gelişmelerini alıp kültürel değerlerini reddetmeleri halinde bu sorunun çözülebileceğini ummuşlardır⁴. Batı kültürü ile Osmanlı kültürü arasındaki zıtlıklar bu geçişi oldukça zorlaştırmıştır. Osmanlı İmparatorluğu, mimariden giyime, sosyal yapıdan adab-ı muâşeret (Görgü Kuralları) kurallarına kadar tüm günlük hayatı bölgesel geleneklere ve dini inançlara bağlı olarak düzenlemiştir. Bu bağlamda Batılılaşmak kavramı Osmanlı'da İslam dini ile çatışmıştır.

Osmanlı'da modernleşme hareketleri siyasi, askeri ve sosyal hayatı etkilemiştir. Osmanlı'nın güç kaybetmeye başlaması, Avrupa ile ilişkilerin artmasına ve ilk aşamada bunun askeri yönden ele alınmasına neden olmuştur. İlk modernleşme hareketi ordudan başlamıştır. Batılılaşma birçok problemi beraberinde getirmiştir. Bazı kurumlar tamamen Batılı hale getirilirken, bazı kurumlar olduğu gibi bırakılmış, bu farklılıkların sebep olduğu ikilem, Osmanlıyı düzensiz bir ortama sürüklemiştir. Batılı olmak isteyenler ve eski düzeni sürdürmek isteyenler arasında fikir ayrılıkları oluşmuştur.

Şekil 4.1.1 Osmanlı Modernleşmesi kadın ve erkeklerin aynı ortamlarda daha rahat tavırlar sergilemesini sağlamıştır. Ressam: Amedeo Preziosi.

Kaynak: <http://artmight.com/albums/> (22.10.2011).

⁴ ZENCİRKIRAN Mehmet, Dünden Bugüne Türkiye'nin Sosyal Yapısı, Nova Basın Yayın Dağıtım Kitapçılık Kırtasiye ve Elektronik Tic. Ltd. Şti., Ankara-2006, s.95

İlk geniş kapsamlı ıslahat hareketi, 3. Selim'in Nizam-ı Cedid ordusunu kurmasıyla başlamıştır (Bkz. Şekil 4.1.2). Batı tarzı bir ordunun kurulmuş olması yeniçerileri memnun etmemiş, bu yeni orduyu sebep göstererek 3. Selim'i tahttan indirmişlerdir. Modernleşmenin sosyal hayatta da etkili olmasıyla sorunlar artmıştır. Sosyal hayatın modernleşmesi din ve örf alanlarında başlamıştır. Kadınların giyiminin değişmesi, erkeklerle daha rahat konuşmaya başlamaları, Avrupalı eğlence biçimlerinin popüler olması, daha geniş kitlelere hitap eden büyük değişimlerdir. Bu değişimlere büyük şehirler daha hızlı adapte olmuştur. Özellikle İstanbul'da Pera bölgesi en hızlı Batılılaşan bölge olarak kabul edilir ⁵.

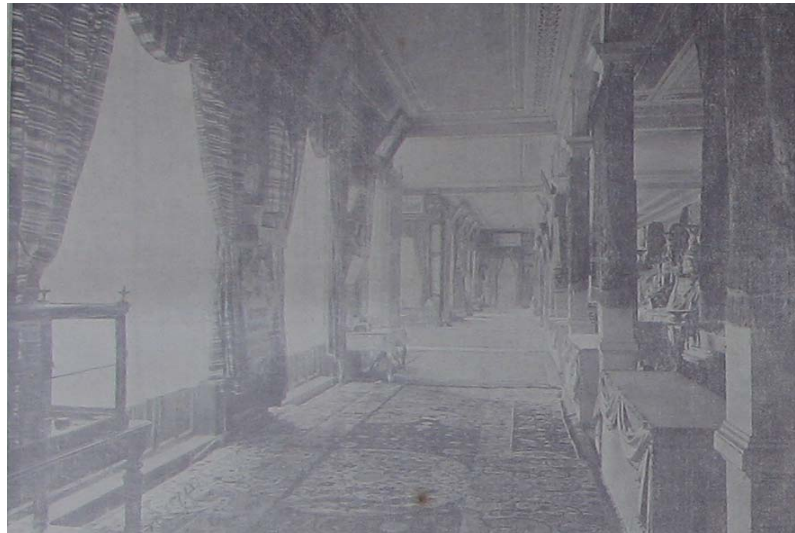
Şekil 4.1.2 Yeniçeri, Nizam-ı Cedid Binbaşısı, Topçubaşı, Binbaşısı, Jean Brindesi'nin Elbicei Atika, Anciens Costumes Turcs de Constantinople adlı eserinden.

Kaynak: Ed. Kangal, 2009:16.

⁵ ÖZER İlbeyi, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Yaşam ve Moda, Truva Yayınları, İstanbul-2006, s.17

Batılılaşma hareketinin en etken faktörü olarak basın kullanılmıştır. Osmanlı devletinde ilk yerli gazete Kahire’de 1829 yılında Mehmet Ali Paşa tarafından çıkarılmıştır. 2. Mahmut bu gazeteyi örnek alarak 1831 yılında Takvim-i Vakayi isimli gazeteyi bastırılmıştır. Bu gazetenin en önemli özelliklerinden biri Osmanlıca ve Fransızca olarak iki dilde basılıyor olmasıdır. Bu gazete yalnızca Osmanlıları değil, Osmanlı topraklarındaki Avrupalıları da hedef alır. Avrupalı yaşam tarzının Osmanlı’da popüler hale gelmesiyle modern olarak tanımlanan lokanta, kahvehane, otel gibi mekânlar Avrupalılar ve azınlıklar tarafından açılarak işletilmeye başlanmıştır. Osmanlı’da Avrupalıların sayısının artması, Batılılaşmanın halk arasında daha hızlı yayılmasına sağlamıştır.

Osmanlı’nın Batının üstünlüğünü kabul etmek yönündeki değişen tavrı, Avrupa ile sürekli temas halinde olunması, Osmanlı halkı arasında Avrupa hayranlığına dönüşmesine neden olmuştur. Bu hayranlık hayatın her alanına yansımıştır. Tanzimat’tan önce başlayan bu hayranlık ilk zamanlarda Fransız etkisiyle sınırlı kalmıştır. 1754 yılında 3. Ahmet’in kızını ziyaret eden Baron de Tott’un karısı, padişahın kızının yaşadığı mekânın Fransız dekoruyla döşendiğini aktarır ⁶. İkinci Meşrutiyet döneminde Fransa’dan sonra Amerikan ve İngiliz mobilyaları moda olmuş, gazetelerde dahi yer almıştır ⁷ (Bkz. Şekil 4.1.3).

Şekil 4.1.3. Hanımlara Mahsus Gazetede yer alan Avrupalı tarzda döşenmiş bir iç mekan görüntüsü.

Kaynak: Hanımlara Mahsus Gazete, sayı: 130, Hicri: 4 Cemaziyelevvel 1315, Miladi: 18 Eylül 1897.

⁶ ÖZER İlbeyi, Avrupa Yolunda Batılılaşma ya da Batılılaşma İstanbul’da Sosyal Değişimler, Truva Yayınları, İstanbul-2005, s.23

⁷ ÖZER, A.g.e. s.23

Geleneksel yapının değişmeye başladığı dönemde yetişen nesil, Batılı değişimleri daha çabuk benimsemiştir. Yeniliklere daha çabuk adapte olan insanlar, gelenekçi Müslüman mahallelerinde yadırganmışlar, bundan dolayı da Pera bölgesinde vakit geçirmeyi tercih etmişlerdir. Bu yeni Osmanlı vatandaşı edebiyatımıza da konu olacak züppe, şık, şıpsevdi tiplerleriyle tasvir edilmiştir (Bkz. Şekil 4.1.4). Osmanlıdaki kökten kültür değişimi, gerçek olmayan, yapay bir kişilik ortaya koymuştur. Halk arasında bir tür kimlik bunalımına ve ikileme yol açmıştır.

Bu oluşum, halk kitlelerinin izleri günümüze dek uzanan bir tepkisine yol açtı. **İthal edilen kültürün ekonomik fonksiyonunu sezemeyen halk, onun dış görüntüsüne düşman oldu;** yaşam tarzını ve yaşayanları, savunucularını **gâvurlukla** niteledi. Tek sığınabileceği merci, kendi geleneksel yaşantısına ve ancak öteki dünyada kavuşmayı hayal edebileceği bir mutluluğun tek ümit kaynağı olan dinine, büyük bir kıskançlıkla, şuursuzca, adeta katolikçesine sarıldı (Cem, 1982: 233).

Şekil 4.1.4. Osmanlı ailesi. 19. yüzyıl

Kaynak: <http://junkshopsnapshots.blogspot.com/2010/04/istanbul-constantinople.html> (04.11.2011).

Modernleşmenin beraberinde getirdiği en büyük problem ise, kültürel değişim ve Batılı tarza adaptasyon sürecinin din ve örfle olan çatışmasıdır. Bu problemin en belirgin örneği sarıkların çıkarılarak önce fese sonra da şapkaya geçilmesidir. Geçiş sürecinde festen önce, 1826 yılında, ordu için zorunlu hale getirilen Tunik (ceket) ve pantolondan oluşan kıyafetin bir tamamlayıcısı olarak “şubara” adı verilen bir başlık kullanılmıştır (Bkz. Şekil 4.1.5). Şubara, kumaştan yapılmış silindirik biçiminde bir başlıktır. Tepeye doğru yükselen, tepe kısmı yere doğru sarkan bir şapka türüdür. Önce Bostancılar tarafından kullanılmış, daha sonra Nizam-ı Cedid askerleri tarafından takılmış ve sonra da kısa bir süreliğine 2. Mahmut’un yeni ordusunda kullanılmıştır. Osmanlı’nın ilk döneminden itibaren başlığın, özellikle sarığın, dini ve geleneksel önemi göz önünde bulundurulduğunda farklı bir başlık takmalarının istenmesi, dini inanca itaatsizlik olarak algılanmıştır.

Şekil 4.1.5. Osmanlı saray çevresi ve iskelelerin asayişinden sorumlu görevlilerden olan bir Bostancının 1846 yılına ait gravürü.

Kaynak: Sevim, 2002: 46.

1828 yılında Kuzey Afrika kökenli olan fes Padişaha sunulmuş, Şeyhülislam ve sadrazamında katıldığı görüşmelerden sonra kabul edilmiştir. 1845 yılında ise kullanımdan kaynaklanan sorunlardan dolayı değişikliğe uğratılmıştır:

Şu ana kadar, düzenli birliklerin ve devletin genel olarak tüm hizmetkârları ve tebasının feslerine taktıkları püskül bükülmemiş ipekten yapılmaktaydı. Rüzgar, yağmur ve benzeri nahoş etkilerin yol açtığı zarar nedeniyle püsküllerin her gün taranması kaçınılmaz bir mecburiyet haline gelmişti. Püskülleri taramak için çoğunlukla Yahudi oğlanlar bugünün ayakkabı boyacıları gibi sokakta, çarşıda “Püskülünüzü tarayalım!” diye bağırarak dolaşırlar ve bu yolla para kazanırlardı. Kadınlar da taranmış püskülleri tepesi kalıpla düzleştirilmiş feslere takıyorlardı; başlarının üstünde daha kolay dursun diye fese bir tel yerleştiriyorlar ve fesin üstüne de kağıt yerine gümüş bir tabaka koyuyorlardı. Bu ipekli püsküllere çok isabetli bir biçimde insanlar tarafından püsküllü bela adı takılmıştı. Bundan dolayı hem siviller hem de askerler için epeyce sıkıntıya yol açtığından, komutanların subayların ve ordu mensuplarının feslerinin tepesine tespit ve tayin edilen ağırlıkta örme püskül takturmalarına, askeri törenlerde ferahi adı verilen yuvarlak metal tabaka biçiminde rütbe işaretlerinin takılmasına ve diğer sınıflardan olanların da ipek püskül yerine örme püskül kullanmasına karar verildi (Lewis, 2008:142-43).

Şekil 4.1.6. Osmanlı’da fesin halk arasındaki kullanımını gösteren fotoğraf. 19. Yüzyıl.

Kaynak: <http://imageshack.us/f/254/65180581.jpg/> (10.12.2011).

Başlıklardaki değişim süreci şapka ile sonlanmıştır. Şapka kullanım biçimi ve taşıdığı anlamlar açısından Osmanlı geleneğine aykırı bir giysidir. Şapka, geleneksel bir Osmanlı insanı için “gâvur icadı” olarak kabul edilmiştir. Gayrimüslim kıyafetlerine benzer giyinmenin dinden çıkma eylemi olduğuna inanılan bir toplumda bu alışkanlığın kazandırılması oldukça zor olmuştur.

Şapka (capella) Orta ve Yeniçağ’larda sosyal sınıfların, mesleklerin, grupların kimliklerinin simgesi olmuştur. Ortaçağ’da Avrupalı asilzadeler karşılaştıklarında kimliklerini, dost ya da düşman olmadıklarını kanıtlamak için zırhlarının başlıklarını çıkarırlardı. O halde şapka çıkarmak geleneği kendini tanıtmak, kendinden emin kılmak anlamına geldiği gibi, belirli bir sosyal kimliğin verdiği bazı avantajları reddetmek veyahut tevazu gösterisi olarak kimliksiz kalmak, başka bir değişikle saygı gereği mecazi ‘serflik’, hizmetkarlık beyan etmek oluyordu.

Hâlbuki Osmanlı toplumunda muhatapın karşısında baş açıp kimliksiz kalmak ona karşı bir saygısızlık ifadesidir. Başka bir deyişle her iki kültürün kendi geleneklerinden kaynaklanan saygı ifadeleri farklıdır (Özbilgen, 2003:628).

Şekil 4.1.7. Baba ile kızının Stüdyo Cabinet isimli stüdyoda çekilen fotoğrafı. 1910’lu yıllar.

Kaynak: <http://public.fotki.com/zelanakkas2/osmanli-dnem-fotorafllari/kabinet-study-osma-1.html> (22.10.2011).

Osmanlıda modernleşme hareketlerinin en önemli aşamalarından biri eğitimde yapılan değişikliklerdir. Aydın ve memur yetiştirmek için Batı tarzı eğitim kurumları açılmaya başlanmıştır. Açılan okullardan bazıları, bugünkü orta eğitim kurumlarına denk gelen, rüştiyeler, edebiyata yönelik okullar, askeri okullar, adli eğitim verilen okullar ve Mekteb-i Sultanî'dir (Galatasaray Lisesi). Ayrıca Tanzimat Dönemi'nde yurtdışına çok fazla öğrenci gönderilmiştir. 2. Abdülhamid Dönemi'nde de engelliler için ayrı okullar ile meslek ve sanat okulları da açılmıştır. Batı tarzı ilk üniversite olan Darülfünun'da (Bugünkü İstanbul Üniversitesi) bu dönemde açılmıştır.

1794 yılından başlayarak askeri alanda da Batılı tarzda değişiklikler yapılmıştır. Arka arkaya kaybedilen savaşlardan sonra Osmanlı Devleti Avrupa'daki askerî sistemleri, silah ve mühimmat teknolojilerini, eğitim tekniklerini kullanarak orduyu revize etmiştir. Avrupalı eğitimciler tarafından Osmanlı askerlerine eğitim verilmiştir.

Şekil 4.1.8. Türkiye'nin ilk futbol takımı 1 Ekim 1905 yılında Mekteb-i Sultani 5. sınıf öğrencilerinden Ali Sami Yen ve arkadaşları tarafından kuruldu. Bu resim Galatasaray'ın ilk futbol takım kadrosudur. Kaynak: <http://www.footballmovement.com/tag/ali-sami-yen> (27.11.2011).

18. yüzyıldan başlayarak yapılan ilk değişiklikler, halkın gündelik hayatında çok etkili olmamıştır. Halkın inançlarını ve alışkanlıklarını kapsayan, yüzyıllara dayanan geleneksel yapı en çok direnç gösteren alan olmuştur. “Burada yapılacak değişmelerin, uzun vadede, halkın zihniyetinde değişme meydana getireceğine inanılarak, kıyafetten takvim ve saate, alfabeden eğitime kadar, günlük hayatın çeşitli sahalarında düzenlemeler yapılmıştır (Zencirkıran, 2006: 98)”.

Ekonomide Batılılaşma hareketleri iş alanlarında değişiklikler meydana getirmiştir. Ekonominin Batılılaşma hareketinin bir sonucu olarak liberalleşmesinin yanı sıra modern hareketlerle değişen arz-talep dengesi ticaretle uğraşanları yeniliğe zorlamıştır. Batı mallarına olan ilginin artması ve Avrupalılara ticaretle tanınan imtiyazlar yerli üreticiyi olumsuz etkilemiştir (Bkz Şekil 4.1.9). Osmanlı topraklarını Avrupalı tüccarlar için önemli bir iş alanı haline getirmiştir.

Batılılaşma uyarınca Osmanlı ekonomisinin liberalleşmesi (**ticaret serbestisinin yabancılara sunulması, toprakta özel mülkiyetin hukukî temele kavuşması ve özel sermayenin engellerinden kurtulması**) sonucunda, Osmanlı memleketi o güne dek tanımadığı bir soygun ve sömürünün pençesine düştü. Yabancıların dışarıdan, bizim **erbab-ı teşebbüs** ve **sahib-i arz** içerden, Batılılaşmanın sağladığı geniş imkânlardan yararlanarak imparatorluğu kemiriyorlardı (Cem, 1982:235).

Şekil 4.1.9. Osmanlı ile Fransa arasında imzalanan bir Ticaret anlaşması. 1838 yılı.

Kaynak: Ed. Yılmaz, 2010: 180.

1838 yılında İngiltere ile imzalanan Baltalimanı Ticaret Antlaşması'yla birlikte İngiliz tacirlerinin Osmanlı topraklarında ticaret yapması oldukça kolay ve kârlı bir hal almıştır (Bkz. Şekil 4. 1.10). Kumaş ve derinin de dâhil olduğu her türlü ürün Osmanlı topraklarından hammadde halinde çıkıp, bitmiş mal olarak geri dönmeye başlamıştır. Bu ithal ürünler yerli ürünlere göre daha ucuz oldukları için daha fazla talep görmüştür.

İpek sanayinin merkezi olan Bursa'da eskiden 1.000 tezgâh çalışıp 25.000 okka ipek işlenirken, 1848'den sonra ancak 75 tezgâh çalışmaktadır. Aynı şehrin kadife ve saten imalatı, 20 yıl öncesine oranla, %80 azalmıştır. Benzer durum öteki dokuma kollarında da vardır: İstanbul ve Üsküdar'daki tezgâhların sayısı da 1866'da yapılan bir araştırmaya göre, 30-40 yıl içinde 3.160'dan 37'ye düşmüştür (Cem, 1982: 237).

Osmanlı topraklarındaki Batı merkezli modernleşme hareketleri, 17. yüzyıldan itibaren aşamalı olarak gerçekleştirilmiştir. Her dönem, devletin ve toplumun farklı noktalarında yapılan değişikliklerin amacı, devletin ömrünü uzatmaktır.

Şekil 4.1.10. İngiltere ile imzalanan Baltalimanı Ticaret Antlaşması'nın yer aldığı defter. 1838 yılı.

Kaynak: Ed. Yılmaz, 2010: 41.

4.1.1. Lale Devri

Osmanlı Devleti, 17. yüzyıldan itibaren Avrupalı devletlerin bilim ve teknoloji başta olmak üzere birçok alanda öne geçtiğini kabul etmiştir. Lale Devrine kadar Osmanlı'da hiçbir devlet adamı acizlik, yanlışlık, gerilik gibi terimleri kendi devletine yönelik olacak şekilde kullanmamıştır (Zencirkıran, 2006: 108). Osmanlı'daki bu yumuşamaya ekonomik açıdan yükselmeye çalışan Avrupalı devletler olumlu yaklaşmışlardır. Lale Devri karşılıklı ilişkileri geliştirmek üzere ilk olumlu adımların atıldığı yılları kapsar. Bu devir tüm Batılı devletlerle olan ilişkileri geliştirmişse de, Fransızlarla daha yoğun bir iletişim gerçekleştirilmiştir. Bu sebepten Osmanlı'da Fransız etkisi günlük hayatta daha fazla hissedilmiştir.

Lale Devri hızlı değişikliklerin olduğu bir dönemdir. Bilim alanında birçok okul açılmış, tekke ve medrese kültürü modern eğitim teknikleriyle bir arada kullanılmıştır.

Şekil 4.1.1.1. Madame de Pompadour'un Türk kostümleri içerisinde ressam Charles André van Loo'ya yaptırdığı yağlıboya tablo. 1747 yılı

Kaynak: <http://en.wikipedia.org/wiki/Turquerie> (09.10.2011).

Geleneksel sanatlar ve resim birbirinden etkilenerek yeni üsluplar ortaya koymuştur. Lale Devri'ndeki kültür alışverişi sadece Avrupa ile değil İran gibi Doğu ülkeleri ile de yapılmıştır. Edebiyat alanında önem kazanan, meddahlar tarafından anlatılan hikâyeler, kahvelerde anlatılmaya başlanmıştır (Ortaylı, 2006 a: 71). Osmanlı Devleti bu dönemde kendi geleneksel sanatlarını da canlandırmaya çalışmıştır. Lale Devri halkın da kültürel oluşumlara dâhil edildiği bir dönem olmuştur. Bu dönemi İlber Ortaylı şöyle özetler:

Bir müddet sonra matbaa ortaya çıktı. Hayatımıza girdiği söylenemez. Bazı eserler, yazmanın istinsahı (kopya edilmiş nüshaları) halinde yaşıyordu. Fakat ilginç olan halk edebiyatının taşbaskılarla çoğaltılmasıdır. Lalenin etrafında sokaktaki insan incelik, zarafet arar olmuştur. Çarşı esnafından manastır keşişlerine, medreselilerden tarikat ehline; insanlar tören, ritüel ve musiki izler hale gelmişti. Bu çağ edebiyatımızda da resmimizde de, süsleme sanatlarımızda da lale ile temsil ediliyor. Lale 18. Yüzyılın Osmanlı İmparatorlarını birleştiren bir semboldü (Ortaylı, 2006 a: 71-72).

Lale Devrini önemli kılan bir diğer olgu, Avrupa'nın da Osmanlı kültürü ve sanatıyla tanışmasıdır. Avrupa'da *Turquerie* adı verilen bir hareket başlamıştır. Osmanlı yaşam tarzını Avrupa'ya taşıyan bu hareket ilk olarak Fransa'da ortaya çıkmıştır. 1669 yılında kralın yolladığı elçiliye karşılık Fransa'ya gönderilen Müteferrika Süleyman Ağa'nın bu etkileşimdeki payı büyüktür⁸. Süleyman Ağa Fransa ile Osmanlı arasında bilgi taşımakla yükümlü kişidir. 1720-1721 yıllarında Yirmisekiz Çelebi Mehmet Efendi, Fransa'ya elçi olarak gönderilmiştir. Çelebi Mehmet Efendi'den Osmanlı topraklarında uygulanabilecek fabrika, eğitim gibi alanların bilgilerini, rapor etmesi istenmiştir. 21 yıl sonra Mehmet Efendinin oğlu Said Efendi'nin elçi olarak gitmesiyle *Turquerie* akımı Avrupa'daki etkisini arttırmıştır. Bu hareket resim sanatını, giyim kuşam şekillerini, kumaş desenlerini ve ev dekorlarını etkisi altına almıştır (Bkz. Şekil 4.1.1.2, s.30).

Lale Devri, Osmanlı'nın Avrupa ile olan iletişiminin olumlu bir biçimde başlamasındaki en önemli olgulardan biridir. Batılı oluşumlarla ilgili merakın Osmanlı topraklarında yayılmasının yanı sıra, Batı'nın Doğu'ya olan ilgisini de arttırmıştır.

⁸ İNAKUR Zeynep, GERMANER Semra, Oryantalistlerin İstanbulu, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul-2008, s.17

Şekil 4.1.1.2. Lady Montagu'nun Türk kostümleri içerisinde yaptırdığı Turquerie etkisindeki portresi. 1844 yılı.

Kaynak: <http://www.gogmsite.net/> (23.10. 2011).

4.1.2. Tanzimat Fermanı ve Sosyal Hayata Etkileri

Tanzimat, kavram olarak idari işlerin düzeltilmesi için yapılan uygulamaları içermektedir. Kapsam olarak yalnızca düzenlemeleri içeren bir fermanı değil, bir dönemi ifade eder. “Tanzimat bazen, sadece Osmanlı İmparatorluğu dâhilinde hâkim Müslüman kitle ile tabî Hıristiyan kavimler arasındaki münasebetlerin bir safhası olarak düşünülmektedir. Bazen de memleketimizin garp medeniyeti dairesine giriş hadisesiyle bir tutulmaktadır” (İnalçık, 2011: 31).

Gülhane Hatt-ı Hümayunu adı da verilen Tanzimat Fermanı 3 Kasım 1839 tarihinde ilan edilmiştir. Her yeni gelen padişahın vaatlerde bulunduğu bir ferman okutması bir Osmanlı geleneğidir. Tanzimat Fermanı, biçimsel açıdan geleneksel fermanlara benzerlik gösterir. Ancak içerik ve kapsam açısından, gayrimüslimlere yönelik haklar tanınmış olması Tanzimat Fermanı’nı diğerlerinden ayırır. Tamamen şeriata dayandırılmış bir ferman değildir ve Müslüman ya da gayrimüslim ayırt etmeksizin kanun önünde eşitlik sunar.

Tanzimat Fermanı’yla beraber, Batılı birçok uygulama, mahkemeler ve hukuki düzenlemeler gibi birçok alanda hayata geçirilmiştir. Osmanlı Uleması ile Tanzimatçılar arasında sorunlar baş göstermiştir. Osmanlı Uleması, Tanzimatçıları dinsizlikle suçlamış, Tanzimat Fermanı’nı diğer devletlerin baskısıyla ülkeye getirdiklerini ileri sürmüştür. Tanzimat Osmanlı tarihindeki ilk önemli Laikleşme hareketlerinden biridir ⁹. Tanzimat hareketi geleneksel yaşayan Osmanlı’ların tepkisine yol açarken, Batı’da büyük yankı uyandırmış ve sağlanan bu yeni imtiyazlar çok beğenilmiştir. Osmanlı topraklarında olup biten bu yenilikleri duyurabilmek adına, devlet tarafından çıkarılan Takvim-i Vekayi gazetesi Batı dillerine çevrilerek, Batılı kamuoyunun da dikkatini çekmek amaçlanmıştır.

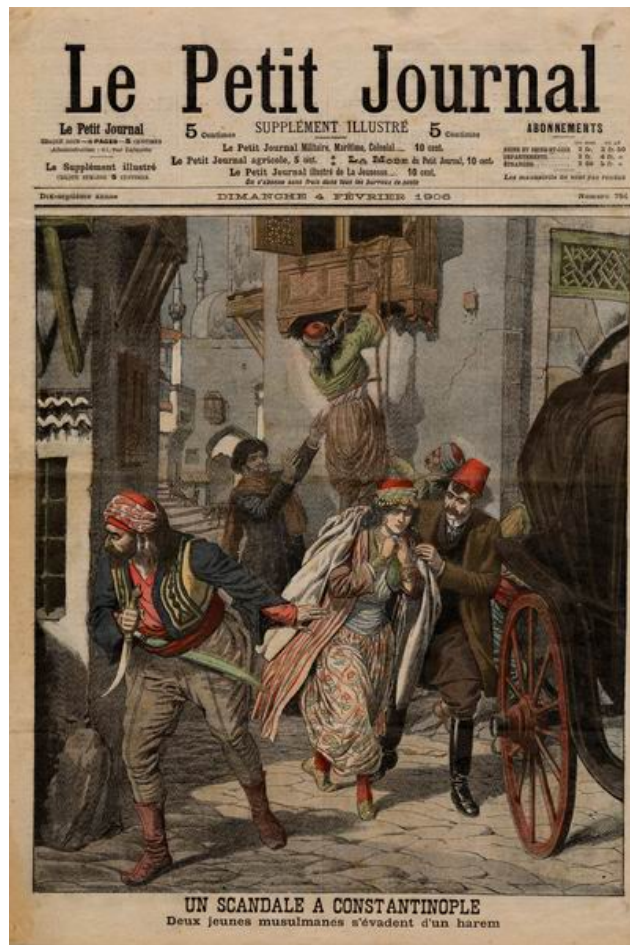
Tanzimat Fermanını nitelik bakımından Batılı örneklerinden ayıran en temel özelliklerinden biri de halkın baskısı olmaksızın, herkesin eşitliği ilkesinin, padişah tarafından kabul edilmesidir. Tanzimat Fermanı’nın birçok Batılı örneği kaynak olarak hazırlanmış ve anayasa yerine geçmiş olduğu kabul görmektedir. Ancak fermanın ilanında belirgin bir halk ya da Batılı devlet baskısı yoktur ¹⁰. Ancak Tanzimat’a getiren süreçte küçük çaplı halk hareketleri ve toplum üzerinde etkili bir Batı hayranlığı vardır. Tanzimat bu sonuçlar doğrultusunda üst düzey yetkililer

⁹ İNALCIK Halil, SEYİTDANLIOĞLU Mehmet, Tanzimat Değişim Sürecinde İmparatorluğu, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul-2011, s.99-100

¹⁰ İNALCIK Halil, SEYİTDANLIOĞLU Mehmet, A.g.e, s.131-132

tarafından halka sunulmuştur. Halk tarafından zorla elde edildiği söylenemez. Bu özelliği ile Tanzimat Fermanı benzerleri arasında öne çıkar.

Tanzimat ile birlikte insanların hayatlarına giren, Islahat, Batılılaşma, modernleşme gibi yeni kavramlar, Batı medeniyetini temel alan yeni bir sosyal yaşam sunmuştur. Şer'i ve Örf'i hukuku esas alarak yaşayan insanlar için Batı medeniyetinin sunduğu bu yeni yaşam tarzı tehlikeli görülmüştür. Tanzimat ile birlikte modernleşme hareketlerine en hızlı ayak uyduran aileler üst tabaka, saray çevresine yakın ya da İlmiye sınıfı olarak adlandırılan sivil bürokrasiye mensup ailelerdir ¹¹.

Şekil 4. 1.2.1. Le Petit Journal isimli yayının, “İstanbul'da Skandal İki Müslüman Haremden Kaçtı” başlıklı kapağı, basıldığı tarih 4 Şubat 1906, OBA Koleksiyonu.

Kaynak: <http://www.obarsiv.com/dokumantasyon/gazetevedergiler/html/36.html> (27.11.2011).

¹¹ İNALCIK Halil, SEYİTDANLIOĞLU Mehmet, Tanzimat Değişim Sürecinde İmparatorluğu, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul-2011, s. 561

Osmanlı'da modern adab-ı muaşeret kavramının benimsenmesi 19. yüzyılın ikinci yarısına rastlamıştır. İlk örnekleri Şinasi ve Namık Kemal'i de içine alan Yeni Osmanlılar grubunun Osmanlı gazetelerinde yayınladıkları haberler şeklindedir. Daha sonra Ahmed Midhat Efendi, *Avrupa Adab-ı Muaşeretini Yahud Alafranga* başlığı ile bir kitap yazmıştır. Ahmed Midhat Efendinin modern Tanzimat insanı ile ilgili yazdıkları, kalabalık ortamlardaki karşılıklı ilişkilerin düzenlenmesinden, kişisel tutumlara ve zevklere kadar geniş kapsamlıdır. Balolar ve tiyatrolar gibi ortak kullanım alanlarından, aile ziyaretlerine kadar farklı ortamlardaki kadın ve erkek ilişkilerinin düzenlenmesi ile ilgili de sınırlamaları bulunmaktadır. Ancak bu sınırlamalara rağmen çay davetleri, plaj eğlenceleri gibi kadın ve erkeklerin bir arada bulunduğu eğlenceleri zorunlu görmüştür. Bu değişikliklerin öngörülüyor olması, kadının toplumdaki konumu ile ilgili sorunları açığa çıkarır. Ahmet Midhat Efendi bu konudaki sorunu şöyle dile getirir:

Bizde erkeğin hane haricindeki eğlencelerine kadın iştirak edemiyor. Seyirlere, tiyatrolara, kadınlar da gidiyorlar ama onlar başka ve erkekler başka gidiyor. Kadın-erkek buralarda başka başka gidilmeğe adab-ı İslamiyye ile asla Tevfik kabul edemeyecek birçok uygunsuzluklar apaşıkare görülüp durmakla beraber kadın-erkek beraber gitme her neden dolayı ise mugayir görülüyor (İnalçık ve Seyitdanhoğlu 2011: 568).

Şekil 4.1.2.2. L. Sabbatier'e ait Jöntürk şıklığı isimli resim. L'illustration, 21 Şubat 1912.

Kaynak: İnankur ve Germaner, 2008:181.

Modernleşme, Osmanlı aydınlarını fikrîsel açıdan ikiye bölen bir süreçtir. Osmanlı aydınlarının bir kısmı Batılılaşmayı olumlu bir gelişme olarak bulurken, bir kısmına göre bu Osmanlı'yı yozlaştıran bir süreç olarak yorumlanmıştır. Tartışmaların en problemlisi kadınlardır olmuştur. Eğitim almaya başlayan kadınların bir birey olarak toplum hayatına dâhil olmaları Osmanlı için büyük bir değişimdir. Gazete, dergi ve roman okumaya başlayan bu kadınlar, yaşama fiziksel olarak dâhil olurlar. Kadın ve erkekler halka açık alanlarda beraber gezip, flört etmeye başlarlar¹². Kadınların sosyal hayatta yer almaları, Osmanlı modernleşme hareketinin en dikkat çekici yönüdür.

Şekil 4.1.2.3. Sultan Vahdettin ve V. Mehmet (Sultan Reşat) dönemlerinde sarayın başmabeyinciliğini yapmış, Lütüfî Simavî'nin "Teşrîfât ve Âdâb-ı Muâşeret" kitabından Batılı olmanın rehber fotoğrafları. Kaynak: <http://www.zaman.com.tr/haber.do?haberno=1066998> (05.10.2011).

¹² ORTAYLI İlber, *Batılılaşma Yolunda*, Merkez Kitaplar, İstanbul-2007, s.16

Tanzimat insanı modernleşme ile birlikte geleneksel normlarını da belirli bir ölçüde korumuştur. Devlet, bazı yönlerden geleneksel tarafını koruyarak, halkın tepkisini azaltmayı amaçlamıştır. Devlet tekkeleri desteklenmiş, şeyhlere maaş bağlamış, gıda ve onarım ile ilgili yardımlarda bulunmuştur. Sayıları giderek artan tekkelere ek olarak meyhaneler, Punch içilen dükkânlar, baloların yapıldığı mekânların da sayısı giderek artmıştır¹³. Bu birbirine karşıt olan tavır, Tanzimat Dönemi'nin tipik bir özelliğidir. Bu yaklaşım Tanzimatçıların hem modern taraftarları hem de gelenekçiler tarafından eleştirilmelerine sebep olmuştur.

Alkol keyfiyle, ayin cezbesi bir arada her sınıf halkı sarmaktaydı. Eczane ve doktorun yanında eski gelenekler de sürüyordu. İstanbul halkı Beyoğlu'ndaki hekimden, üfürükçüye taşınır olmuştur. İmparatoriçe Eugenie İstanbul'dayken Küçükusu Kasrı'nı Sultan Abdülaziz'le ziyarete gitmiş padişah İmparatoriçeye kolunu vermişti. Bu manzarayı çayırdaki toplanıp seyreden kalabalık arasındaki alafranga zevat, ikisini kol kola görmekten pek memnun olmuştur (Ortaylı, 2007:16-17).

Tanzimat Fermanı en büyük değişimi Müslüman Osmanlı kadının hayatında yapmıştır. Kadının toplumsal hayata girişi ile birlikte, giyimi, adabı, eğitim seviyesi çok geniş bir çerçevede değişime uğramıştır. Daha sonra eğitim alan kadın iş hayatına girmiş, toplumsal-bürokratik düzende varlık gösteren bir bireye dönüşmüştür. Kadınlar iş hayatında öğretmen olarak yer almaya başlamışlardır. İlber Ortaylı günümüz Türkiye'sinde kadının bürokrasideki güçlü durumunun temellerini sanayiden önce eğitim alanında çalışmaya başlamalarına dayandırır. Birinci Dünya savaşıyla birlikte de kadın memurların istihdam edildiği bilinmektedir. Avrupa'da kadının iş hayatındaki yeri sanayide işçi olarak varlık gösterirken, Osmanlı topraklarında kadının konumu Avrupalı kadına nazaran daha iyidir¹⁴.

Tanzimat, 3. Selim'den itibaren temelleri atılan modernleşme çabalarının en belirgin ve resmileştirilmiş hali olarak nitelendirilebilir. Çağdaşlaşma taraftarı olan kişiler içinde, çağdaşlaşma karşıtı olan kişiler içinde Tanzimat Fermanı ve sonrasında yaşanan siyasi ve sosyal tüm değişimler Osmanlı'nın ömrünü uzatan ancak ortaya çıkardığı karışıklıklardan dolayı da Osmanlı'nın sonunu getiren olaylardır.

¹³ ORTAYLI İlber, Batılılaşma Yolunda, Merkez Kitaplar, İstanbul - 2007, s.16

¹⁴ ORTAYLI İlber, A.g.e., s.21

4.1.3. Islahat Fermanı ve Sosyal Hayata Etkileri

1853 yılında Osmanlı ve Rusya arasında başlayan Kırım Savaşı, Osmanlı'nın, Fransa ve İngiltere ile diplomatik, siyasi, askeri ve kültürel olarak yoğun bir iletişime girmesine sebep olmuştur. Bu ilişkilerin en yoğun olduğu 1854-1856 yılları arasında çok sayıda Fransız ve İngiliz askeri aileleri ile birlikte İstanbul ve çevresine yerleşmişlerdir. Geliştirilen bu ilişkilerin sonucunda 1856-1871 yılları arasında Tanzimat Döneminin İkinci kuşağı olarak nitelendirilen, askeriyede ve bürokraside etkin olan Batılı oluşumları benimsemiş bir grup oluşmuştur¹⁵. Bu şartlar altında Fransa, İngiltere ve Avusturya'nın diplomatik baskıları neticesinde 28 Şubat 1856 tarihinde Sultan Abdülmecit, Islahat Fermanı'nı ilan etmiştir. Tanzimat ile içerik bakımından benzerlik gösteren bu fermana maddeler, daha açık ve net bir şekilde ifade edilmiştir. Gayrimüslim ve Müslüman halkın eşitliği ile ilgili olarak son derece belirgin maddeler konulmuştur. Azınlıklara tanınan haklar, özellikle eğitim alanında tanınan imtiyazlar fermanın en önemli özelliğidir. Bu fermanın sona cemaatlere ait, dinsel ağırlıklı okullar açılmıştır. Ayrıca Müslüman ve gayrimüslim öğrencilerin birlikte eğitim gördüğü okullar açılmıştır. 1868 yılında açılan Mekteb-i Sultani (Bugünkü Galatasaray Lisesi) bu örneklerden biridir. Osmanlı'nın ilk lisesi olan bu okul ayrıca Osmanlı topraklarındaki Fransız etkisinin de günümüze kadar gelen somut bir örneğidir. Müfredatı, Fransa Eğitim Bakanlığıyla birlikte hazırlanmış, İslam, Arapça, Osmanlıca, Farsça, tarih ve coğrafyanın dışındaki derslerin tamamı Fransızca olarak verilmiştir. Islahat Fermanı eğitim dışında, gayrimüslimlerin Müslümanlar ile eşit şartlarda bürokrasiye girmesine de olanak sağlamıştır.

Islahat Fermanı ve ardından gelen reform sürecinin sonucunda Batılılarla ve Batılı gelenekle iletişimin yaş ortalaması daha aşağıya inmiştir. Eğitimin birçok alanında Batılı geleneklerin benimsenmesi, Batılılaşmayı hızlandırmıştır. Batılı oluşumların insan hayatındaki etki alanı genişledikçe, sonuçları sosyal hayatta somut bir biçimde görülmeye başlamıştır.

¹⁵ İNALCIK Halil, SEYİTDANLIOĞLU Mehmet, Tanzimat Değişim Sürecinde İmparatorluğu, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul - 2011, s.693

4.1.4. Oryantalizm ve Etkileri

Batılı ülkeler Sanayi Devrimiyle başlayan bilim ve teknoloji alanındaki yükselişlerini, diğer ülkelere karşı elde ettikleri büyük bir kazanım olarak görmüşlerdir. Doğu'da başı çeken Osmanlı, Arap ülkeleri ve sömürgeleştirmeye uygun Afrika ülkeleri bu üstünlüğün sonuçlarına maruz kalan bölgeler olmuşlardır. Üstünlüğü kabul edilen Avrupa ile ticari, kültürel ve eğitim alanlarında girilen ilişkiler sonucu iki yönlü bir kültür etkileşimi yaşanmıştır. Doğu'da Batılılaşma ya da modernleşme olarak baş gösteren bu etkiler Batı'da Oryantalizm ya da Şarkiyatçılık olarak ortaya çıkmıştır.

Oryantalizm ağırlıklı olarak Avrupalılar tarafından icra edilmiş, en önemli kaynakları ise Osmanlı İmparatorluğu olmuştur. Osmanlı'nın çok kültürlü yapısı ve 18. yüzyıldan itibaren temelleri atılmaya başlayan modernleşme hareketleri, Oryantalizmin beslendiği önemli bölgelerden biri olmasına imkân sağlamıştır. Edward Said Oryantalizmin bir akademik çalışma olduğunu söyler;

Hıristiyan Batı'da resmi biçimiyle Şarkiyatçılığın 1312'de Viyana'da toplanan Kilise Şûrasının "Paris, Oxford, Bologna, Avignon ve Salamanca" üniversitelerinin "Arapça, Yunanca, İbranice ve Süryanice" kürsülerinin kurulmasını kararlaştırmasıyla birlikte başladığı kabul edilir (Said, 2010: 59).

Şekil 4.1.4.1. John Frederick Lewis'in Sarraf- Kuşuklu Bir Sikke isimli tablosu (1868 yılı).

Kaynak: Ed. Tromans, Kıbrıs ve Güngör, 2008: 178.

Oryantalizm akademik bir yapı olarak kabul edilse de, birçok akademik çalışmaya göre günlük yaşama, oldukça etkin bir biçimde dâhil olmuştur. Stratejik açıdan da kullanılmış ve etkili olmuş bir yöntemdir. Edward Said'e göre Oryantalizm dünyanın bir bölgesini *"kültürel ve ideolojik olarak ifade eder ve destekleyici kurumlar, sözcükler, bilim, imge dünyası, doktrinler ve sömürgeci yönetimler yardımıyla temsil eder"* (Kula, 2010: 2). Onur Bilge Kula ise Oryantalizmi şöyle özetler:

Oryantalizm, *"Doğu'ya egemen değildir."* Batı'nın Doğu üzerinde edinmeye çalıştığı *"otoriter mülkiyettir."* ve keyfi olarak Doğu'nun *"yapısını değiştirmedir."* Doğu'yu görmek istediği biçimde *"yeniden kurgulama"* veya *"yeniden üretmedir"* (Kula, 2010: 2).

Şekil 4.1.4.2. Jean Leon Gerome'un resmettiği Banyo (The Bath) isimli tablo. 1880 yılı.

Kaynak: <http://fineartamerica.com/featured/gerome-the-bath-1880-granger.html> (04.11.2011).

Oryantalizm, bir kavram olarak Yakın ve Uzak Doğu'yu hatta zaman zaman Afrika'yı da kapsamıştır. Osmanlı İmparatorluğu diğer bölgelere göre bu kavram ile daha fazla yüzleşmek zorunda kalmıştır. Bölgedeki en güçlü oluşum olan Osmanlı İmparatorluğu, Avrupa tarafından ilgi çekici bulunmuştur. 18. Yüzyıl Fransa'sında Osmanlı Türkleri ile ilgili yazıları yazan önemli kişilerden biri Voltaire'dir. Voltaire bir yapıtında Türkleri tasvir ederken, Avrupa'ya özgü frengi hastalığını tanımayan; köle ticareti yapan, kibar insanlardır ifadesini kullanır ¹⁶.

Vezirlerinin kafalarını vuran, taht kavgası içinde olan"; gayrimüslim tutsakları *köpek gâvur* diye adlandıran; güzel bir içoğlanı ile denize giren Fransız papaza, bir Hıristiyan bir Müslüman ile denize girdi diye sopa atan, kürek cezasına çarptıran; camide göğsü açık, güzel bir Türk kadınına, yere düşürdüğü çiçek demetini vermekte geciken Hıristiyan'a, imamın kızması üzerine kürek cezası veren bir topluluktur (Kula, 2010: 31).

Voltaire'in yukarıda tasvir ettiği olayların doğruluğu ile ilgili kesin bir kanıt bulunmamaktadır. Camide göğsü açık bir Türk kadınının olması imkânsızdır. Yazarların ve ressamların olayları abarttığı birçok eser bulunmaktadır. Oryantalizm'in doğuşuyla birlikte, Osmanlı'nın egzotizmi üzerinden kurgulanan, fantezi olarak adlandırılabilir pek çok konu, resim, edebiyat gibi çeşitli disiplinlerde yer almıştır.

Şekil 4.1.4.3. Jean Leon Gerome tarafından resmedilmiş “Köle Pazarı (The Slave Market)” isimli Oryantalist tablo.

Kaynak: <http://www.orientalist-art.org.uk/gerome13.html> (23.10.2011).

¹⁶KULA Onur Bilge, Batı Felsefesinde Oryantalizm ve Türk İmgesi, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul-2010, s.31

Şekil 4.1.4.4. John Frederick Lewis tarafından resmedilmiş “Haremde bir gözde (Favourite in Harem)” isimli tablo.

Kaynak: <http://www.orientalist-art.org.uk/lewis33.html> (23.10.2011).

Gelişen bilim ve teknoloji global anlamda iletişimi arttıran, dünyadaki kültür alışverişini etkileyen bir olgudur. Avrupa ülkeleri, teknoloji ve keşfin gücünü elinde bulundurarak varmış oldukları noktada, Oryantalizmi sistematik olarak dünyaya yaymışlardır. Oryantalizm, sanayi devriminden sonra başlayan bu küresel hareketin dünyanın Doğu'su için kullanılan adıdır. Bunun dışında tüm toplumlar hakkında oluşmuş genel kanılar vardır. Edward Said'e göre; Linnaeus, Montesquieu, Johnson, Blumenbach, Soemmerring ve Kant'ın da içinde olduğu birçok düşünür birbirine benzer fizyolojik ve ahlaki bir sınıflandırma yapmıştır: “Amerika’lı “kızıl, asabi, dimdik”tir, Asya’lı “sarı, melankolik, katı”, Afrika’lı, “siyah, ağırkanlı, gevşek” ” (Said, 2010: 129). Türklerle ilgili yapılan tasvirler daha çok hayat tarzıyla ilgili olmuştur. Bu durum Osmanlı saray hayatının aşılamazlığı, harem hayatı ve özellikle kadının peçe arkasında gizleniyor olmasıyla ilgilidir.

Şekil 4. 1.4.5. Jean Leon Gerome'un resmettiği Sarayın Terası isimli tablosu. 1886 yılı.

Kaynak: İnankur ve Germaner, 2008: 151.

Osmanlı'nın stratejik konumu ve güçlü yapısını kırılabilmenin, sosyal ve dini hayattan geçtiğinin düşünülmesi de bu kavramların üzerine gidilmesine sebep olmuştur. Oryantalizm ile ilgili akademik çalışmalarının yanında, sosyal ve siyasal alt metinleri de gözden kaçırmamak gerekir:

...İstanbul'da gerçekleşecek bir ihtilal ya da topraklarını birbiri ardına kaybetmek gibi nedenlerle bu İmparatorluğun çökmesi durumunda, her bir Avrupalı güç, bir kongre kararıyla İmparatorluğun kendisine bırakılan parçasını himaye altına alacaktır; toprak, komşuluk, sınır güvenliği, din, adet ve çıkarların benzerliği açısından tanımlanacak ve sınırlandırılacak olan bu himaye bölgeleri... sadece Avrupalı güçlerin hükümranlığını tanyacaktır. Böylece tanımlanan ve Avrupa'nın hakkı olarak kabul edilen bu hükümranlık biçiminin asıl içeriği bu toprağın ve kıyı bölgelerinin herhangi bir bölümünü işgal edebilmek, oralarda gereğinde özgür kentler, gereğinde Avrupa sömürgeleri, gereğinde limanlar ve ticaret uğrakları kurmaktır. ... her güç, kendi himaye bölgesi üzerinde silahlı ve medenileştirici bir vesayet kuracaktır; daha güçlü bir milliyetin bayrağı altında, himaye bölgesinin varlığını ve milliyet özelliklerini güvenceye alacaktır ... Alphonse de Lamartine, Şark Yolculuğu (Said, 2010: 121).

Sanat eserleri, Batı dünyasının Doğu ile ilgili problemlerini ortaya koymanın bir yolu olmuştur. Batı'nın Doğu'ya bakışıyla paralellik gösteren bu anlayışa göre, resimlerde zalim, kösnül ve tembel olarak betimlenen doğulu insanlar ile çoğu İslam sanatı ve mimarlığı örneği olan nesnelere dünyasının betimlenmesi arasında belirgin bir karşıtlık dikkati çekmektedir¹⁷ (Bkz. Şekil 4.1.4.6).

Şekil 4. 1.4.6. Jean Leon Gerome'un, "Namaz (The Prayer)" isimli, 1865 yılında tamamlanmış tablosu.

Kaynak: <http://www.ft.com/> (23.10.2011).

¹⁷ İNAKUR Zeynep, GERMANER Semra, Oryantalistlerin İstanbulu, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul-2008, s.39

Oryantalizmi Dünya üzerinde etkili hale getiren en önemli olgu görsel yanının oldukça güçlü olmasıdır. Oryantalist üsluptaki akademik çalışmalar, romanlar ve şiirlerin dışında resim sanatında da çok önemli eserler verilmiştir. Çoğunlukla realist üsluptaki bu eserler, herkes tarafından anlaşılabilen, akılda kalan egzotik tasvirlerdir. Doğu'da yayılan Batı hayranlığının aksine, Avrupa'daki Doğu yansımaları ise giysi ve dekor gibi alanları görsel açıdan; roman, müzik, tiyatro gibi sanat alanlarını da biçim ve içerik açısından etkilemiştir. Oryantalizm, resim başta olmak üzere tüm sanat dallarında bir üslup olarak değil, bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. En çok ilgi çeken eserler, harem konulu olanlardır. Haremin yasaklı bir alan olması, bu tablolardaki olayların gerçekliği ile ilgili şüphe yaratmaktadır. Oryantalist ressamların birçoğu Doğu'yu görmemiş sanatçılar tarafından resmedilmiştir. Jean-Auguste-Dominique Ingres ve Antoine-Jean Gros gibi öncü kabul edilen Oryantalistler Doğu'ya hiçbir seyahatte bulunmamışlardır¹⁸. Bu durumlarda sanatçılar genellikle abartılı bir üslup ile yazılmış olan seyahatnameleri kaynak olarak kullanmışlardır. Gustav Guillaumet, John Frederick Lewis gibi, sahneleri doğru resmedebilmek adına Doğu'ya yerleşerek, çöl hayatını yaşayan sanatçılar da olmuştur (Bkz. Şekil 4.1.4.7).

Şekil 4.1.4.7. John Frederick Lewis'in resmettiği Yukarı Mısır (Upper Egypt) isimli tablo. 1860 yılı. Kaynak: Ed. Tromans, Kıbrıs ve Güngör, 2008: 212.

¹⁸ İNAKUR Zeynep, GERMANER Semra, Oryantalistlerin İstanbulu, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul-2008, s. 38

Birçok Avrupalı Osmanlı toplumu ile ilgili masalsi olarak nitelendirilebilecek, yazıların ve tabloların etkisinde kalmıştır. Bu masalsi anlatımların yarattığı merakla Osmanlı topraklarına gelen bazı Avrupalılar hayal kırıklığına uğramışlardır:

Yirmili yaşlarımızda, gölgeli bir bahçede Victor Hugo'nun balatlarını okurken kim bilir kaç kez başka bir aleme ait varlıklarmış gibi hayal ettiğimiz, tek bir öpücükleri bütün gençlik gücümüzü bitirmeye yeten esrarengiz *hanımlar* ve odalıklar bunlar mıdır? Yeryüzünden şehvetli ve dertli bir çılgılık atarak bir hayalet gibi geçen, kafesler arkasına saklanmış, haremağalarının gözcülük ettiği, dünyadan kopuk bu mutsuz kadınlar mıdır onlar (Amicis, 2010: 171)?

Şekil 4.1.4.8. Hamam isimli, Jean Auguste Dominique Ingres tarafından resmedilmiş oryantalist üsluptaki tablo. 1862 yılı.

Kaynak: http://www.louvre.fr/llv/commun/detail_image.jsp, (05.10.2011).

Oryantalizmin bu kadar ilgi çekici olmasının bir diğer sebebi ise Avrupalıların dini-tasavvufi yapıyı irrasyonel bulmuş olmalarıdır. Ulaşamadıkları bilgilerin hayal gücüyle doldurulması ise, bu eserlerin geniş kitleler tarafından fark edilmesini kolaylaştıran bir etken olmuştur. Kahramanlık hikâyeleri anlatan savaş ve av sahnelerinin yanı sıra, İslam mimarisinin, çöl, vaha, şehir manzaralarının da eserlere seçilen konular arasında yer aldığı görülmektedir. Ancak harem ve hamam sahnelerinin betimlendiği eserler en ilgi çekici olanlarıdır. Oryantalist eserlerin bir diğer ortak özelliği ise giyim, dekor, günlük kullanılan eşyaların oldukça ayrıntılı betimlenmesidir. Bu sayede Osmanlı giyim kuşamı Avrupa'ya taşınmış, Osmanlı üslubunda kumaş ve giysiler kullanılmış hatta Osmanlı tarzında giyinmenin şart koşulduğu tematik partiler düzenlenmiştir (Bkz. Şekil 4.1.4.9). Daha sonraları bu moda Turquerie adıyla anılmıştır. 18. yüzyılda Osmanlı topraklarında Batılı giyim modası hâkim olmuş, setre, pantolon ve korseli elbiseler giyilmiştir. Avrupai üslupta ev dekorları kullanılmış, Barok ve Rokoko tarzda binalar inşa edilmiştir. Aynı anda Avrupa ise, Osmanlı'ya ve Doğu'ya dair birçok unsuru hayatlarına dâhil etmiştir. Osmanlı'da operalar temsil edilmeye başladığında, Mozart, Doğu etkisindeki Saray'dan Kız Kaçırma (1782 yılı) isimli eserini bestelemiştir (Bkz. Şekil 4.1.4.10, s.46). Bu uzun süren kültür alışverişi, her iki coğrafyayı da, birçok farklı disiplinde etkisi altına almıştır.

Şekil 4.1.4.9. Paris'te düzenlenen doğu gecesi temalı bir eğlencenin Karl Girardet tarafından çizilmiş illüstrasyonu. 1843 yılı.

Kaynak: İnankur ve Germaner, 2008: 45.

Şekil 4.1.4.10. Wolfgang Amadeus Mozart, Saraydan Kız Kaçırma operasını yönetirken çizilmiş bir illüstrasyon.1789 yılı.

Kaynak: http://en.wikipedia.org/wiki/File:Entfuhrung_aus_dem_Serail484.jpg (27.11.2011).

4.2. Batılılaşmanın Sosyal Hayata Etkisi

Tanzimat Fermanı Osmanlı'nın geleneksel yapısında köklü bir değişim yapılacağına resmi kanıtı olmuştur.

Tanzimat'la birlikte Batı'dan aktarılan her türlü yenilik en genel ifadeyle; siyasi alanda merkezi otoritesi güçlü bir devlet oluşturmak, askeri alanda modern ve sürekli bir ordu kurmak, sosyal alanda bireylere özel mülkiyet ve geniş hürriyet hakkı tanımak, sosyo-kültürel yaşamda ise Batı'nın gündelik yaşantısını toplum hayatına uyarlamak şekline özetlenebilir (Özer, 2005).

Osmanlı Devleti'nin, Tanzimat Fermanıyla ulaşmayı hedeflediği Batılılaşma yüzeysel kalmıştır. Devlet yetkilileri halkta, hedefledikleri düzeyde bir değişikliğe ulaşamamıştır. Dönemin aydınları bu başarısızlığı eski düzenin tamamen yıkılmamış olmasına bağlamışlardır. “Batı tarzı hayatı refahla, Doğulu kültür ve günlük hayatı ise sefaletle aynileştirip mukayese etmek moda olmuştur. İnsanlar sefaletten nefret ettikleri ölçüde batıcı olmuşlardır” (Ortaylı, 2008: 27). Batılı olmanın halk tarafından tam anlamıyla kavranamamış olması, kabullenilmesini zorlaştırmıştır. Batı tarzı hayatı benimsemeye çalışan Osmanlı Devleti yetkilileri, halkı daha çabuk etkileyebilmek adına değişiklikleri öncelikle saray içinde yapmıştır. Sarayda modern hareketlerin kabul görmesi halinde, halkın bu değişikliklere daha kolay ayak uyduracağı düşünülmüştür. Saray içinde yapılan yeniliklerden biri, 2. Mahmut'un Mısır zabitlerini andıran yarı doğulu yarı batılı bir kıyafet giymesidir¹⁹. Hemen ardından halkın fes giymesi zorunlu hale getirilmiş ve sarığı çıkarmaları istenmiştir. Ayrıca resmi dairelerde şarap içilmesine de müsaade edilerek önemli bir adım atılmıştır. Yapılan bu yenilikler kendi zamanı içerisinde değerlendirildiğinde son derece büyük değişikliklerdir. Sarayda ve resmi dairelerde yeniliklere başlanması, değişikliklerin halkın küçük bir sınıfını etkilemesini sağlamıştır. Uzun vadede bu değişikliklerin halka ulaşacağı düşünülmüştür. Ancak halkın din algısı ve gelenekleriyle çelişen bu yeniliklerin halk tarafından kabul görmesi beklenenden daha uzun sürmüştür.

¹⁹ BARBAROSOĞLU KARABIYIK Fatma, *Moda ve Zihniyet*, İz Yayıncılık, İstanbul-2009, s.108

Tanzimat Döneminde sosyo-kültürel değişimin en etkin ögesi, Batı'dan gelerek Osmanlı'daki gayrimüslimlerle evlenen ve Galata-Pera bölgesine yerleşen Avrupalılar olmuştur (Bkz. Şekil 4.2.1). Bu grup beraberlerinde dillerini, Batı tarzı giyim-kuşam ve eğlence anlayışlarını hatta mimari değişiklikleri getirmişlerdir. Avrupalı elçilik ve konsolosluklarda hizmet eden ve bir takım ayrıcalıklar elde eden Rum, Ermeni ve Yahudileri kapsayan tercüman ailelerinden oluşan, Levanten adı verilen yeni bir cemaat oluşmuştur. Osmanlıya yeni yerleşen Avrupalı aileler Pera bölgesine giden halkı doğrudan etkilemişlerdir. Galata-Pera hattına yerleşerek Batılılaşan ilk grup Osmanlı gayrimüslim aileler olmuştur. Bugün tarihi yarımada olarak anılan Beyoğlu-Galata-Pera üçgeninde yaşayanlar, Anadolu yakasında yaşayan Müslüman Osmanlılardan oldukça farklı bir profil çizmişlerdir.

Şekil 4.2.1. Galata-Pera bölgesinin planları. 1905 yılı.

Kaynak: <http://www.obarsiv.com/dokumantasyon/planlar/>, (23.10.2011).

Beyoğlu bölgesindeki görülen bir diğer Batı etkisinde oluşum da, ithal malların piyasaya girmesi ve bu ürünlerin vitrinlerde sergilenmesidir. Osmanlı'da çarşı kültürü Kapalıçarşı çevresi ile sınırlıyken, Galata-Pera bölgesinde, iktisadi modernleşmenin sembolü olan bonmarşeler, yeni bir ticari pazar kavramı getirmişlerdir. Bu yeni kavramın en ilgi çekici yönü, yeni bir pazarlama yöntemi olan vitrin düzenlemeleridir. Vitrin düzenlemeleri dışında basın organları aracılığıyla reklamlar yapılmaya başlanmıştır (Bkz. Şekil 4.2.2). Ürünü vitrinde sergileme caddelerdeki insan sayısını arttırmış ve alışveriş yapmadan vitrin izlemek gibi bir alışkanlık edinilmesine sebep olmuştur²⁰. Vitrin izleme, zamanla gündelik hayatın olağan bir parçası haline gelmiştir. Osmanlı insanı geleneksel olmayan sebeplerle sokağa çıkmış, vakit geçirmek için yeni mekânlar edinmiştir. “Bu nokta son derece önemlidir; çünkü Osmanlı insanı nesnelere çekimine kapılarak, kendi bireysel tarihinde ilk defa oldukça farklı bir gerekçeyle sokağa adımını atmıştır” (Işın, 1995: 99). Toplumda Batılılaşmanın benimsenmesiyle beraber Müslüman kadın ve erkekler, Beyoğlu çevresindeki kafelerde ve restoranlarda vakit geçirmeye başlamışlardır. Müslümanlar, Batılı sosyal hayata, gayrimüslimlere göre daha yavaş adapte olmuşlardır.

Şekil 4. 2.2. Hanımlara Mahsus Gazete’de “Büyük Çorbacı Han’da Haim Maça’nın büyük Mağazası” başlığıyla yayınlanan bir reklam illüstrasyonu.

Kaynak: Hanımlara Mahsus Gazete Klasör, sayı: 99, 19. Yüzyılın son çeyreği.

²⁰ IŞIN Ekrem, İstanbul’da Gündelik Hayat, İletişim Yayıncılık, İstanbul-1995, s.99

Modernleşme hareketlerinin başlamasıyla, Galata Köprüsü Batılılaşma fikrinin sembolikleşmiş mekânlarından biri olmuştur. Çok uluslu bir devlet olan Osmanlı topraklarında, Avrupa'dan gelen yabancı milletler, Osmanlı azınlıklarından farklı bir profil oluşturmuştur. Avrupalılar, Galata Köprüsünü hem günlük hayatlarında geçiş güzergahı olarak hem de mektuplarında, seyahatnamelerinde, yazınsal ve görsel ifadelerinde metaforik olarak kullanmışlardır. Galata Köprüsü birçok farklı din, dil ve ırktan insanın ortak alanlarından birine dönüşmüştür. Philip Mansel seyahatnamesinde, bu gözlemlere dayanarak tasvir eden bir Japon ziyaretçinin Galata Köprüsünü “On bin Milletin Köprüsü” olarak tanımladığını yazmıştır ²¹.

Gösterişli beyaz eteklikleriyle Rumlar, işlemeli ceketler içindeki Kürtler, çelebeyeli ve kefiyeli Araplarla yan yana yürüdü sokaklarda. Turuncu kuşaklarının altında tabancalarının kabarıklığı hissedilen Arnavutlar beyaz pantolonlarıyla dolaşır ve dar, siyah elbiselerle sivri burunlu pabuçlar giyen Lazlar limonata ya da boza satarlardı. Kahverengi ceketli hamallar, sırtlarında inanılmaz yüklerle sendeleye sendeleye geçirdi (hamalların kimi zaman sırtında piyano ya da yük arabası bile taşıdığı olurdu). Kör dilenciler, Avrupalılar yanlarından son moda kıyafetleriyle geçerken ya da önünde üniformalı hizmetkârların koştuğu bir sefir arabasının yaklaştığını anladıklarında, teneke kutularını tıngırdatıp “Allah! Allah!” diye bağırırdı. 1847 yılında, at üstünde ilerleyen zenci bir Osmanlı subayının beyaz hizmetkârlar tarafından yaya takip edildiğini görmek Amerikalı ziyaretçileri hayretler içinde bırakıyordu (Mansel, 2008: 352).

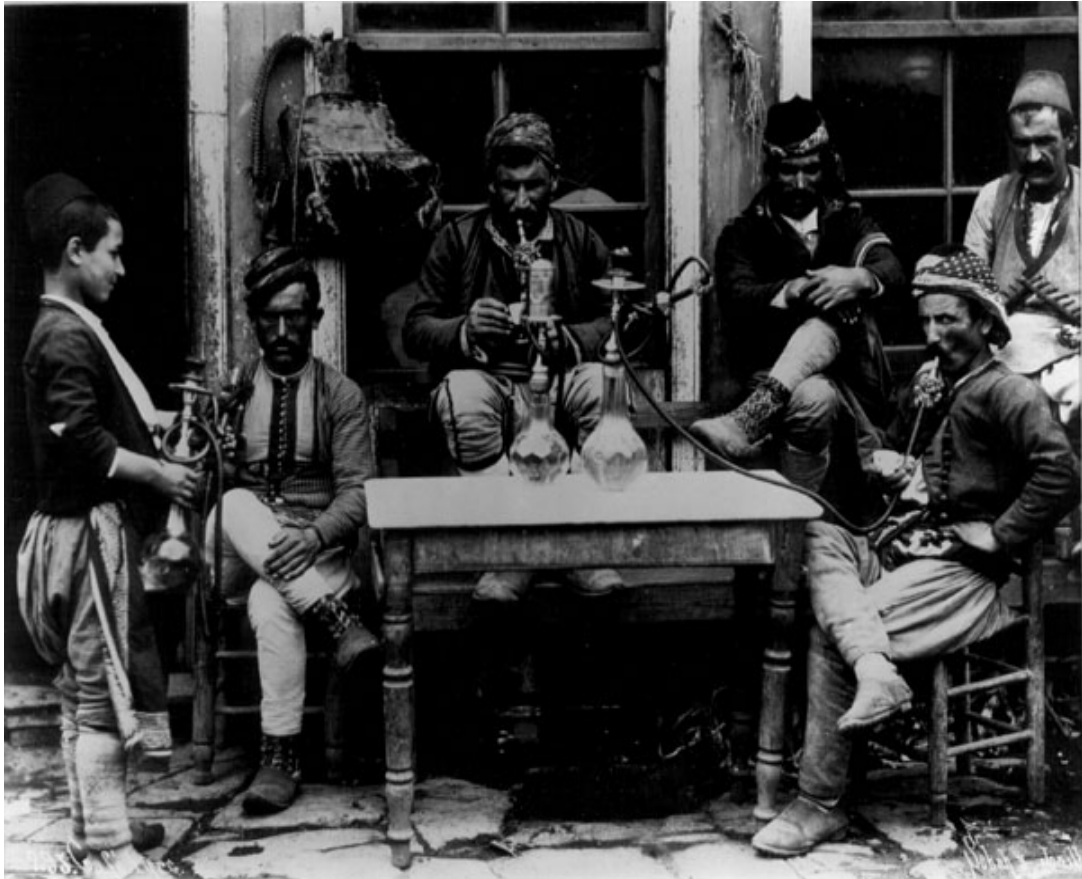

Şekil 4.2.3. Galata Köprüsü. 1800'lü yılların ikinci yarısı.

Kaynak: http://fr.wikipedia.org/wiki/Fichier:Galata_Bridge_1800s.jpg (05.10. 2011).

²¹MANSEL Philip, Konstantiniyye Dünyanın Arzuladığı Şehir 1453-1924, , Everest Yayınları, İstanbul-2008, s.352

Pera Bölgesinin dışında yaşayan halk, geleneksel hayatlarını sürdürmeye devam etmiştir. Eğlence anlayışlarında, giyim, kuşam ve hayat tarzlarında fazla bir değişiklik görülmemektedir. Osmanlı'da geleneksel eğlenceler, ilkbahar ve yaz aylarında mesire yerlerine gitmek, akşamları ise ortaoyunlarını izlemektir. Bunun dışında kadın ve erkeklerin ayrı ayrı eğlendikleri kapalı mekânlar vardır. Erkekler için kahvehaneler ve eski tip meyhaneler bunların başında gelmekteydi (Bkz. Şekil 4.2.4). Bu geleneksel mekânların eğlenceleri arasında meddah ve ortaoyunları, saz söz heyetleri sayılabilir. Kadınlar içinse hamamlar kapalı eğlence mekânları olmuştur. Ayrıca Ramazan ayı boyunca da eğlenceler düzenlenmiştir. Gayrimüslimlerde de geleneksel olarak yaşamaya devam eden bir kesimi bulunmaktaydı. Gayrimüslimler de aynı Müslümanlar gibi kendi bayramlarında eğlenceler düzenlemişlerdir.

Şekil 4.2.4. İstanbul'da bir Türk Kahvesi, Fotoğraf stüdyosu, Sébah-Joailer, Pierre de Gigord Koleksiyonu. 19. Yüzyıl.

Kaynak: <http://www.obarsiv.com/dokumantasyon/>, (23.10.2011).

Modernleşme benimsenip, etki alanı arttıkça, Batılı eğlence anlayışları çeşitlenmeye devam etmiştir. Geleneksel yaşayan kesimden bölgesel olarak uzakta şekillenen bu yeni hayat, Osmanlı'nın yerlisi olan zengin ailelerin, tekdüze yaşamından sıyrılmaya başladığı köşkler ve konaklarda kendine yer bulmuştur (Bkz. Şekil 4.2.5). Eğlencenin şekli ve zaman kavramı değişmiştir. Gece hayatı denilebilecek bu modern eğlence anlayışının bir türü birkaç ailenin dönemin entelektüel kişilerini davet ederek toplantılar düzenlemesiydi. Elçiliklerde, düzenlenen ve Osmanlı aydın sınıfının davetli olduğu müzikli davetler Tanzimat sonrasında moda haline gelmişti. Gündüzleri bir araya gelinen çay partileri de Osmanlı'nın modern dönem eğlencelerinin en yaygın türlerinden biri olmuştur. Kadın ve erkeklerin bir araya gelerek eğlendiği bu organizasyonlar Avrupalı eğlence kavramının elit kesime mahsus biçimidir. Bu farklı eğlence anlayışları beraberinde yeni bir giyim türü geliştirmiştir. Farklı saatlerde düzenlenen, farklı nitelikte organizasyonlar yapılması, ihtiyaçtan duyulan bir yeni moda ortaya çıkarmıştır. Kadınlar, gün içinde çok sayıda kostüm değiştirmeye başlamışlardır. Yeni hayata ayak uydurma çabası içinde, moda olgusu etkinliğini arttırmıştır.

Şekil 4.2.5. Beykoz kıyılarındaki köşk ve konakların konu edildiği kartpostal, 20. Yüzyılın ilk çeyreği. Kaynak: <http://www.obarsiv.com/dokumantasyon/>, (23.10.2011).

Bir bütün olarak bakıldığında Batı toplumundan parça parça alınan hiçbir nesne, kural ya da yaşam tarzı gerçek amacına ulaşamamıştır. 1870'li yıllara gelindiğinde birçok aydın Batı medeniyetinin bir bütün olarak alınması gerektiğini savunmuştur. Yalnızca, moda, adab-ı muaşeret usulleri gibi olguların yüzeysel olarak alınması halinde gerçek bir Batılılaşmaya ulaşılamayacağı düşünülmüştür.

2. Mahmut'la başlayan ıslahatlarla birlikte, Osmanlı literatürüne Alafranga kavramı girmiştir. Frenk usulü de denilen bu değişimle birlikte kaftan, cübbe, cepken gibi yüzyıllardır kullanılan giyimlerin yerini setre denilen Avrupa tarzı uzun, önü ilikli ceketler almıştır. Şalvar, çakşır, potur gibi kıyafetlerin yerine ise pantolon giymeye başlanmıştır. Sultan Abdülmecit, Kırım Savaşı (1853-1855 yılları arası) sırasında bu kıyafetleri memurlara zorunlu hale getirmiştir (Bkz. Şekil 4.2.6). Setre ve pantolondan sonra kolalı gömlek ve boyunbağı da zorunlu hale gelmiştir.

Şekil 4.2.6. Sultan Abdülmecid (25 Nisan 1823, İstanbul – 26 Haziran 1861, İstanbul).

Kaynak: <http://imageshack.us/photo/my-images/79/31tv0.jpg/sr=1> (23.10.2011).

Modernleşme hareketlerinin sosyal sonuçlarından biri de genç kızların müziğe ve dansa duyduğu ilgidir. Bunun yanı sıra ata binmek ve jimnastik yapmak popüler hale gelmiştir. Çarşafli kadınlar spor yaparken, Sanayi Nefise Mektebi kız öğrencileri beline peştamal bağlanmış Yunan heykellerini çıplak model olarak kullanmışlardır (Işın, 1995: 122). Özellikle Pera bölgesinde hem kadınlar hem erkekler için saç modelleri de değişmeye başlamış, bu bölgedeki erkekler sakal ve bıyıklarında da değişiklikler yapmışlardır. Kadınlar kaşları üzerine top kâkül bırakmışlar, erkekler ise saçlarını uzatarak yandan veya ortadan ayırmışlardır. Bıyık kesme modası Osmanlıda daha geç yaygınlaşmıştır. Bıyığın daha gelenekçi ve erkeksi kabul edilmesi bunun sebebi olabilir. Bunun yanı sıra 2. Meşrutiyetin özgürlükçü ortamı içinde Amerikalı ve Avrupalı erkeklere özenerek bıyığını kesen Türk erkekleri züppe olarak değerlendirilmiş ve toplum içerisinde pek hoş karşılanmamıştır.

Türk kadınının modernleşmesi, giyim-kuşamın yanı sıra toplumda statü kazanmasını da içermektedir. Gazetelerdeki kadın sayfaları ve kadınlara yönelik olarak basılan süreli yayınlar aracılığıyla, kadınlar modernleştirilmeye çalışılmıştır. Kozmetik kullanımı, adab-ı muâşeret, ev düzeni, spor ve kadın sağlığı konusunda, kadınların bilgi edinmesi amaçlanmıştır. Kadınların gündelik hayatında değişimler başlamış, geleneksel ve modern yapılar birbirine geçmiştir. Modern oluşumların artması, çeşitli kesimlerden itirazlar gelmesine sebep olmuştur. Gazetelerin moda sayfalarında geniş paçalı elbise şeklinde pantolonların yer almasıyla “pantolonda giyeceklermiş” şeklinde kadınları hafife alan ifadeler kullanılmıştır (Özer, 2005: 49) (Bkz. Şekil 4.2.7, s.55). Ahlaki yapının bozulduğu gerekçesiyle yapılan itirazlara rağmen gelenekçi yapı korunamamıştır. Gelenekçi yapıyı korumaya çalışanlar hor görülmüştür.

Alafranga hayat, 2. Mahmut’un erkek kıyafetlerinde yaptığı düzenlemelerden sonra saray hayatına resmen girmiştir. Giyimden sonra, mobilya ve dekorasyon alanında da Avrupalı modalar görülmüştür. Başta kadınlar bu sürecin dışında kalsalar da alafranga hayat, paşa hanımlarının ve kızlarının öne çıkma isteği doğrultusunda önemli bir araç olmuştur. Çok geçmeden bu alafranga hayatı benimsemişler ve Avrupalı hemcinsleriyle yarışır konuma gelmişlerdir. Paşa hanımlarından ve kızlarından başlayan bu moda dalgası yavaş yavaş halk arasında da yayılmıştır.

Şekil 4.2.7. Kadınlar Dünyası dergisinden pantolon giymiş bir kadın fotoğrafı.

Kaynak: Kadınlar Dünyası dergisi, sayı: 100, Hicri: 29 Zilhicce 1321, Miladi: 17 Mart 1904.

Osmanlı modernleşme hareketinin öncesine kadar, kadınlarının toplumdaki yeri, babalarının ya da eşlerinin statüleri ile belirlenirdi. Mücevherlerini bu statülerin sembolleri olarak kullanırlardı. Osmanlı kadını, Batılılaşma hareketiyle birlikte statünün kendi varlığı üzerinden belirlenebileceğini fark etmiştir. Alafranganın, kadın hayatına girmesi ile ilgili olarak atılan bir diğer önemli adım da Abdülmecid'in sarayda kurdurduğu kadın orkestrasıdır. Sultan Abdülmecid, kadınlara mahsus bayramlaşma törenleri ve sultan düğünleri gibi merasimlerde müzik icra etmesi için Venedik Konservatuarının kadın orkestrasını örnek alarak seksen kişilik bir orkestra kurdu muştur. Özellikle Tanzimat'tan itibaren gözle görülür bu değişiklikler, yabancı uyruklu gezginlerin, yazarların ve Avrupalı diplomatların da dikkatini çekmiştir. Bu kişilerden biri olan Gustave Flaubert İstanbul'da şahit olduğu bu durumla ilgili olarak şöyle der:

İstanbul'da erkeklerin büyük çoğunluğu Avrupa giysilerini kullanırlar; operalar temsil edilmektedir, Paris modasını izleyen terziler, Avrupa'da yayımlanan gazete ve kitapların okunduğu kulüpler vardır. Yüzyıl içinde Frenk hanımların etkisiyle harem ortadan kalkacak, yakında her geçen gün inceleşen peçe ve onunla birlikte Müslümanlık uçup gidecektir (İnankur ve Germaner, 2008: 42).

Şekil 4.2.8. Feraceli Kadın fotoğrafı, 20. Yüzyıl başları.

Kaynak: http://gisele.ecrivain.istanbul.over-blog.com/pages/Benim_Niantam_ve_Tevikiyem-4150261.html, (22.10.2011).

1845 yılında *Pera keşişi* takma adını kullanan bir yazar, Journal de Constantinople isimli eserinde, Doğu Fantezileri başlığıyla yazdığı yazılarda Osmanlı Modernleşmesini şöyle anlatmıştır:

Türkiye’de iki farklı kültürün mücadelesi ve sürekli birbirlerini etkileme gayretinin oluşturduğu ilginç görüntü, herhangi bir yöreden çok daha belirgindir. Özellikle son birkaç yıldır Avrupalı zihniyetle Asyalı zihniyet arasındaki mücadele oldukça kızışmış durumdadır. Coğrafi konumuyla Türkiye, iki ayrı dünyanın kaynaşma sorununun çözüleceği özel bir alan oluşmuştur (İnankur ve Germaner, 2008: 42-43).

Değişim hareketleri önce saraydan başlamış ve daha sonra halka kadar ulaşmıştır. Özellikle 19. yüzyılda yapılan anlaşmaların yabancılara tanıdığı imtiyazlardan sonra, Osmanlı topraklarına çok daha fazla yabancı uyruklu insan gelmiştir. Nüfustaki bu yeni oluşum değişimin kapsamını genişletmiştir. 1856 yılında Abdülmecid’in yönetimi, Topkapı Sarayı’ndan Dolmabahçe Sarayına taşınması mimarideki değişimleri hızlandırmıştır. Osmanlı’nın özgün mimarisi, barok, rokoko ve ampir üsluplardan oluşan eklektik bir yapı kazanmıştır. Bunun dışında iç dekorasyonda mobilyadan, yemek takımlarına kadar her türlü malzeme yurt dışından getirilmeye başlanmıştır. Islahat fermanının ilanından bir süre sonra, 1861 yılında Sultan Abdülmecid ölmüş, yerine kardeşi Sultan Abdülaziz geçmiştir. Sultan Abdülaziz, Osmanlı tarihinde ilk kez Avrupa’ya resmi ziyaretler düzenlemiş ancak Tanzimat ve Islahat Fermanlarında ilan edilen modernleşme hareketlerini tam olarak hayata geçirememiştir. Bunun üzerine Sultan Abdülaziz tahttan indirilmiş yerine 5. Murad geçirilmiş ancak kısa bir süre sonra akli dengesi bozuk olduğu gerekçesiyle tahttan indirilmiştir. 1876 yılında ise 2. Abdülhamid’in tahta geçmesiyle, modernleşme ve reform hareketleri hız kazanmıştır. Bu değişim Avrupalılar tarafından bazen şaşkınlıkla karşılanmış, daha sonra da eleştirilen bir tavra dönüşmüştür. 1878 yılında yazılmış olan Handbook For Travelers in Turkey isimli kitabı için John Murray “Türkiye’de son birkaç yılda gerçekleşen büyük değişiklikler, Handbook’un yeni bir baskısını gerektirdi”²² demiştir.

²² İNAKUR Zeynep, GERMANER Semra, Oryantalistlerin İstanbulu, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul-2008, s.44

Avrupalıların bir kısmı Türklerin bu değişimini doğru bulmamış, benliklerini yitirdiklerine dair yazılar yazmışlardır (Bkz. Şekil 4.2.9). Lamartine, “Voyage en Orient” adlı eserinde şöyle ifade eder:

Türkler Doğu giysilerini, sarık, kürklü manto, şalvar, kemer ve sırmalı kaftanı kötü biçilmiş ve gülünç bir biçimde taşıdıkları sefil bir Avrupa kostümü için terk etmişlerdir, bu da insanların ağırbaşlı ve görkemli görünümünü acınacak bir Frenk karikatürüne dönüştürmüştür (İnankur ve Germaner, 2008: 44).

Dolmabahçe Sarayı hakkında izlenimlerini anlatan Vikont Rene Vigier yorumu ise şöyledir:

Arap ve İran sanatına ne kadar esef ediyorum! Türkiye uygarlıkla kötü bir alışveriş yaptı: Batı'nın hatalarını ödünç aldı ve ona artık kendi beğenmediği niteliklerini devretti. Dolmabahçe'de kötü beğeni ve zenginlik her yere cömertçe yayılmış. Modern Sévres plakalarıyla kaplı bir şömine çirkinliğin son kertesini oluşturuyor. Bir galeride ölü ağaçlar çıplak dalları üzerinde saman doldurulmuş kuşları taşıyorlar. Gerçekten güzel olan tek şey Boğaz'ın görüntüsü (İnankur ve Germaner, 2008: 44).

Şekil 4.2.9. Osmanlı'da bir kıraathane, 19. Yüzyıl.

Kaynak: <http://forum.bilgenesil.com/fotograf-gezegeni/59951-osmanli-da-esnaf/>, (23.10.2011).

Türklerin kaybolan benliğiyle ilgili olarak *The Sublimate State* adlı makalede Christopher Ferrard Oryantalist resmin içinde eleştirel bir bakış açısı olduğunu söyler²³. Yazara göre ressamlar, Türkleri modern dünyada tümüyle yok olup gitmeden önce görsel olarak belgelemeye değer bir ortaçağ toplumu olarak görmüşler, yitip gitmekte olan geleneksel yaşantısını resmetmeye çalışmış ve kentteki modernleşmeyi görmezden gelerek belgelemiştir.

Batılılaşma hareketleriyle birlikte birçok elçi ve devlet görevlisi Avrupa'ya geziler düzenlemiş, çeşitli raporlar yazmışlardır. Bunun dışında birçok yerli yazar çeşitli Batılılaşma modelleri ile ilgili olarak risaleler hazırlamışlardır. Modernleşme ile ilgili önerilerde bulunan ve dönemim önemli eserlerinden “Avrupalılaşmak” isimli risalenin yazarı İbrahim Hilmi, Avrupalılaşmış aileyi tanımlarken; İstanbul'un belirli semtlerinde ortaya çıkan zengin bürokrat aileleri ve tüccar ailelerini örnek göstermiştir. İstanbul'un büyük kesimini kapsayan fakir aileler ise eski tip aileleri temsil etmişlerdir. İmkânları kısıtlı, eğitim olanaklarından yoksun bu aileler zenginleşememiş dolayısıyla da Batılılaşmamıştır (Ortaylı, 2008: 27). Bu yaklaşım Batılılaşma hareketlerinin sınırlı bir kesimi kapsadığının ispatı niteliğindedir.

Şekil 4.2.10. Amedeo Preziosi'nin bir “Pazar Meydanı (Shopping Square)” isimli tablosu.

²³ İNAKUR Zeynep, GERMANER Semra, Oryantalistlerin İstanbulu, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul-2008, s.44

Kaynak: <http://artmight.com/Artists/Amedeo-Preziosi/Amedeo-Preziosi-Shopping-Square-52444p.html>, (23.10.2011).

Türk Modernleşmesi gerçekleştirilirken özellikle halkı direkt olarak etkilemesi amaçlanan birçok alanda değişiklikler yapılmıştır. 19. Yüzyılda başlayan bu değişim müzikte de etkili olmuş; Donizeti Paşa, saray orkestrasını yönetmeye çağrılmış, hemen ardından da birçok Türk bestecinin ilginç denilebilecek marşlar bestelemiş oldukları görülmüştür. Batı hayranlığının ve modernleşmenin etkisi çok yoğun olmasına karşın, edebiyat tarihi araştırılarak, geleneksel olana ilişkin çeşitli derlemeler de yapılmıştır.

Tanzimat'ın sosyo-kültürel hayata en önemli katkısı kadın konusunun tartışılmaya başlanmış olmasıdır. Kadının sosyal hayattaki konumu ve eğitilmesi söz konusu olmuş, kız okulları açılmaya başlanmıştır. Kadınları bilinçlendirmeyi amaçlayan çok sayıda yayın çıkarılmıştır. Bu süreli yayınlar önce kadın yazarların çıkmasına ortam hazırlamış, sonra kadınların hak ve özgürlükleriyle ilgili taleplerini duyurmalarına olanak vererek, kadın örgütlenmelerine imkân tanımıştır. Modernleşme ile birlikte, Osmanlı kadını hareket özgürlüğü kazanmıştır. Avrupalı seyyahlar buradaki kadınların sürekli olarak ne kadar zor bir hayat yaşadığından bahsetse de seyyah Edmondo de Amicis bunun aksini iddia eder;

Bir ecnebinin buraya geldiği zaman eliyle tutabileceği kadar açık bir hakikat vardır: Bu kadınlar hürdür. Leydi Montague gibi, Avrupalı kadınlardan daha hür olduklarını söylemek abartılı olur; lakin İstanbul'da bulunan herkes, bu kadınların 'esaretinden' söz edildiğini duyduğunda gülmeden edemez. Bu hanımlar sokağa çıkmak istediklerinde, haremağalarından arabayı hazırlamalarını isterler, kimseden izin almadan çıkar, eve de hava kararmadan olmak şartıyla istedikleri vakit dönerler (Amicis, 2010: 176).

Amicis modernleşme öncesinde kadınların yalnız başlarına sokağa çıktıklarında, yolda herhangi biri tarafından çevrilip, "Nereye gidiyorsun?", "Neden yalnızsın?", "Evine dön!" gibi sözlerle karşılaştıklarını ancak modernleşme ile birlikte kadınların yalnız başına hem Müslüman mahallelerinde hem de Avrupa sokaklarında dolaştıklarını söylemiştir. Kadınların modernleşme hareketinde sembolik bir noktada durmalarının en büyük sebeplerinden biri gözle görülür, büyük bir değişiklik olan giysilerdeki yeniliklerdir. Kadın için tesettür, örtünme kavramı yok olmamasına rağmen, dini bir zorunluluktan çıkararak modanın bir parçası haline gelmiştir.

Bir tür süslenme biçimine dönen ferace ve yaşmaklar, modanın birer parçası haline gelmiştir (Bkz. Şekil 4.2.11).

Modernleşmenin kültürel boyutlarından birisi de mahremiyetin üzerindeki perdeyi kaldırmaya başlayan moda idi. Kadın için modaya uymak, saydamlaşan peçenin ardından yüzünü gösterebilecek cesarete sahip bulunmak demektir. Bu cesareti ona veren moda, artık geleneği örtmüyor, tersine modern olanı sergiliyordu (Işın, 1995: 102).

Şekil 4.2.11. Osman Hamdi Bey'in 'Sultan Ahmed Camii Önünde Türk Kadınları' isimli tablosu.

Kaynak: İnankur, Germaner, 2008:303.

Şekil 4.2.12. Pascal Sebah'ın çektiği, 1880 tarihli feraceli bir kadına ait fotoğraf.
Kaynak; <http://www.luminous-lint.com/app/image/>, (08.10.2011).

19. Yüzyıldan sonra Osmanlı, yabancı uyruklular için yalnızca görev amacıyla gelinen bir yer olmaktan çıkmıştır. Özellikle liman şehirleri, araştırma ya da turistik sebeplerle gelinen bir yer olmuştur. 1883 yılında Orient Express tren seferleri başlamış, 1863 yılında ilk turist grubu Osmanlı'ya gelmiştir. İstanbul'a gelen turistlerin sayısı arttıkça başta otelcilik olmak üzere yeni iş alanları oluşmuştur. Artan arz-talebi karşılayabilmek için 1884 yılından itibaren Beyoğlu'nda otelcilik hızlı bir gelişme göstermiştir. Pera Palas oteli bölgenin en önemli otellerinden biri haline dönüşmüştür (Bkz. Şekil 4.2.13). Beyoğlu'nu Batılılaşmanın merkezi haline getiren en önemli etken turizm merkezine dönüşmesidir.

Şekil 4.2.13. Pera Palace Oteli. 1920 yılı.

Kaynak: <http://www.perapalace.com/tr-TR/tarihce/4.aspx>, (20.11.2011).

Osmanlı toplumunun modernleşme ile birlikte yaşadığı en büyük değişimlerden biri de meslek gruplarında olmuştur. Bazı meslekler yok olmuş, bazıları değişikliğe uğramıştır. Batılılaşmanın getirdiği yeni talepleri karşılayacak meslekler de ortaya çıkmıştır. Avrupa'dan gelen seri üretim mallarının, Osmanlı el işçiliğinin yerini almasıyla zanaatkâr olarak nitelendirilen ustaların sayısı hızla azalmaya başlamıştır. Kaşıktan mürekkebe kadar elde üretimi yapılan mallar Avrupa'da ithal edilmeye başlanmıştır. Biçimsel açıdan değişikliğe uğrayan bir diğer meslek grubu ise tıbbi içerikli meslekler olmuştur. Eli yatkın cerrahların, diş çeken ve sünnetçilik yapan berberlerin yok olması ve modern eğitim anlayışının gelişmesiyle beraber tıp bir branş olarak ayrılmıştır. Berberlik mesleği de modern bir hale bürünen, biçim ve içerik açısından değişikliğe uğrayan meslek gruplarından biridir. 2. Abdülhamit döneminde başlayan modern berber olgusu mekân değişikliği ile başlamıştır. O güne dek kahvehanelerde ve sokaklarda kurbanlık koyun gibi başını berberin dizine koyarak traş olan müşterinin beklentisi değişmiştir (Bkz. Şekil 4.2.14) ²⁴. Berberler dükkânlar açmaya başlamış, mekânların içini Avrupai tarzda iskemle, masa ve aynalarla döşemişlerdir.

Şekil 4.2.14. Osmanlı'da bir Berber/hallak saç keserken çekilmiş fotoğraf, 19. yüzyıl.

Kaynak: <http://tarihinokyanusu.blogspot.com/2010/11/osmanli-berberi-olmak-zordur.html>, (05.10.2011).

²⁴ İŞİN Ekrem, İstanbul'da Gündelik Hayat, İletişim Yayıncılık, İstanbul-1995, s.180

Şekil 4.2.15. Osmanlı sokaklarında Seyyar Kahveci.

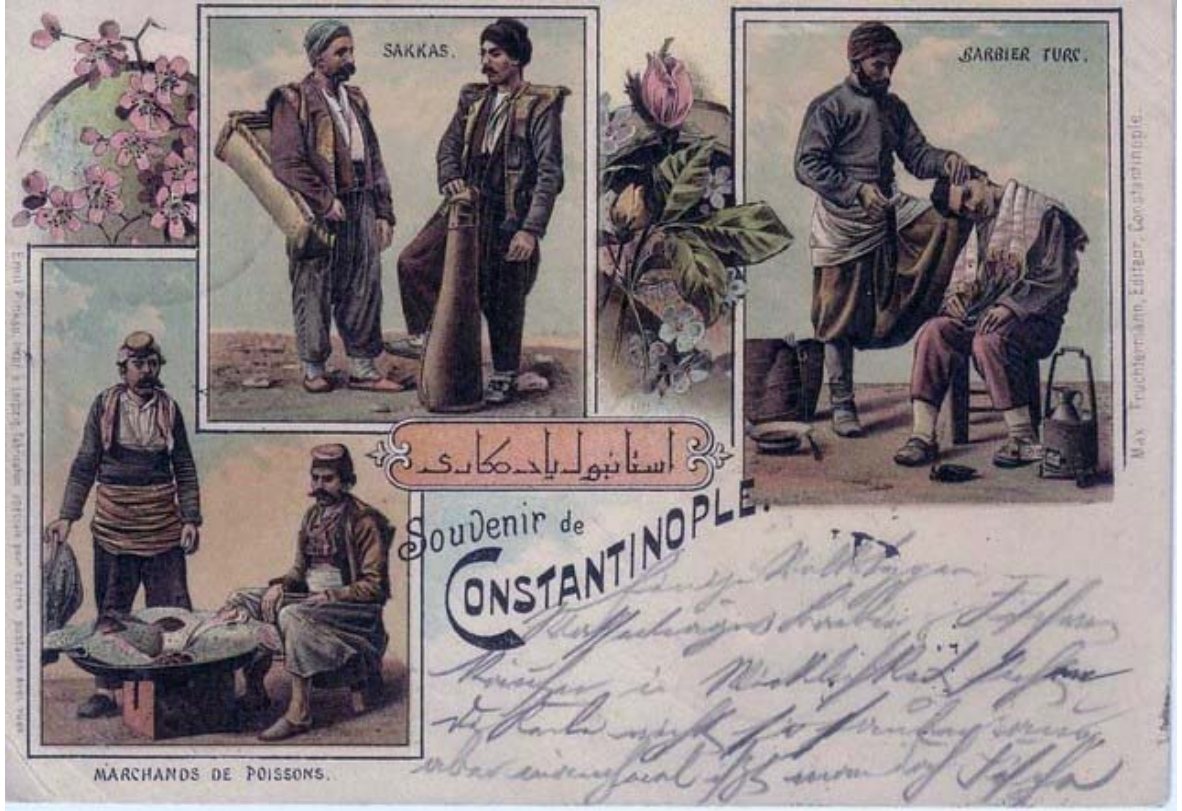
Kaynak: Turan ve Turan: 2011:113.

Moda kavramı ve müşteri beğenisinin önem kazanmasıyla, standart saç ve sakal kesiminin yerini, yeni saç, sakal modelleri almıştır. Abdülhamid döneminde berberler bir kıyafet reformu geçirerek, peştamal ve takunyaları çıkarmış bunu yerine beyaz iş gömlekleri giymeye başlamışlardır. Bu yeni berberler eski tip meslektaşlarından ayrılabilmek için kendilerine perükâr adını vermişlerdir. Bu yeni salonlar Avrupa modasını yakından izlemişlerdir: Kaiser Wilhelm bıyığı, Franz Joseph sakal modelleri uygulamalarından birkaçı olmuştur (Bkz. Şekil 4.2.16). Ancak bu gelişmelere rağmen kadınlar ile ilgili bir hareket görülmemiştir. Kadınlar ihtiyaç duyduklarında ise genellikle Rum ya da Ermeni olan berberleri konaklara çağırarak, saçlarını yaptırmışlardır.

Şekil 4.2.16. Kaiser Wilhelm ve Franz Joseph.

Kaynak: <http://tr.wikipedia.org/wiki/>, (23.10.2011).

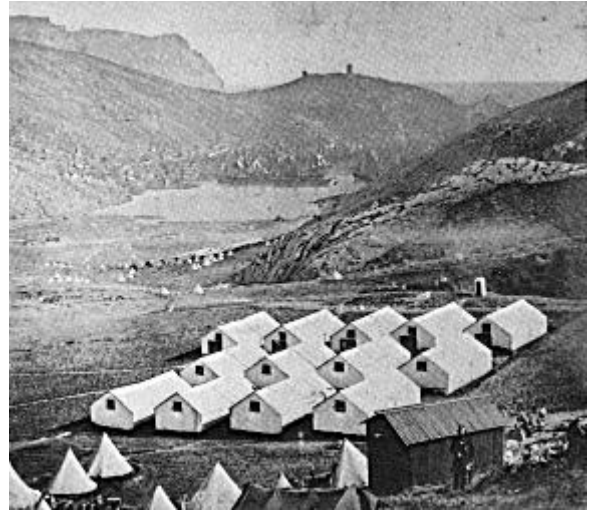
Şekil 4.2.17. Osmanlı'da esnafın konu edildiği kartpostal, 19. Yüzyılın ikinci yarısı.

Kaynak: <http://postcards.turkishpostalhistory.com/index.php/fruchtermann/Seri3/03-013>,
(23.10.2011).

Batılılaşmanın getirdiği en yeni meslek fotoğrafçılıktır. İstanbul'da Ernest de Caranza ile başlayan fotoğrafçılık, 19. yüzyıla kadar görsel ifadenin en güçlü türü olan gravürden tamamen farklıdır (Bkz. Şekil 4.2.18). 1852 yılında cam üzerine uygulanan bir teknikle çekilen ilk fotoğraflar, Taksim Kışlası ve Kasımpaşa'ya aittir. 1853 yılında, Kırım Savaşı'nın fotoğraflarını çeken ve ilk savaş fotoğrafçısı olarak tarihe geçen James Robertson'ın fotoğrafları Osmanlı fotoğraf tarihinde önemli bir yer edinmiştir (Bkz. Şekil 4.2.19). Robertson aynı zamanda Ernest de Caranza'nın da yardımcısıdır. Abdullah Biraderler, Apollon Fotoğrafhanesi, Sebah ve Joaillier, İskender ve Weinberg gibi birçok fotoğrafçı İstanbul'da stüdyolar kurmuş ve o dönemin yaşam tarzının belgelenmesine aracı olmuşlardır. Bu fotoğrafçıların ilk müşterileri, Levantenler ve saray çevresi olmuştur. 1880'li yıllardan itibaren artık sokaktaki Osmanlı insanı da bu fotoğraf stüdyolarına gitmeye başlamıştır. Aile fotoğrafı kavramı ise Abdülhamid döneminin sonlarında görülmüştür.

Şekil 4. 2.18. Fotoğrafçı Ernest de Caranza'nın Objektifinden Galata Kulesi.
Kaynak: <http://www.fotografya.gen.tr/issue-6/engin.html#>, (20.11.2011).

Şekil 4. 2.19. James Robertson'ın objektifinden Kırım Savaşında bir kamp. 1855 yılı.
Kaynak:http://tr.wikipedia.org/wiki/James_Robertson, (20.11.2011).

4.3. Batılılaşmanın Giyime Etkisi

Kişilerin giyim tercihleri, estetik anlayışları, zevk ve beğenileri, ekonomik durumları, mensubu oldukları ya da olmak istedikleri sınıf ya da topluluk hakkında ipuçları verir. Giyim sahip olunan dünya görüşünün, sembolleşmiş şeklidir. Modernleşme hareketlerinden ve modanın bugünkü halini almasından önce giyim, bir ifade biçimi olmuştur. Ancak modernleşme, giyimin ayırıcı özeliğini, moda ve globalleşme kavramları içerisinde eritmiştir. Geleneksel giyimde, alt tabakanın üst tabakayı taklit edememesi ve iklim şartlarının ön planda olması sebebiyle, bölgeler arasında kıyafet farklılıkları ortaya çıkmıştır. Tarzlar çok değişiklik göstermez, çünkü kıyafetler toplumun ahlak anlayışı ve dini inancıyla birebir örtüşmektedir (Bkz. Şekil 4.3.1). Bu sebeplerden ötürü modernleşme sürecindeki toplumları kıyafetlerdeki değişim üzerinden izleyebilir, değişimin hızı ve oranı hakkında bilgi edinebiliriz. Yalnızca modernleşme değil toplumdaki sosyal değişimler kıyafetlerden okunabilir. Örneğin genel Türk tarihine bakıldığında, Türklerin İslamiyeti kabulünden sonra kadınların örtünmesi büyük bir sosyal değişim olan dini inancın sembolleşmiş halidir. Bunun dışında Türklerin kullandığı kaftan, çarık, çizme gibi kıyafetler geleneksel olarak devam etmiş Osmanlı'nın son dönemlerine kadar giyim kuşamda yer almıştır.

Şekil 4.3.1. E.F. Rochat'ın İstanbul'da yaşarken resmettiği bir tablosunun, kartpostal olarak basılmış bir eseri, 19. yüzyıl.

Kaynak: <http://postcards.turkishpostalhistory.com/index.php/Rochat/R018>, (24.10. 2011).

Osmanlı’da geleneksel olanı belirleyen temel unsur dini inanç olmuştur. Çok uluslu bir toplumun getirisi olarak Osmanlı, birçok farklı din ve mezhebi bir arada barındırmıştır. Bu anlamda Müslümanlar ile gayrimüslimlerin kıyafetleri devlet tarafından kesin bir biçimde ayrılmıştır. Bu kurallara uyulmadığı durumlarda devlet yasaklar getirmiştir. Bu konuda bazı fermanlar bulunmaktadır. Lale devrinin önemli kişilerinden Damat İbrahim Paşa 1725 yılında kadınların giyimini eleştirirken buna neden olan tarzileri de şiddetle kınamıştır. 2. Mahmut’un 1807 yılında yaptırdığı duyurularda bu durum daha detaylı olarak belirtilmiştir (Bkz. Şekil 4.3.2):

“Rum, Ermeni ve Yahudi taifeleri kendilerine alamet olan özel kisvelerini bir zamandan beri değiştirmeye, özellikle de başlarına yeşil sarmaya cesaretlendikleri görülmüştür. Bu mutlaka önlenmeli, suçluları cezalandırılmalıdır. Basmacıların, boyacıların, yemenicilerin, tülbençilerin kâhya ve ihtiyarlarını, Rum Ermeni Patriklerini, Yahudi Hahambaşını ve cemaat başlarını huzuruna çağırıp bundan böyle yeşil boyamamak üzere; gayrimüslim erkek ve kadınlarının ise İslam’ı takliden giysiler giymemeleri, hele hele başlarına yeşil sarmamaları” için tenbihlerde bulunulmuştur. Müslüman teba ile gayri Müslim tebanın kıyafetlerinin ayrılmasına titizlik gösterilmesi “asırlar boyu kıyafetin Müslümanlığın dış görünüşü itibarıyla, göze çarpan ilk ve en bariz alameti olmasıyla” yakından ilgilidir (Barbarosoğlu, 2009: 127).

Şekil 4.3.2. Kıyafet reformundan önce ve sonra Sultan 2. Mahmut.

Kaynak: Ed. Yılmaz, 2010: 322.

1819 yılında 2. Mahmut çıkarttığı başka bir fermanla, “Müslüman kadınların, sarı, pembe ve benzer renklerden ayrı renkte ferace giyemeyeceğini ilan etmiştir” (Barbarosoğlu, 2009: 127). 2. Mahmut’un kıyafetler ile ilgili olarak yaptığı düzenlemelere rağmen Müslüman halk, gayrimüslim halkın kıyafetini taklit etmeye devam etmiştir. Bu durum gittikçe artarak devam etmiştir.

Modernleşme hareketleri başlayıncaya kadar Osmanlı’da bir kadının giyim kuşamından; etnik kimliğini, dini inancını, saray eşrafından olup olmadığını, zengin olup olmadığını söylemek mümkündür (Bkz. Şekil 4.3.3). La Baronne Durand de Fontmange’a göre; Rumlarla Frenklerin yüzü açık, Yahudilerle Ermenilerin yüzlerinin yarısı örtülüdür. Türkler yalnızca gözlerini açıkta bırakacak şekilde örterler. Frederick Barnaby’de Ermenilerle Türklerin benzer bir biçimde giyindiğini, evlerinden örtünmüş olarak, peçeyle çıktıklarını belirtir. Ermeni ve Türklerin aksine Kürt kadınlarının peçesiz bir biçimde dışarıya çıkabildiklerini Frederick Barnaby notlarında belirtmektedir. Bazı durumlarda giysiler, millete göre değil bölgeye göre farklılık gösterir. İngiliz subayı Frederick Barnaby’nin belirttiğine göre Sivas’taki Ermeni kadınları yüzlerini örtmek konusunda son derece dikkatliken, Erzincan Ermenileri aynı hassasiyeti göstermiyordur şeklinde anlatmıştır²⁵.

Şekil 4. 3.3 Yahudi, Bulgar ve Müslüman kadının Pascal Sebah tarafından çekilmiş fotoğrafı. 1873 yılı.

Kaynak: <http://jwa.org/media/turkey-4-still-image>, (04.11.2011).

²⁵ BURNABY Frederick, At Sirtında Anadolu Anadolu’da Bir İngiliz Subayı, 1876, Merkez Kitaplar, İstanbul-2007, s.181

Osmanlı'da hali vakti yerinde olan kadınlar yanlarında birkaç cariye ve köleyle sokağa çıkmışlardır. Özellikle saraylı kadınlar, seviyelerine göre ipek, kaşmir ya da saten feraceler giymişlerdir (Bkz. Şekil 4.3.4). Osmanlı gibi çok uluslu toplumlarda sivil kıyafetler dahi üniforma niteliği taşır²⁶. Giysi sahip olunan statü ya da zenginliğin açık bir ifadesi haline gelmiştir. Kadın giyiminde statünün en önemli ifadesi kürkler ve mücevherler olmuşlardır. Aynı seviyedeki kadınların kıyafetleri birbirine çok benzediği için erkekler eşlerini tanısa dahi, sokakta durdurup konuşması yasaktır. Sokakta kadınlar ile konuşan erkeklerin görüldüğü durumlarda polislin müdahale ettiğine dair kayıtlar bulunmaktadır.

Şekil 4.3.4. Jean-Léon Gérôme'un “Kuşları Besleyen Harem Kadınları (Harem Women Feeding Pigeons in a Courtyard)” isimli tablosu.

Kaynak: <http://www.jeanleongerome.org/>, (24.10.2011).

²⁶ BARBAROSOĞLU KARABIYIK Fatma, İz Yayıncılık, İstanbul-2009, s. 102

Kadınların ve erkeklerin giysileri Batılılaşma hareketleriyle birlikte değişikliğe uğramıştır. Bu değişimin yayılmasında ve benimsenmesinde basın etkili bir biçimde kullanılmıştır. Örneğin; Osmanlı'da kadın ayakkabısı olarak yemeni, çizme, pabuç ve mest giyilmekteydi. Modernleşme hareketleriyle birlikte batılı dergi ve gazeteleri kaynak olarak kullanan Osmanlı kadını, dergilerdeki Avrupa tarzı ayakkabıların, moda olmasına neden olmuştur. Gazetelerde ve dergilerde bu yeni modayı gösteren fotoğraflar yayınlanmış, bilgiler verilmiştir (Bkz. Şekil 4.3.5).

Şekil 4.3.5. Firuze dergisinde Avrupai tarzdaki kadın ayakkabı modellerine ayrılmış bir bölüm. Kaynak: Firuze Dergisi, sayı: 3, 29 Eylül (Hicri ya da Miladi olduğuna dair bir bilgi bulunmamaktadır).

Osmanlı'da modernleşme hareketlerinden etkilenen bir diğer geleneksel giysi ise gelinlikler olmuştur. Osmanlının modernleşme hareketleri öncesindeki minyatürlerinden, gelinliklerin biçim ve renk olarak oldukça farklı bir görüntüye sahip olduğu bilinmektedir (Bkz. Şekil 4.3.6). Örneğin 15. Yüzyıla ait bir gelinlik şöyle tasvir edilmektedir:

Elbise olarak en üstte mor elmas veya sırma işlemeli al bir kaftan onun altında gene ipek üstüne mücevher, inci veya sırma işlemeli yanları yırtmaçlı al bir entari, belinde ekseri gelinin babası tarafından tekbirlerle takılan murassa bir kemer veya işlemeli bir kuşak en altında gene inci mücevher veya sırma işlemeli bir narçiçeği çakşır bulunur (Barbarosoğlu, 2009: 105).

Şekil 4.3.6. O. Dalvimart 'Gelin' 'The Costume of Turkey' Londra 1802.

Kaynak: <http://www.galerialfa.com/v2/Gravur-Galeri.html?artist=28&rc=2>, (04.11.2011).

Osmanlı topraklarında beyaz gelinlik Meşrutiyet döneminde giyilmeye başlanmıştır (Bkz. Şekil 4.3.7). İlk beyaz gelinlik 2. Abdülhamid'in kızı Naile Sultan tarafından giyilmiştir. Naile Sultan'ın bu tercihi halk ve saray çevresinde tepkilere sebep olmuştur²⁷. Naile Sultan'ın gelinliği biçim olarak Osmanlı'nın geleneksel gelinliğiyle aynıdır. Naile Sultan Yalnızca renk olarak Avrupalı kabul edilen beyaz rengi tercih etmiştir.

Şekil 4.3.7. Adile Sultan'ın Batı Tarzı gelinliği ile Sebah- Joilier fotoğraf stüdyosu tarafından 1917 yılında çekilmiş fotoğrafı.

Kaynak: Ed. Erduman Çalış, 2008: 200.

²⁷ BARBAROSOĞLU KARABIYIK Fatma, İz Yayıncılık, İstanbul-2009, s. 105

Şekil 4.3.8. Ermeni gelin, Yahudi kadın ve Rum kadını, 19. Yüzyılın ikinci yarısı, Fotoğraf: Pascal Sebah.

Kaynak: <http://pics.livejournal.com/bamedmed/pic/0000g32t/>, (24.10.2011).

Osmanlı'da yüz yazısı, gelinin yüzünün bezenmesi anlamına gelmekle beraber, düğün kıyafetinin giydirilmesi olayına da denmektedir. Düğünler ile ilgili her detayın törensel bir biçimde yapıldığı Osmanlı'da yüz yazısı gelin için son derece önemli bir süreçtir (Bkz. Şekil 4.3.9). Bir başka kaynakta da düğün için hazırlanan bir kızın *yüz yazısı* süresince yapılan tasviri oldukça detaylı bir biçimde verilmiştir:

Gelinin üzerine giydiği hemen her şey süslemeliydi. Beyaz ipek bürümcük gömleği minik altın pul ve incilerle, *şalvarı* kurdele ve sırmayla süslenmişti. Bunun üzerine giydiği *entari* güzel bir koyu kırmızı, bazende mor kadifeydi ve altın ve gümüşten ağır bir işlemesi vardı. Varlıklı kesimde bu, inci işlemeli oluyordu. Gelinin boynuna *akarsu* denilen değerli taşlardan yapılmış tek sıra bir kolye, kulaklarına ise bir mücevher salkımı takılıyordu. Bileklerinde bilezikler sallanıyor; parmaklarında ise genellikle iri tek taş yüzükler ışılıyor, entarisinin öne değerli taşlarla parıldıyordu. Saçları sekiz veya on örgü halinde sırtından aşağıya iniyor ve her bir örgü gümüş veya altın telle örülüyordu. Örgünün bittiği yerde hem saç hem de tel, püskül halinde, şakalarında birer tutam saç da lüle halinde bırakılıyordu. Koyu kırmızı bir bürümcük kumaş üzerine gümüş ve altın tel geçirilmiş olan gelinlik duvağı, gelin tellerini iniyordu. Duvağın üzerinden başına, kendi seçtiği renkte ince kesim camdan bir sorguçlu hotoz ve *divanhane çivisi* denilen bir düzenleme içinde elmaslar tutturuluyordu. Divanhane çivisi, küçük bir yumurta başı gibi oval bir altın kadehten oluşuyordu ve içine oturtulmuş küçük elmaslar çivilenmiş gibi duruyordu. Son olarak da güne adını veren *yüz yazısı* yapılıyordu. Gelinin yüzüne pudra ve allık, sürülüyor; alınına, yanaklarına ve çenesine altın tozu, pullar ve hatta elmaslar yapıştırılıyordu (Davis, 2009: 89).

Şekil 4.3.9. Düğünün ertesi günü yapılan ve paça günü adı verilen töreni gösteren tablo. 18. Yüzyıl, ressamı bilinmemektedir.

Kaynak: İnankur ve Germaner 2008: 160.

Saray eşrafı Batı tarzı giyimi ilk olarak benimseyen grup olmuştur. Kadınların Avrupa modasına düşkünlüğü birçok aydın tarafından gazete ve dergilerde konu edilmiştir. İbn-el Hakkı Mehmet Tahir, Meşrutiyet Hanımları adlı risalesinde, Osmanlı kadınlarının Avrupa modasına düşkünlüğüne eleştiri getirmiştir. Sürekli olarak Paris'ten giysi getirtmelerini, her fırsatta Beyoğlu'na giderek “ecnebi” mağazalarından alışveriş yapmalarını eleştirir²⁸. Kitabında kadınların, modaları en hızlı takip eden kişi olabilmek için kendi aralarında yarıştığından bahseder. Yazar bir kadının başka bir kadın üzerinde gördüğü yeni modeli hemen “madamına ya da matmazeline” sipariş ettiğini söyler (Bkz. Şekil 4. 3.10).

Şekil 4. 3.10. Sultan Abdülmecid'in 6. karısı Bezmera Kadının 1840-1845 yılları arasında kendi gardolabıyla ilgili terzisine verdiği emirlerin notlarının yer aldığı defter. Terzinin adı Küçük Şahin Manolaki'dir.

Kaynak: Ed. Erduman Çalıs, 2008: 279.

²⁸ BARBAROSOĞLU KARABIYIK Fatma, İz Yayıncılık, İstanbul-2009, s. 115

Giyim kuşam ile ilgili olarak, kadınları arzuladıkları geleneksel biçimlere dönmeye ikna edemeyen aydınlar, din adamları ve devlet yetkilileri sık sık bu konu ile ilgili olarak terzileri suçlamıştır. 19. yüzyılın sonlarına doğru yaygınlaşan bu terzi atölyeleri, azınlıkların işlettiği ve Beyoğlu'nda ikamet eden kurumlar haline gelmişlerdir (Bkz. Şekil 4.3.11). Terzilerin önemli bir kısmının gayrimüslim olması da bu suçlamaları hararetlendiren bir diğer unsur olmuştur. Bu terzi atölyelerinden bazıları; İstanbul'da Rum Kalivrusi, Yahudi Fegara, Şaki Kardeşler, Fransız Demville Kardeşler'dir ²⁹. Bu terziler, Osmanlı topraklarına giren magazinler dışında, Batı ülkelerinden çeşitli gazete ve dergiler getirerek, bu dergilerdeki modelleri atölyelerinde dikmişlerdir.

Avrupalı modalar hakkında eleştirilerini sık sık dile getiren Mehmet Tahir bir yazısında şu ifadeyi kullanmıştır;

O zamandan bu zamana kadar geçen seneler içinde Frenkler saçma sapan eşyayı süs diye hanımlarımıza yuttura yuttura bugün Türk hanımlarını Türk hissiyatından, Türklük kıyafetinden mahrum etmişlerdir. Kala kala ortada bir çarşaf kalmış ise de o da yine buradaki Frenk terzilerin uydurdukları modalara tabi ola ola alafrağa bir libas haline gelmiş, bin türlü çeşitler girmiş... (Barbarosoğlu, 2009: 116).

Şekil 4. 3.11. Moda Terzihanesi isimli bir dükkânın fotoğrafı. 1928 yılı.

Kaynak: <http://www.obarsiv.com/dokumantasyon>, (24.10.2011).

²⁹ DAVIS F., Osmanlı Hanımı, YKY, İstanbul-2009, s. 211

Modaya uygun giyinmenin statü sembolü haline geldiği Osmanlı topraklarında gayrimüslim terzilere giysi diktiriyor olmak oldukça önemli bir olaydı. Paris başta olmak üzere Avrupa modasını Osmanlı'ya taşıyan bu terziler, cemiyet içerisinde etkili bir unsur haline gelmiştir. 2. Abdülhamid ile birlikte moda kavramı Osmanlı kadınları üzerinde bir tür baskı yaratmaya başlamıştır. Modaya uymak ve Batılı olabilmek adına kadınlar büyük miktarlarda paralar harcayarak sürekli giysi diktirmişlerdir. Harcanan ciddi miktardaki paraların, gayrimüslim terzilere gidiyor olması, toplumsal memnuniyetsizliğin bir başka yüzü olmuştur;

...Bu kibar ve zengin hanımlar kocaları yahud babaları dolayısıyla ellerine geçen liracıkları hemen alafrangalık uğruna feda ediyorlar. Ne için mi diyeceksiniz? Çirkinler güzel görünmek güzeller de gülünç bir hale gelmek için... Frenkler de bizim hanımların şu merakını anlamışlar ve artık Avrupa'nın en adi, en mübtezel kadınların kullandıkları alet ve edevatı buraya dökmeye başlamışlardır (Barbarosoğlu, 2009: 116).

Şekil 4.3.12. Bir terziye ait kumaş ve işleme örnekleri.

Kaynak: Ed. Erduman Çalış, 2008: 270.

Şekil 4. 3.13. Fransa kaynaklı moda çizimlerinin, Osmanlı terzi defterlerinde kumaşlarla birlikte örneklendiği bir sayfa. 1873-1874 yılları.

Kaynak: Ed. Erduman Çalış, 2008: 281.

Giysileri İstanbul'da terzilere diktirmek yerine Avrupa'dan getirtmek kadınlara ayrı bir statü katmaktaydı. Saray halkının kıyafetleri direkt olarak Paris'ten getirilmiştir. 2. Abdülhamid döneminde kıyafetler, sarayda görevli olan Münir Paşa tarafında hazırlatılarak saraya gönderiliyordu. Bu giysilerden Sultan Abdülhamid'in kızı Ayşe Sultan şöyle bahseder;

...Nasıl olurdu bilmem, ölçülerimizi dahi almadan Paris'ten gelen elbiseler bize tam gelirdi. Babamın fantezi yelekleri, bütün gömlek ve çamaşırlarını Paris elçisi Münir Paşa yaptırıp gönderirdi. Avrupa'dan gelen bu çamaşır ve yeleklerden pek genç işi bulduklarını oğullarına hediye ederdi (Barbarosoğlu, 2009: 118-119).

Şekil 4. 3.14. Fransa kaynaklı moda çizimlerinin, Osmanlı terzi defterlerinde kumaşlarla birlikte örneklendiği bir sayfa. 1873-74 yılları

Kaynak: Ed. Erduman Çalış, 2008: 283.

Osmanlı'nın Batılılaşmasında giysi sürecin sembolikleşmiş, en çok tartışılmış, göz önündeki aşamalarından yalnızca biridir. Modernleşmenin halkta yarattığı değişimden rahatsız olan kişiler, giysi stilleriyle birlikte dönemin kadınlarının davranışlarının ve ahlak anlayışlarının da değiştiğinden bahseder. Bu bağlamda sosyologlar giyim kuşamın davranışlar üzerinde etkili olduğu konusunda hem fikirdir. Giysiler beraberinde bir yaşam tarzını getirirler. Georg Simmel'e göre kadınların modaya bu denli bağlılık göstermelerinin sebebi, tarihin büyük bir kısmı boyunca, tüm dünyada örf ve adet kavramlarına mahkûm edilmelerinden kaynaklanmıştır³⁰. Moda genellikle örf ve âdetin uzağına düşen stiller ortaya koyar. Bu giyim stillerini tercih etmek, kadına belirli bir oranda güç getirecektir. Osmanlı'daki durumun özeti budur. Örf ve âdete mahkûm edilmiş olan kadın, gördüğü tek çıkış yolu olarak Batılılaşmayı kullanmıştır.

Şekil 4. 3.15. Fransa kaynaklı moda çizimlerinin, Osmanlı terzi defterlerinde kumaşlarla birlikte örneklendiği bir sayfa. 1873-74 yılları

Kaynak: Ed. Erduman Çalış, 2008: 283.

³⁰ SIMMEL Georg, Modern Kültürde Çatışma, İletişim Yayınları, İstanbul-2003, s.118

Avrupalılaşıma süreci Osmanlı'da başta aydınları ve halkı ikiye ayırmıştır. Çoğunlukla tartışmalar kadınların dini inançlarına olan mesafesi üzerinden yapılmıştır. Kadınların, modernleştikçe İslamiyet'ten uzaklaştığı düşünülmüş, tartışmalar bu kavramlar üzerinden sürdürülmüştür. Batılı olmak ya da Osmanlı kalmak arasındaki kavganın sembolü kadınlar olmuştur. Kadınların tartışmalara dâhil olması, Batılı kültüre ait olduğu düşünülen enstrümanları çalmaya başlamaları, giyim alanında özgürlükler elde etmeleri, Avrupa'ya seyahate hatta eğitime gitmeleri İslamcılar için ahlaki bir çözüme olarak görülmüştür (Bkz. Şekil 4.3.16). Bir kısım aydınlar, gazete ve dergilerde yazdıkları makalelerde, bu hayat tarzını yaşayan kadınları çok sert bir dille eleştirmişlerdi. Bu yazılar; sokakta peçesiz dolaşan ve erkeklerle konuşan Batılılaşmış hafif kadın tipiyle, ağırbaşlı, namuslu geleneksel Osmanlı kadın tipini konu almaktaydı. İslami kesime mensup bazı kişiler, dini eğitime yönelik olması kaydıyla kız çocuklarının eğitim alabileceğini savunmaktaydılar³¹. Bu kişiler özellikle Piyano, şan ve Fransızca eğitimine şiddetle karşıydılar. Bu ahlaki buhran ile ilgili olarak Mehmet Tahir; “Eskiden bizim kadınlarımızın niteliğini oluşturan büyük ciddiyetin yerinde bugün yalnızca dantelâ ve kurdela aşkıyla, dar entariler ve moda aşkı kalmıştır” (Göle, 2010: 65) demişti.

Şekil 4.3.16. Jeanne Etienne Liotard'ın resmettiği tablo. 1740 yılı
Kaynak: Ed. Tromans, Kıbrıs ve Güngör, 2008: 145.

³¹ GÖLE Nilüfer, Modern Mahrem, Metis Yayınları, İstanbul-2010, s.65

Mehmet Tahir gibi birçok yazar endişelerini dile getirmiş, modayı toplumsal bir sorun olarak görmüştür;

Hiçbir hanım elbiseye ihtiyacı yok iken hepsi... Modanın hatırı için yeni esvap ısmarlıyorlar. Esas ne imiş yaka dar iken devrik olmuş. Yahud eteklik şeritli iken şeritsiz olmuş, bol iken dar olmuş (Barbarosoğlu, 2009: 117-118).

Kadının hızlı değişen modaaya ayak uydurmakta zaman zaman sorun yaşamasını “moda belası” olarak nitelendiren bazı aydınlar gibi dönemin önemli yazarlarından Fatma Aliye’de, bir anısında modanın yarattığı sorunlara şöyle değinmiştir;

S. Hanım’ın o sabahki tasası büyüktü. Geçen yaz, bir düğün için otuz beş liraya bir elbise yaptırmıştı fakat düğün kışa ertelendiği için tekrar bir kışlık diktirmek zorunda kalmıştı. Şimdi kendisinin davet edileceği başka bir düğüne elbise gerekiyormuş. Hiç giymemiş olduğu geçen seneki elbiseyi bu düğünde giymeyi arzi ediyorsa da ne yapsın modası geçmiş. Şimdi başka bir kumaş almaktansa, çok arzuladığı halde giyemediği o elbiseyi şimdiki modaaya uydurmak istiyordu. Ama ne yazık ki, elbise geçen seneki moda üzere tül ile dikilmişti. Şimdi ise moda harçmış. Arşınına üç lira verdiği tülü bir kere bile arzusunu almaksızın çıkarıp atmak çok gücüne gidiyordu (Aliye,2009: 95).

Şekil 4.3.17. Modern tarzda bir Osmanlı Kadın Giysisi, iki parçalı kadife takım.19. Yüzyıl
Kaynak: Ed. Erduman Çalış, 2008: 185.

Osmanlı kadınının Batılı hale gelebilmesinin birçok aşaması vardır. Bunun en önemli kısmı bir Batılı gibi giyinebilmek, ardından adab-ı muaşeret kurallarına bir Batılı gibi uymak, bir Batılı gibi iyi eğitim almak, mümkünse Fransız ekolüne yakın olmak ilk aşamada gerekenlerdir (Bkz. Şekil 4.3.18). Giysi bağlamında Batının estetik değerlerine yaklaşabilmenin kadın üzerindeki ifadesi korseler olmuştur. Korseler, Türk kadınına Avrupalı kadınların vücut hatlarına uygun olarak şekillendiren en önemli araçlardır. Ayrıca Osmanlı kadının uzun ve kınalı saçları, yerini kısa ve boyalı saçlara bırakmıştır. Osmanlı'nın doğurganlığı simgeleyen yuvarlak hatlı, güçlü görünüme sahip kadınlarının yerini, ince bir vücuda sahip, Batı görgüsüyle hareket eden zarif bir kadın tipi almıştır. *Ecnebiye benziyorsun* bir kadına yapılan en önemli iltifat haline gelmiştir³². Osmanlı'nın geleneksel yönünü savunan aydınlar, Batılı kaynaklı değişimleri toplumun çözülmesine sebep olan büyük bir tehlike olarak görmüştür.

Şekil 4.3.18. Fausto Zonaro'nun 1891-1910 yılları arasına tarihlenen Sandala Binen Cariyeler isimli tablosu.

Kaynak: Öndeş ve Makzume, 2010: 280.

³² GÖLE Nilüfer, Modern Mahrem, Metis Yayınları, İstanbul-2010, s.93

Moda kavramı ve giyim tercihleri üzerinden birçok sosyolojik çıkarım yapılabilir. İnsanların yaşam tarzı doğrultusunda giyim biçimleri şekillenir. Örneğin; 20. Yüzyılın Avrupalı kadınının kıyafet çeşitliliği, onların hayat tarzları hakkında bize fikir verir. Avrupalı kadının gündüz için iş kıyafeti, akşam için kokteyl kıyafeti, gece eğlenceleri için yemek, balo, tiyatro ve operaya uygun kıyafetleri vardır. Ayrıca binicilik, tenis, plaj için de ayrı giysileri bulunur. Bu çeşitlilik onların sosyal hayatta ne kadar yer edindiğini gösterir. Modernleşme hareketlerinden önce, Osmanlı kadınının yalnızca ev içi giysileri ve dışarı çıkarken üzerine aldığı feracesi vardı. Bir kadının hayatı boyunca giydiği en farklı giysisi gelinlikti. Osmanlı geleneksel kadını Avrupalı giyimi modadan ziyade ihtiyaçtan dolayı hızlı benimsemiştir. Sosyal hayattaki rolü değişen, eğlence biçimleri çeşitlenen kadın ihtiyaca uygun giysiler giyer. Ancak Osmanlı gibi hazır bir kültürü benimsemeye çalışan toplumlar, zamanı yakalamaya çalışırken Avrupa’da var olan giysiyi giymiş ve giysinin amacına uygun olarak hareket etmiştir (Bkz. Şekil 4.3.19). Bu durumda Nilüfer Göle’nin de truva atı olarak ifade ettiği moda kavramı Osmanlı’da geçerlilik kazanmıştır. “Georg Simmel, giyimin doğrudan yürüyüş temposunu, endamını, jestleri belirlediğini ve dolayısıyla benzer biçimde giyinen insanların benzer davranışlar sergilediklerini ileri sürer” (Göle, 2010: 93). Avrupalı kıyafetleri giyiyor olmak, Osmanlı toplumunu, giysinin gereğini yerine getirmek zorunda bırakır.

Şekil 4. 3.19. Soldan sağa; Adile Sultan Behiye Sultan, Rukiye Sultan, Atiye Sultan. 1907 yılı.
Kaynak: <http://osmanlidonemi.blogcu.com/osmanli-hanedan-fotograflari-murat-v/4878744>,
(04.11.2011).

Osmanlı'da giyim kuşam üzerinden tartışmalar sürerken, devlet zaman zaman tavrını değiştirmiştir. Modernleşme hareketleri bazı hususlarda devlet tarafından desteklense de genellikle kadınlar söz konusu olduğunda desteklenmemiştir. Bu konuyla ilgili olarak birçok ferman yayınlanmıştır. Bunlardan biri 18. yüzyılda modayı takip etmeyi yasaklayan fermandır;

Bu garip kıyafetler yasaktır. Kadınlar, bundan böyle büyük yakalı feracelerle sokağa çıkmayacaklardır, başlarına üç değirmiden büyük yemeni sarmayacaklardır... (yoksa) feracelerinin yakaları o anda alenen kesilecektir, uslanmayıp ısrar edenler olursa... taşraya sürgün edileceklerdir (Göle, 2010:101).

Şekil 4.3.20. Feraceli Kadın kartpostalı. 1890'lı yıllar

Kaynak: <http://postcards.turkishpostalhistory.com/index.php/fruchtermann/Seri21/21-F0335---Constantinople-Dame-turque-en-costume-de-ville>, (05.10.2011).

Osmanlı'da modernleşme hareketleri süresince Avrupa'yla olan ilişkiler artmıştır. Bu ilişkilerin artmasında Oryantalistlerin ve seyyahların oldukça geniş bir payı vardır. Ancak seyyahlar zaman zaman Osmanlı'nın muhafazakâr tarafını ve kadınlara karşı olan muamelelerini olumsuz yönde çok abartmış, oryantalist ressamlar gerçek olmayan sahneler resmetmişlerdir. Bazı kişiler ise bu abartılı sahnelerin gerçekçiliğini sorgulayan eleştirel nitelikte yazılar yazmışlardır. Bu kişilerden biri 1878-79 yılları arasında İstanbul'da bulunmuş olan Edmondo de Amicis'tir. Amicis, Osmanlı'da bulunduğu tarihler içerisinde bir seyahatname yazmış, gözlemlerini aktarmıştır. İlk şaşkınlığı sokakta dolaşan kadınlara karşıdır. Tüm Avrupa'da Osmanlı kadınlarının esaretinden öyle çok bahsedilir ki, kadınları günün her saatinde sokakta dolaşırken görünce şaşırdığını söyler. Beyaz yaşmaklarından hoşlanmadığını, alacalı bulacalı renklerdeki feracelerin şarlatan kıyafeti gibi olduğunu yazar. Hemen arkasından modernleşme hareketlerinin etkisi yazılarında hissedilmeye başlanır. “Türk kadının yüzü artık bir sır değildir. Kadını kıskançlıkla örten bu örtü, artık sadece bir görüntüden ibarettir” der (Amicis, 2010: 171). Şairlerin Türk kadınlarıyla ilgili olarak “zevk pınarı”, “sabah çiyi” gibi benzetmelerinin büyüünün feracelerin incelemek, yüzlerin ortaya çıkmasıyla kaybolup gittiğini söyler. Türk kadınlarının, Avrupa'daki mistik ve gizemli havası modernleşmeyle birlikte yok olmuştur. Çünkü tüm Osmanlı kadınları giderek Avrupa'daki herhangi bir kadına benzemeye başlamıştır. Yaşmaklarını nasıl bağladıklarını tasvir ederken, modernleşmenin yaşmağa etkilerini de aktarır;

Yaşmak iki büyük beyaz örtüden ibarettir. Biri başın etrafına sarılır, kaşlara kadar alını örtüp arkaya döner, saçların üstünde ensede düğümlenir ve sırttan bele kadar iki parça olarak iner; öteki ise yüzün alt tarafını tamamen örter ve diğer parçayla tek bir parçaymış gibi birleşir. Muslin kumaştan olması, gözleri ve yanakların üstünü açık bırakacak şekilde örtülmesi gereken bu örtü, gayet ince tülüdür ve gevşek bağlandığı için, sadece yüz değil, kulaklar, boyun, saç örgüleri ve hatta çoğunlukla, ‘ıslahatçı’ hanımların taktıkları, tüylerle, çiçeklerle süslü Avrupa işi hotozları da görünür (Amicis, 2010: 172).

Bazı seyahatnamelerde yaşmak bağlamak “yaşmak bağlama sanatı” olarak ifade edilmiş ve bunun zahmetli bir iş olduğu belirtilmiştir.

Şekil 4.3.21. Yaşmaklı Müslüman kadınların konu edildiği gravür. 1790 yılı.
Kaynak: Sevim, 2002:123.

Amicis, kadınların yüzleri dışında tüm vücutlarının kapalı olduğunu özellikle belirtir. Vücut hatlarının hiçbir şekilde belli olmadığını hatta kollarının bile neye benzediğinin anlaşılamadığını söyler. Yaşamak bağlama konusunda kadınları çok maharetli bulur. Bağladıkları türbanların, kıvrımlarındaki bolluğu ve asaleti, kafa karıştırmak için kullandıklarını söyler. Hem yüzlerini gizlemek, hem de gizem yaratmak için kullandıklarını belirtir. Amicis için bir diğer önemli giysi feracedir. Tüm kadınların üzerinde çeşitli renklerde gördüğü feracelerin kadınları çuvala girmiş gibi gösterdiğini söyler (Bkz. Şekil 4.3.22).

Ferace her şeyi itinayla gizler. Ferace bir pelerinle süslenmiş, uzun kollu, geniş, biçimsiz, omuzlardan ayaklara kadar çirkin bir manto gibi inen, kışın kalın kumaştan olanı, yazın ipeklisi giyilen, hemen her zaman turuncu, yeşil gibi canlı renkleri tercih edilen, tek renkli bir tür cüppedir; bu canlı renklerden her sene biri daha revaçta olur, fakat şeklinde bir değişiklik olmaz (Amicis, 2010: 172).

Şekil 4.3.22. Fausto Zonaro'nun 1891-1910 yılları arasına tarihlenen Ziyarette isimli tablosu.
Kaynak: Öndeş ve Makzume, 2010: 293.

Batılılaşma hareketlerinin günlük hayat üzerindeki etkilerinden biri eğlence anlayışının değişmesidir. Eğlence anlayışının değişmesiyle birlikte yalnız başına sokağa çıkabilen kadın, aynı zamanda mesire yerlerine gidip, açık havada oturup, sandal sefası yapmaktaydı. Bu eğlencelerin hayata geçirildiği en önemli mekânlar, Anadoluhisarı'ndaki Göksu ve Kâğıthane'deki Sadabad'tır. Burası koruluğun içinde, derelerin aktığı, dönemin modası olan bahçelerdir (Bkz. Şekil 4.3.23). Amicis Türk kadınlarını gözlemek için buralara gittiğinden bahseder;

Bu mesire yerlerine gelince afallayıp kalır insan. Müslüman cennetinde bir bayrama düştüğünü sanır. Beyaz yaşmaklı, erguvanisi, sarısı, yeşili, kültrengiyle rengârenk feraceli pek çok halayık, küçük maskaralar gibi giydirilmiş koşturup duran çocuklar, yerlere serilmiş İzmir halıları, elden ele dolaşan altın ve gümüş yaldızlı kaplar, bayramlık giysileriyle oradan oraya koşturup meyve ve dondurma götüren kahveciler... (Amicis, 2010: 181).

Şekil 4. 3.23. Josef Warnia-Zarzecki'ye ait Göksu'da Mesire isimli tablo.

Kaynak: İnankur ve Germaner, 2008:273.

Osmanlı kadını, Avrupalı için ilginç hale getiren durum feracelerin yarattığı gizemdir. Osmanlı kadını bir Avrupalı hanıma göre daha fazla şey saklamıştır. Genel olarak Osmanlı insanının ya da Müslümanların mahremiyeti, merakı arttırıcı bir faktör olarak kitap sayfalarında, tuvalerde yer almıştır. Haremin bilinmezliği bu alanların yorumuna açık kalmasına sebep olmuştur. Edward Said Oryantalizm adlı eserinde;

Doğu'nun Avrupa'nın 'keyfi bir bulgusu veya oluşturuluşu' olduğunu, Avrupalılar için antik dönemden beri 'romantiğin yeri', 'egzotik varlığın mekânı', 'sahiplenici veya tahakküm altına alınıcı anıların veya deneyimlerin ülkesi' ve 'uygar Batı'nın gizemli ve tehlike karşıtı' anlam taşıdığını belirtir (Kula, 2010: 2).

Lady Montagu'nun Türk kadınlarının sokak giysisi ve gizemli duruşu arasında kurduğu bağ diğer seyyahlardan biraz daha farklıdır. Kimliksiz hale gelen bu kadınların bu kadar çok örtünmesinin onlara getirdiği özgürlükten bahseder;

Herhangi sınıfa mensup olursa olsun bir kadının iki yaşmak örtünmeden sokağa çıkması yasak. Bu örtülerin biri ile, gözler müstesna olmak üzere, yüzlerini örtüyorlar; öbürü ile saçlarını örtüp bedenlerinin yarısına kadar arkalarına sarkıtıyorlar. Vücutlarını da ferace ile kapıyorlar. Hangi mevkide olursa olsun, bir kadın feracesiz çıkamaz. Bu feracenin kolları dar, uzunluğu parmakların ucuna kadardır. Erkekler nasıl cüppeye bürünüyorlarsa, kadınlar da feraceye bürünüyorlar. Ferace kışın çuhadan, yazın ince veya ipekli kumaştan yapılıyor. Kadınlar bu ferace ile o kadar kıyafet değiştiriyorlar ki, en kıskanç bir koca bile zevcesine sokakta rastgelse tanıyamıyor. Şimdi buna bir de sokakta hiçbir erkeğin bir kadını takip etmeye veya dokunmaya cesaret edemeyeceğini ilave ediniz. İşte bu daima maskeli kıyafet, kadınların hiç yakalanmadan ihtiraslarını tatmin için kendilerini kâmilen hür bulunduruyor (Montagu, 1998: 43-44).

Fantezi ile doldurulan boşlukları, Julia Pardoe, Lady Montagu gibi kadın seyyahlar bazı konakların haremlerine girerek doldurmuştur. Bu sayede Osmanlı kadının ev kıyafeti hakkında bazı tasvirler elde edilmiştir. Bu durumu Amicis aktarıırken;

Her kadına bir prenses asaleti ve bir kız çocuk sevimliliği verdiğini düşündüğümüz, Türk kadınının haremde giyindiği o hoş ve gösterişli kıyafet de bu vasıta ile öğrenilir. Bu moda bizim memleketlere gelmediği sürece, biz bunu asla göremeyiz; gün gelip kadınlar feracelerden kurtulacak olursa, geriye sadece Avrupalılar gibi giyinmiş kadınlar kalacak. Ressamlar ve hepimiz adına ne yazık (Amicis, 2010: 182)!

Şekil 4. 3.24. Osman Hamdi Bey'in İki Müzisyen Kız isimli tablosu. 1880 yılı.
Kaynak: <http://sanat.milliyet.com.tr/>, (27.10.2011).

Lady Montagu 1 Nisan 1717 tarihli Edirne'den yazdığı bir mektupta giydiği bir Türk elbisesini tüm detaylarıyla tasvir etmiştir (Bkz. Şekil 4.3.26, s.96):

Evvela, çok geniş bir şalvarım var. Bu şalvar gayet ince, gül pembesi, kenarı sırmalı damiskadan yapılmış. Terliklerim beyaz deriden ve sırma işlemeli. Şalvarım üzerine beyaz ipekten, etrafı kâmilan işlemeli bir tül gömlek sarkıyor. Gömleğin kolları geniş ve kolumun yarısına kadar. Yakası elmas bir düğme ile ilikli. Gömlekten göğsün renk ve şekli tamamen görülüyor. Entari, adeta vücuda göre biçilmiş bir ceket. Fakat benimkinin kenarı gayet kalın sırma işlemeli, beyaz Şam kumaşından. Bunun öyle uzun kolları var ki, kenarı pek kalın sırma işlenmiş. Bunlarda düğmeler elmas veya inci olmalı. Kollar arkaya doğru sarkıyor. Mintanım da şalvarım gibi aynı kumaştan. Bu esvap vücuduma tamamıyla uygun. Uzunluğu ayaklarıma kadar. Bunda da uzun ve dar sarkık kollar var. Üzerine takriben parmak eninde bir kemer bağlanıyor. Zengin kadınların kemerleri hep elmaslar veya sair kıymetli taşlarla süslü. Fazla masraf etmek istemeyenler işlemeli satenden yapıyorlar. Kürk, Türk kadınlarının bazen giydikleri, bazen çıkardıkları bir ev libası. Kürkler ağır dîbadan, içleri kakum ve samur kaplı, kolları omuzlardan aşağı inmiyor. Benimki yeşil ve kenarı sırmalı. Başa kalpak denilen bir serpuş giyiliyor. Kışın inci veya elmasla işlenmiş kadifeden, yazın gayet ince ve bol sırmalı kumaştan yapılıyor. Kalpak yalnız başın bir tarafına konuluyor, biraz da yana doğru yıkılıyor. Üzerine ya elmaslı bir gül veya gayet kibar işlenmiş bir mendille beraber altın bir iğne takılıyor. Başın öbür tarafına da saçlar toplanıyor. Üzerine nasıl bir süs yakıştırılırsa, mesela çiçek, sorguç konuluyor. Mamafih en mükemmel moda, muhtelif taşlardan yapılmış büyük bir demet takmak (Montagu, 1998: 40-41).

Şekil 4.3.25. Abdülmecid Efendi'nin resmettiği tablolar. 1890'lı yıllar.

Kaynak: İnankur ve Germaner, 2008:123.

Şekil 4.3.26. Lady Mary Wortley Montagu'nun Türk kostümleri içerisinde poz vererek yaptırdığı tablosu (yak. 1725).

Kaynak: Ed. Tromans, Kıbrıs ve Güngör, 2008: 148.

Lady Montagu aynı tarihlerde Edirne’de Çığalzade Kethüdası Mehmet Ağa’nın da haremını ziyaret etmiştir. Bu ziyaretini anlattığı mektubunda, harem mensuplarının tavırlarından, ortamın dekorasyonuna kadar birçok ayrıntıya değinir. Ancak en önemlisi kethüdanın hanımına olan hayranlığı ve onun giysilerini tasvir ettiği bölümdür. Lady Montagu, kethüdanın zevcesi Fatma Hanım’ın güzelliğini ve tavırlarındaki zarafeti büyük bir hayranlıkla aktarır. Güzelliğinin İngiltere’deki güzellerin hepsini gölgede bırakacağını söyler. Lady Montagu, Fatma Hanım’ın ziyareti esnasında giydiği kıyafetlerin tasvirini de detaylı bir biçimde aktarmıştır.

Boylu boyuna beyaz sim kenarlı, sırmalı diba bir entari giymiş, ince tül gömleğinden açık gerdanının bütün güzelliği meydana çıkmıştı. Şalvarı soluk karanfil renginde, gömleği gümüşî yeşildi. Beyaz saten terlikleri gayet kibarane işlemeli idi. Zarif kolları elmas bileziklerle süslenmişti. Kemerini işlemeli idi. Başına, zemini karanfil renginde, sırma işlemeli bir çevre koymuştu. Latif siyah saçları örgülere ayrılmış, topuklarına kadar iniyordu. Başının bir yanına gayet san’atkârane elmas iğneler takmıştı. İhtimal ki beni mubalâğa ile itham edersiniz. Fakat size tasvir ettiğim şekilde hiç mubalâğa olmadığına inanınız (Montagu, 1998: 67).

Şekil 4.3.27. Lady Mary Wortley Montagu, Şark giysileri içinde yapılmış bir tablosu.

Kaynak: <http://bjws.blogspot.com/2011/07/18th-century-american-women-fashion.html>, (05.10.2011).

Julia Pardoe kadınların ev kıyafetlerini betimlerken, ipek elbiselerin altına ipek biyelerle süslenmiş iç gömleklere, desenli pazenden yapılmış bol şalvar giydiklerini ve çıplak ayakla çalıştıklarını söyler. Zaman zaman başparmaklarını zar zor örten, ufak sarı terlikler kullandıklarını, ama kadınların bunu pek tercih etmediğini de notlarına eklemiştir. Şalvar ve gömleğin üzerine, bellerini yün kuşakla sardıkları tek parça, her iki yandan belden aşağıya kadar yırtmaçlı, bir elbise daha giydiklerini söyler. Eğer kış mevsimiye bu kıyafetleri kenarları kürklü bir yelek ile tamamladıklarını da belirtmiştir³³ (Bkz. Şekil 4.3.28). Ayrıca seyahatnamesinde, Osmanlı kadınlarını hem ev hem de sokaktaki halleriyle anlatır, sık sık hamama gittikleri için, yumuşak kadifemsi beyaz bir teni olduğu anlatır. Bu genelleme tüm Osmanlı kadınlarına atfedilen bir özelliktir.

Pek çok kadının her gün tadını çıkardığı bu lüks, ne yazık ki iyice parlayan saçlarının zayıflamasına sebep oluyor ve onları takma örgülere başvurmak zorunda bırakıyor; bunları da fazlasıyla abartılı takıyorlar. Takma saç, başlarına gayet çirkin bir biçimde sardıkları işlemeli yemenilerin kıvrımlarına doluyor ve bunu bilhassa sevdikleri mücevherler olan elmas veya zümrüt tokalarla tutturuyorlar (Pardoe, 2010: 19).

Şekil 4.3.28. Osmanlı Saray kadınlarının ev içi giysilerinin örneklediği gravür. 1825 yılı.

Kaynak: Sevim, 2002: 115.

³³ PARDOE Julia, Sultanlar Şehri İstanbul, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul-2010, s.20

Osmanlı kadınlarının ev kıyafetleriyle ilgili en detaylı tasvirler Lady Montagu'nun Osmanlı'da seyahat ettiği süreçte yazdığı mektuplarda bulunmaktadır. Lady Montagu Osmanlı topraklarında, Sofya, Edirne ve İstanbul başta olmak üzere, farklı haremlere girme imkânı bulmuştur.. Sofya'da kadınlar hamamına gitmiş ve buradaki gözlemlerini 1717 yılında yazdığı bir mektubunda aktarmıştır. Hamamda tüm kadınların çıplak gezdiğini ancak ortamın ahlaksız bir niteliği olmadığını tam tersine kadınların son derece vakur ve zarif olduklarını anlatır (Bkz. Şekil 4.3.29). Hatta kendisi soyunmadığı için giysilerini çıkarması konusunda ısrar ettiklerini belirtir. Giysilerini çıkarıp korsesini orada bulunan hanımlara gösterdikten sonra ısrar etmediklerini çünkü eşinin kendisini korsenin içine kilitlediğini düşündüklerini belirtir. Her şeye rağmen gördüğü manzaranın son derece estetik olduğunu aktarır.

İçlerinden birçoğları, tıpkı Gitin veya Titien'in fırçasından çıkan ilahe tasvirleri gibi boylu boslu. Hemen hepsinin tenleri göz kamaştıracak derecede beyaz. Üzerlerine inciler ve kordelalar serpilmiş müteaddit örgülü zarif saçlar omuzlarından aşağı sarkıyor. Cümlesi de güzellik perilerini andırıyor (Montagu, 1998: 24).

Şekil 4. 3.29. Jean Jacques Francois Lebarrier'in Kadınlar Hamamı (A Female Turkish Bath) isimli tablosu.

Kaynak: http://www.turkishhammams.com/Turkish_Hammam_Paints.html, (04.11.2011).

Türk kadının görünümüyle ilgili belirli kalıplaşmış tasvirler vardır. Bu tasvirler beyaz tenli, siyah uzun saçlı, hafif toplu, kat kat gösterişli kıyafetler içerisinde rahat minderler üzerine uzanan kadınlardan oluşur. Modernleşmeden sonra bu genel profil değişikliğe uğramıştır.

Bir Türk güzelini düşünün: Başında hafif sağa eğik, kırmızı kadifeden simli başlığı; omuzlarına düşen kara saç örgüleri; sarkık kollu, etekleri yerleri süpüren, sarı simli Şam işi elbisenin önünden görünen, burnu Çin işi kalkık küçük pabuçlarının üstüne kat kat dökülen pembe ipekliden şalvarı; yeşil atlastan kuşağı; gerdanlığından iğnesi, bileziği, kopçası, saç örgüsü, başlığının püskülleri, pabuçları, mintanın yakası, kuşağı ve alınına dek her yanındaki elmasları... (Amicis, 2010: 182-183).

Osmanlı kadını Avrupalılar üzerinde, gizemli bir havanın yanı sıra oldukça ihtişamlı bir hayat yaşadığına dair bir intiba bırakmıştır. Avrupa modasıyla beraber kötüye gittiklerini, özellikle Avrupa modasıyla, Türk giysilerinin karışımının tuhaf bir hal aldığını, hem Türkler hem de Avrupalılar aktarır. Ancak bu değişimlerin getirdiği tuhaflaşmanın yanında 1800'lü yıllardan Cumhuriyete kadar geçen süreçte Osmanlı sokaklarının barındırdığı çeşitlilik yabancılar için oldukça kıymetli bir kaynak olmuştur. Sokaklar, henüz değişime ayak uyduramamış kaftan ve şalvar ile gezen insanlara ve değişime şiddetle karşı çıkan çok büyük sarıklarla dolaşan kişilere ev sahipliği yapmıştır. Bunun yanı sıra değişim hareketlerini kabul edebilecek olan, üzerinde kaftanı başında fesiyle dolaşanlarda vardır. Değişimi benimsemiş olan, İslahatçılar olarak adlandırılan, boğazına kadar iliklediği istanbulini ve koyu renk pantolonu ile gezenlerde vardır. Bazı kişiler de, ki bunlar çoğunlukla gençlerdir, oldukça cesur giysi tercihleri yaparlardı. Bu kişiler açık renk pantolonlar giyer, setrelerinin önünü iliklemezlerdi. Boyunbağları ve aksesuar kullanır, ellerine de baston alırlardı. Kadınlarda ise cesur hareketler, feraceyi çıkarmasa bile mümkün olan en uç noktalara doğru gider, transparan ve çok renkli kumaşlar ilk sembolik örneklerdir. Hatta bazen bu feraceler ve yaşmaklar öyle şeffaflaşır ki başlarındaki hotozları görülebilir hale gelirdi. Osmanlı'nın değişimi sokaklardaki etkisi modernleşmenin yayılma hızının ve etki alanının ne kadar geniş olduğunun kanıtıdır.

Osmanlı modernleşmesi çok geniş bir çerçevede gerçekleşmiştir:

Gazete tespihin, sigara çubuğun, şarap yumuşak suyun, arabalar çekilen arabaların, Fransızca Arapçanın, piyano tamburun, kâgir ev ahşap evin yerini almaktadır. Her şey bozulmakta, her şey değişmektedir. Belki bir asıra kalmadan, eski Türkiye'nin izlerini bulmak için Anadolu'nun uzak vilayetlerine gitmek gerekecek, tıpkı eski İspanya'yı bulmak için Endülüs'ün en ücra köylerine gitmek gerektiği gibi (Amicis, 2010: 103-104).

Erkek giyimiyle ilgili olarak bazı betimlemeler bulunsa da, kadın giyimi her zaman daha fazla ilgi çekmiştir. Gerek çeşitliliği, gerekse çarşafın ya da feracenin altına gizlenmiş olduğu için kadına duyulan merak daha fazladır. Ancak Avrupalılar için erkek giyiminde de ilginç ve farklı gelen noktalar üzerine yazılmış notlar vardır. Bu notlardan bazılarında Osmanlı ordusunu eğitmek üzere Anadolu'ya gelmiş olan Helmut Von Moltke'nin mektuplarından ulaşılmaktadır. 1838 yılında Malatya'daki gözlemlerinden yararlanarak yazdığı bir mektubunda Doğu'daki erkeklerin giyim tarzını oldukça detaylı tarif etmiştir:

Eskiden Türklerin yazın kürk giymelerine akıl erdiremezdim, fakat memleketimde hiçbir zaman kullanmadığım halde, ben de burada bütün yaz sırtımdan çıkaramadım. Gündüzün 28 dereceye kadar sıcak çektikten sonra insana gecenin 14-15 derecesi adamakıllı soğuk geliyor. Birçok yerliler yaz kış, gece gündüz üst üste iki üç kürk giyorlar, çünkü Türk hemen hemen tamamıyla giyimli olarak yatar ve elbiselerinin çokluğunun soğuktan olduğu kadar sıcaktan da koruduğunu iddia eder (Moltke, 1969: 213).

Erkek giyimiyle ilgili olarak başka tasvirlerde bulunmaktadır. Erkek giyimi etnik kimlikler arasında farklılaşır. Bir diğer önemli farklılıkta mesleklerden kaynaklanmıştır. Erkek giyimi kadınlarındaki gibi çarşafın ya da ferace gibi bir dış giysinin altına gizlenmemiştir. Bundan dolayı erkek giyimi ile ilgili daha doğru bilgilere ulaşılmıştır. 1876 yılında Anadolu'da bulunmuş olan bir İngiliz subayı olan Frederick Burnaby hem milletlere, hem bölgelere, hem de dinlere göre olan farklılıkları, yaşamın içinden örneklerle yazmıştır. Eserdeki ilk tasvirlerinden biri Müslüman bir uşaktır. Hizmetini görmesi için Türk bir uşak tutmaya karar vermiştir. Ermenilerin kötü alışkanlıkları olduğunu ayrıca bir Türk'le Türkçe konuşmak zorunda olduğu için dili daha iyi öğreneceğini belirtmiştir.

Frederick Burnaby işe talip olan Türk gencini şöyle tasvir eder:

Ertesi sabah bir Türk otele gelerek, işe talip oldu. Çerkezler gibi giyinmişti, arkasındaki kısa kahverengi ceketin göğsü boş fişekliklerle bezeliydi. Başında, yeşil bir sarıkle çevrili kırmızı bir fes vardı. Bel hizasında kırmızı bir kuşakla tutturulmuş açık mavi renkli bir şalvar ve diz boyu çizmeler kıyafeti tamamliyordu (Burnaby, 2007:15).

Frederick Burnaby'nin Türkler dışında gözlemlediği diğer milletler ağırlıklı olarak Ermenilerdir. Bunun yanı sıra Türkmenlere, Çingenelele, Kürtlere de değinmiştir. Seyahat notlarında, bu milletlerin hem yaşam tarzlarına, hem de giyimlerine dair ipuçlarına rastlanır. Seyahati sırasında ulaştıkları Kızılırmak çevresinde gördüğü insan çeşitliliğine dair şaşkınlığını şöyle ifade eder;

Yüz elli kilometre çapındaki bir alanda Türkçeden başka, Ermeniceyi, Rumcaı, Çerkezceyi, Kürtceyi, Tatarcaı, Acemceyi, Gürcüceyi ve Arapcaı duyabilirsiniz. Bu dillerdeki farklı sesler, Türkçesini geliştirmeye çalışan bir yabancı için çok şaşırtıcıdır.

Uzun bir beyaz gömlekle parlak bir kırmızı pantolon giyiş ve bellerine gri birer kuşak sarmış bazı Türkmenler, inlerinin ağzında tembel tembel oturuyorlardı. Koyu kırmızı renkte maşlah giymiş bir kadınla üstlerinde, çuval gibi uzun, beyaz bir entariyle başlarındaki kepten başka bir şey olmayan Türkmen kızları, bir kuyudan su çekmekle meşguldüler (Burnaby, 2007:81).

Şekil 4. 3.30. Fausto Zonaro'nun resmettiği Bayram isimli tablosu, dönemin erkek giyimi hakkında fikir vermektedir. 1899 yılı.

Kaynak: Öndeş ve Makzume, 2010: 244.

Şekil 4.3.31. İstanbul sokaklarında erkekler, 1900 yılı.

Kaynak: <http://garipmirto.tr.gg/Eski-%26%23304%3Bstanbul.htm>, (05.10.2011).

Burnaby Doğu'ya seyahati esnasında *Daha* isimli bir Kürt köyünde konaklamak zorunda kalmıştır. Burada konuk olduğu bir ailenin kızlarının ve oğullarının giysileri ile ilgili detayları da notlarına eklemiştir:

Ev sahibimin kızı, babasının konuklarına büyük bir ilgi gösteriyordu. Başında, siyah ipekliden yapılmış koni biçiminde yüksek bir başlık bulunan, uzun boylu ve güzel bir kızdı. Başlığı çok sayıda altın pulla beneklenmişti. Üstünde, kırmızı bir ceketle bol beyaz bir pantolon, ayaklarında da beyaz terlikler vardı. Doğru dürüst yıkansa, çok çekici bir genç hanım olurdu.

O sırada evin sahibi odaya girdi. Oğullarının üçü yanındaydı. Hepside yakışıklı gençlerdi. Yeşil şayak kumaştan giysiler giymişlerdi. Bu, Freischütz operasında ormancıların giydiklerine benziyordu. Kuşaklarının altına çok sayıda kama ve tabanca sokulmuştu. Başlarında turuncu renkli kocaman sarıklar vardı (Burnaby, 2007:217-218).

Şekil 4.3.32. Diyarbakırlı Müslüman kadın, Diyarbakırlı evli Hıristiyan kadın, Palu'lu Kürt kadın
Fotoğraf: Pascal Sebah.1870'li yıllar.

Kaynak: <http://www.loadtr.com/>, (08.10.2011).

Modernleşmenin etkilemediği bölgeler, yalnızca Osmanlı topraklarının çok Doğusunda ya da henüz el değmemiş küçük kasabalar değildir. İzmir ve İstanbul dışındaki diğer şehirlerin modernleşme hareketlerinden ve yeni modalardan etkilenmesi, çok daha uzun sürmüştür. Sonuçta bu değişimi hızlandıran en büyük olgu yabancılarla iletişime geçilmesi ve sonuçta oluşan etkileşimdir. İstanbul ve İzmir dışındaki şehirlere Avrupalıların çok fazla seyahat etmediği bilinmektedir. Farklı bir Anadolu şehrini ziyaret eden gezginlerden biri olan Julie Pardoe, Bursa izlenimleri aktarmıştır. Bursa ile ilgili tasvirler, modernleşmenin bu bölgeyi ne oranda etkilediğiyle ilgili fikir verir.

Bursa şehri, görünüşü bakımından İstanbul'dan büsbütün başkadır. Sokaklarda pek seyrek olarak bir yabancıya rastlanır. İstanbul'da gördüğünüz pırl pırl masa saatleri, porselen çay takımı ve vazo satan Frenk dükkanları, burada yoktur. Bir Rum kadınının, süslü hotozunu kapatan bir başörtüsü örtmeden ve açık renk elbisesini gizleyen bir ferace giymeden sokakta dolaştığını göremezsiniz. Buranın erkekleri, adeta bir başka memleketin insanlarına benzerler.

Paşa'nın konağı dışında, yüzden fazla erkeğin, fes giydiğini hiç sanmıyorum. Allahım, ne sarıklar! Adeta dağ gibi muslin, yahut da kaşmir yığınları! Bunların burada bu kadar çok sarıldığını Sultan Mahmut görse, düşer bayılır. Bu sarıkların birçoğu, omuzlara kadar sarkar ve ağırlıkları yüzünden, adeta cep saatleri gibi ilişirler. Şekil itibariyle de portakala benzerler. Beyaz pamuklu kumaştan bol şalvarlar, yollu ipekten, bol, cüppe gibi şeyler giyerler. Bellerine de yün şallar kuşanırlar. Fakir tabakaya mensup olanlar dışında, dışarıda hemen hiç kadın görülmez. Sokakta yürürken mevki sahibi bir aile kadınına rastlamadım. Araba ile dolaşanlar da, bunaltıcı sığağa rağmen, arabanın kafeslerini öyle sıkı kapamışlardı ki, burunlarının ucunu bile görmek mümkün olamadı. Yalnız, erkekler İstanbul'dakilerden daha yakışıklı idiler. Güzel olmayan hiçbir erkeğe rastlamadım. Boyları da orta idi. Fakat buna karşılık hiç bir güzel kadın görmedim, diyebilirim (Pardoe, 1967: 127).

Osmanlı ile ilgili izlenimlerini aktaran kişilerin kimlikleri ve bölgede bulunma gerekçeleri, giyimlere ve geleneklere farklı açılardan bakmalarına sebep olmuştur. Bir asker olan Henry Von Moltke'ye göre Batılılar giyim açısından Türklerden çok fazla şey öğrenebilirler. Çünkü Avrupalıların aksine Türkler kumaşı bol kullanırlar ve rahat hareket edebildikleri kullanışlı giysiler giyerler. Moltke'nin aktardığına göre bir İngiliz diplomat olan Morrier Frak ile gezen birini gören bir Türk şöyle der: "Frenk! Senin memleketinde kumaş pahalı olsa gerek!" (Moltke, 1969: 213).

Batılıların giydiği ceketler, dar pantolonlar, ayağı sıkıca saran ayakkabılar ve şapkalar Türklerin giyim ile ilgili algılarına ters gelmektedir. Bu durumda Türklerin giyimi Avrupalılara göre daha rasyonel kabul edilebilir.

Sarık, hem yakışıyor, hem de maksada uygun; insanın kendini güneşten ve yağmurdan korumak isteğine göre şal başka tarzda sarılıyor. Buna karşılık şapka ile insan her an güneş çarpma tehlikesiyle karşı karşıyadır. Pantolon çok defa, belde toplanan ve alttaki köşelerinde iki delik bulunan dokuz arşın genişliğinde bir torbadır. Bu deliklerden alaca işlemeli çoraplar içindeki ayaklar çıkıyor; iki, üç, altı, sekiz, kat üst üste hafif kumaştan çok defa zengin işlemeli mintan vücudu ihtiyacına göre koruyor. Bele sarılan geniş kuşak ya da şalın içine para kemeri, tütün kesesi, hançer, bıçak, tabancalar ve divit yerleştiriliyor. Bir kürklü ceket, onun üzerinde de uzun bir kürk, kılığı tamamlıyor. Keçi kılından yahut dövme keçeden bir manto kötü havalardan koruyor, geceleyn de yatak ve yorgan vazifesi görüyor (Moltke, 1969: 214).

Şekil 4. .3.33. Pera Tünel Bölgesindeki, hem geleneksel hem de modern giysili insanların bir arada gösterildiği illüstrasyon, 1876 yılı.

Kaynak: <http://maggieblanck.com/Azarian/Photos.html>, (27.10.2011).

Moltke'nin 1838 yılında yazdığı bu mektup, modernizm hareketinin henüz uğramadığı bir bölge olan Malatya'da yazılmıştır. Aynı tarihlerde İstanbul'da birçok bölgede "Frenk Usulü" ya da "Alafranga" denilen giysiler giymeye başlanmıştır. Bu değişiklikler henüz ülkenin doğusunda benimsenmemiştir. Moltke, Frenk kıyafeti giydirilmeden önce, Türklerin Dünyanın en güzel insanları olarak kabul edilmesinin sebebi olarak kat kat giyilen kıyafetlerini gösterir ve bu kıyafetlerin güçlü bir görüntü oluşturduğunu aktarır.

Osmanlı'nın bu dönemi oldukça eklektik bir görüntü sunar. Özellikle İstanbul'da bu eklektik görüntü daha da belirginleşir. Modernleşme sürecinin her iki uç noktasında bulunanlar ile aradaki geçişi sağlamaya çalışan insanlar bir arada bulunmaktadır. Giysi açısından tamamen modern tarzları benimsemiş olan Türkler ve gayrimüslimler ile modernleşmeye tamamen karşı olan, Osmanlı'nın geleneksel giysileri olan sarık, cübbe, peçe, yaşmak gibi giysileri giymeye devam edenler sokakta birlikte yürümüşlerdir (Bkz. Şekil 4.3.34).

Şekil 4.3.34. Geleneksel giysilerini kullanmaya devam eden bir grup erkeğin yanı sıra arka planda ki fes ve ceket giyen, modern giysileri kullanan bir erkeği aynı anda göstermektedir. 1915 yılı Mayıs ayı. Kaynak: <http://maggieblanck.com/Azarian/Photos.html>, (08.10.2011) (National Geographic collection of Maggie Land Blanck).

Şekil 4.3.35. 1900'lerin başında çekilen bu fotoğrafta modern giysileri içinde Şişli Etfal Hastanesi doktorları görülmektedir.

Kaynak: <http://www.obarsiv.com/dokumantasyon/>, (27.10.2011).

Modernleşme günlerine ait gözlemler incelendiğinde ilk modern görünümlü giysilerin dış kıyafetler olduğu söylenebilir. Bilhassa kadın giyiminde, kadınların ev giysilerinden önce sokak giysileri değişmiştir (Bkz. Şekil 4.3.36). Modernleşmenin kadınlar için özgürleşme ile aynı anlama geldiği düşünülürse, ilk özgürlük hareketlerinin dış kıyafetlerinden başladığı söylenebilir. Feracelerin daralarak, vücudu sarar bir hale gelmesi, peçelerin şeffaflaşarak yüz hatlarını göstermeye başlaması buna örnektir. Ev giysilerinde değişikliklerin daha geç olması ise ihtiyaçtan çok moda uymakla alakalıdır. Dış giyside yapılan değişiklik ihtiyaçtır aynı zamanda kadınların sosyal hayattaki yeri ile ilgili bir duruştur. Ancak evlerin içinde böyle bir ihtiyaç yoktur. Gösterişli ve rahat giysiler zaten kullanılmaktadır.

Şekil 4.3.36. Fausto Zonaro'nun 1891-1910 yılları arasına tarihlenen Şair Nigâr Hanım'ı resmettiği tablosu.

Kaynak Öndeş ve Makzume, 2010: 314.

1718 yılında Lady Montagu tarafından yazılmış bir mektupta Hafize Sultan'a ait bir ev kıyafetindeki ihtişam detaylı bir biçimde betimlenmiştir:

Elbisesi o kadar kıymetli idi ki, size tasvirten kendimi alamayacağım. Arkasından dolama denilen bir gömlek vardı. Bu gömleklerin kaftanlardan farkı, kollarının daha uzun ve yukarı doğru sıvanmış olmasıdır. Rengi kırmızı, boylu boyuna, yakasından eteğine kadar ve kollarının etrafı gayet zarif, burada kadınların esvaplarındaki düğmeler kadar iri elmaslarla süslenmişti. ... Gömlek, daha küçük, sapları iri elmaslarla müzeyyen iki iğne ile kemere tutturulmuştu. İç gömleği baklava biçiminde iki büyük elmas düğme ile iliklenmişti. Kemeri gayet geniş ve baştanbaşa elmaslarla müzeyyendi. Gerdanında üç dizi vardı ki, dizlerine kadar iniyordu. Biri iri incilerden yapılmıştı. Ucunda bir Hint yumurtası kadar iri bir zümrüt görülüyordu. Diğeri gayet koyu yeşil, her biri ufak para büyüklüğünde, üç ilâ altı altın kalınlığında zümrütlerden yapılmıştı; hepsi de birbirine yapıştırılmış ve gayet güzel tanzim edilmişti. Üçüncüsü yusyuvrak, ufak zümrütlerden mürekkepti. Küpelerinin şa'saası öbür zinetlerinin hepsini gölgede bırakıyordu (Montagu, 1998: 98).

İstanbul'un Pera-Beyoğlu bölgesi modernleşmenin merkezi olarak kabul edilmekle beraber, bu eklektik görüntülerin sokaklarda yerini aldığı tek bölge değildir. Doğu'ya kaydıkça etkisi azalan bir seyir izleyen modern hareketler, İzmir'de de en az İstanbul kadar etkili olmuştur. Demografik açıdan yüksek oranda Rum nüfus barındıran bu şehir, liman şehri olarak daha avantajlıdır. Modernleşmenin ve Müslüman-gayrimüslim etkileşiminin merkezlerinden biri haline gelmiştir. İzmir'i ziyaret etmiş seyyahlardan biri olan Alexis de Valon izlenimleri aktarırken, Rum halk ile Türk halkı arasındaki benzerliklere ve farklılıklara değinmiştir. Yazılarında hayat tarzından, mimari farklılıklara kadar günlük hayata dair farklı birçok ayrıntıya değinir.

Ayaklarında terlikler; ses çıkartmadan yürüyen, gürültüsüzce hızlı hızlı giden renkli bir kalabalık; Türk sarıklarının, kunduz kürkünden şapkaların, kırmızı feslerin ve maşlahların akıl almaz karışımı; sizi iten hamallar, semerleri size çarpan eşekler, kimi zaman önünüzde dosdoğru yürüyen, hiçbir yere bakmadan, ayaklarını gelişigüzel yoldaki taşların üstüne basan art arda dizilmiş develer; bu kalabalığın içinde çok hareket az gürültü var, işte Frenklerin sokağının görünüşü böyle (Batur, 2001: 77-78).

Gayrimüslimler ile Müslümanların kaynaştığı noktada en renkli görüntülerin çarşılarda çıktığı birçok seyyahın değindiği bir başka detaydır. Bunun sebebi Osmanlı esnafının çok çeşitli milletlerden oluşmasının yanı sıra, yurt dışından gelen Avrupalıların da ticarete dâhil olmasıdır. Ortaya yeni çıkan bu durum, arz-talepteki değişiklikler, Avrupa kumaşlarının, Bursa ipeklileri ile yan yana tezgâhlarda satılmasına neden olmuştur. Avrupa'dan gelen şapkaların yanında, çengele asılmış koyun etleri ya da bir silah satıcısı görmenin son derece doğal olduğu bu çarşılar, kentlerin gözlemlenebildiği mikro mekânlardır (Bkz. Şekil 4.3.37).

İlk bakışta Türklerin bu kalabalık içinde en soylu sınıfı oluşturduğu fark ediliyor. Onlar, ne düzgün profillerinin ne de ciddi duruşlarının yalanlamadığı bu saygı uyandıran görünüşlerini bol giysilerine borçlular. Türk halkı, Fransa'da genel olarak sanıldığı gibi Sultan Mahmut'un orduya ve devlet memurlarına zorla giydirdiği iğrenç, modern üniformayı henüz benimsememiş. Türkiye'de, Tanrıya şükür, kaşmir sarık hala moda. İzmir pazarlarında, birisinin zengin bir tüccar olduğunu belli eden kırmızıdan, Mekke'ye hacca gitmiş sofu bir Müslüman ya da Emir olduğunu belirten yeşile kadar bunların her rengi görülüyor. İpek işlemeli ya da pullu kumaştan yakasız bir ceket, kemer gibi sarılmış, içinden akik saplı bir hançer çıkan büyük bir şal, dizlere kadar inen büyük bir pantolon, çoğu zaman kırmızı şıpıdık terlikler, hepsinin üstünde kürklü bir palto ya da yünden geniş bir elbise; Türklerin günlük giysileri bugün işte böyle (Batur, 2001: 81).

Şekil 4.3.37. Jean Brindesi'nin tablosu. 1873 yılı.

Kaynak: <http://www.globalgallery.com/enlarge/67783/>, (04.11.2011).

Alexis de Valon çarşıdaki halkı tarif ederken, Türklerin yanı sıra Ermeniler, Museviler ve Rumlardan da bahsetmiştir. Modernleşme hareketleriyle, aralarında kanunlarla belirlenen farklılıklar azalsa da, hala bir Müslüman ile bir gayrimüslim arasındaki fark belirgindir. Dini ve geleneksel farklılıkları olan bu milletlerin bir arada yaşaması, gelenek, giyim-kuşam, kültür gibi birçok noktada karşılıklı etkileşime sebep olmuştur. Her bir milletin karakteristik kıyafetleri, birbirinden etkilenecek bugün dahi kullanılan giysileri meydana getirmiştir. Alexis de Valon diğer milletlerin giysilerini tanımlarken Türkleri Ermeniler göre daha zarif bulunduğunu belirtir (Bkz. Şekil 4.3.38).

Başlarına astragandan, biçimi ters dönmüş bir tencereye benzeyen büyük bir top geçirip, çizgili tüniklerinin altına papazlarınkı gibi siyah bir cübbe giyiyorlar. Ağır ağır yürüyen bu adamların ortasında Museviler hızlı hızlı yürüyorlar, soluk alınlarına her tarafında rakamlara benzer küçük siyah desenlerle dolu beyazımsı kumaş parçası sarıyorlar, bu desenler insanda, kumaşı başına dolamadan önce hesap defteri olarak kullanmış oldukları izlenimi uyandırıyor. Yarı çıplak zencilerin, üniforma giymiş Avrupalı subayların acele acele yürüdükleri, Türk kadınlarının başlıklı beyaz giysileriyle hayaletler gibi kayıp gittikleri bu karışık toplumun en şıkları siyah uzun saçlı, kıvrık bıyıklı, tepeden bakan yakışıklı Rumlar (Batur, 2001: 81-82).

Şekil 4.3.38. Ermeni Tasviri. 1807 yılı.

Kaynak: http://www.galerialfa.com/galeri/GR_190_B.jpg , (27.10. 2011).

Çoğunlukla erkek giysilerini tasvir eden Fransız seyyah Alexis de Valon, karşılaştırmalı olarak, çarşıda ve sokakta gözlemediği kadınlardan da bahseder. Bu kadınları anlatırken Avrupa'daki izleniminin aksine, gördüğü Türk kadını karşısındaki şaşkınlığını ifade eder:

Yasak meyvenin anlatılmaz çekiciliğine kendilerini sarmalayan gizeme karşın dikkatle incelendiğinde bu Türk kadınlarının Avrupalılar için hiçbir çekiciliği yok. Eğer başlarına örttükleri muslin örtüler biraz açıkta bırakılmışsa, siyah gözlerinde bir parıltı görülebilir; ama yarı saydam kumaşın altından, son derece kötü bir biçimde kapatılmış soluk yanakları ve yapay boyası çoğu zaman *yaşmağın* lekeleyen siyah kaşları fark edilir. Bol ferace ya da onları saran başlıklı giysi insana “bir korse taksalar iyi olur” dedirten bedenlerinin, çıkıntılarını yeterince gizleyemiyor. Sarı elleri, kınayla kahverengiye boyanmış tırnakları temizlikleri konusunda oldukça kötü bir izlenim uyandırıyor ve insan, biçimsiz potinlerin içine sokulmuş ayaklarının üstünde ölgün, biçimsiz, balmumu gibi gevşek bacaklarının çıplak alt kısımlarını görünce, doğu serüvenlerinden iğreniyor. Pazarlarda gezen kadınların çoğunun yaşlı ya da en alt sınıftan olduğunu da eklemek gerek. Doğu kıskançlığı yüzünden sürekli eve kapanmaya mahkum güzel ve zengin kadınlar ender olarak yaya geziyorlar ve o zaman da hep arakalarında kendileri gibi giyinmiş kalabalık esirlerle birlikte yürüyorlar (Batur, 2001 :82).

Şekil 4.3.39. Fotoğraf (Constantinople Lady). 1900 yılı.

Kaynak: http://photography.nationalgeographic.com/photography/enlarge/constantinople-lady_pod_image.html, (05.10.2011).

Osmanlı kadının makyaja düşkünlüğü ile ilgili fazla bir tasvir bulunmamaktadır. Muhtemelen giysilerin dikkat çekiciliği ve daha ilginç geliyor olması Alexis de Valon gibi seyyahları yüzlerden, giysilere yöneltmiştir. Adolphus Slade, Mısır Çarşısında, Osmanlı kadının saçını sarıya boyamak için kullandığı bir tozun satıldığından da bahseder. Ayrıca Batılı gözlemcilerden biri olan Lucy Garnett makyajla ilgili olarak diğer seyyahlara nazaran daha detaylı bir tasvir yapmıştır. “Doğulu kadınlar güzellik ürünlerine çok düşkün. Yüzlerine allık ve pudra sürüyorlar, kaş ve kirpiklerine sürme çekiyorlar ve “görenin karşı koyamamasını” hesaplayarak yarı şeffaf bir yaşmağın perdelediği daha birçok işveye başvuruyorlar” (Davis, 2009: 211).

Alexis de Valon kadınlar ile ilgili tasvirlerinde Türk kadınlarına geniş bir yer vermekle birlikte, beğenisi Rum kadınlarına yöneliktir. Rum kadınlarına olan hayranlığını tasvirlerinde açık bir biçimde belirtmiştir.

İzmir’deki Rum kadınları içinde bir tek kadının bile olmadığı, üstelik çoğunun da hayranlık uyandıracak kadar güzel olduğunu söylersek hiç de yanılmış olmayız. Onları profilden görür görmez zevk düşkünü İonia’nın, kızlarını anımsarız; antik dönem heykelciliğinin başyapıtları onların güzelliğinin ölümsüz tanığıdır. İyice ortaya çıkarılmış kaşları, siyah büyük gözlerine olağandışı bir sıcaklık verir ve mercan gibi kırmızı dudaklarının dişlerinin ıslık ıslık parladığı görülür. Örölmüş uzun saçları kulağının üstüne işveli bir biçimde düşürölmüş ve iki yaldızlı püsköl sarkan lal rengi bir başlığın çevresine dolanmıştır. Bu genç kızlar, doğruyu söylemem gerekirse, bir işve simgesi (Batur, 2001: 85).

Alexis de Valon ile aynı tarihlerde İstanbul’da bulunmuş, bir başka Fransız seyyah olan Adalbert de Beaumont’un Türk kadınlarına bakışı daha farklıdır. Gözlemlerini İstanbul’da önemli bir mesire yeri olan Küçükusu’da yapmıştır. Buradaki Türk kadınları ile ilgili farklı tanımlamalar, kişisel bakış açısının ötesinde çoğunlukla üst sınıf kabul edilen insanları gözlemlenmesinden de kaynaklanabilir. Gözlem yaptığı alan, daha zengin grupların yer aldığı bir bölgedir. Çoğunlukla saray çevresinin ziyaret ettiği bir mekân olması, Adalbert de Beaumont’un daha bakımlı hanımlarla yüz yüze gelmesine sebep olmuştur.

Cuma günleri bazen sultanın cariyeleri Küçükso Çayırı gölgeliklerine çocukları ile birlikte “keyif” yapmaya gelirler. Altın sarısı, kapalı sorguçlu beyaz öküzler tarafından çekilen faytonlarda otururlar ve birkaç saat boyunca kalabalığa bakar konuşur, reçel ve meyve yerler. Zaman zaman beni resim yaparken görüp merak ediyor ve el ile işaret edip yanlarına çağırıyor ama ben onları daha da meraklandırmak için cevap vermeyince bu dik kafalı ve inatçı gâvurun gelmesi için harem oğlanlarından birini yolluyorlardı. Ben de bu fırsattan istifade ederek daha rahatlıkla onların kadife gibi pürüzsüz, saydam tenlerinin parlaklığını, kara iri gözlerini mükemmel biçimli kadın ellerini, saçlarına taktıkları mavi işlemeli kırmızı bonelerini inceleyebiliyordum. Bütün bu saydıklarım “yaşmak” adı verilen Hint malı incecik bir tül ile örtülüdür; kadınların çehresini yarı yarıya örten bu gaz inceliğindeki saydam örtü kız çocuklarına genç kız olmalarından hemen sonra giydirilir. Kıvrımları pek az olan örtünün sağladığı “kapalı görünürlük” onlara daha fazla cazibe ve çekicilik kazandırır. Haremden çıktıkları nadir zamanlarda üzerlerine aldıkları kaşmir yününden yapılmış “ferace” denen çarşaf ara sıra açılıveriyordu. Bu kostümlerin yanında bizim kadınlarımızın giydiği en parlıtlı kıyafetler bile ne kadar sönük, zevksiz ve hatta ağırbaşlıktan uzak kalıyordu; üstelik aynı elbiseler giyenin doğal vücut yapısını, çevikliğini ve boyunun uzunluğunu en iyi bir şekilde ortaya koyuyordu (Batur, 2001: 127-128).

Şekil 4.3.40. Pascal Sebah tarafından çekilen bir İstanbul hanımının fotoğrafı. 20. Yüzyıl başları.

Kaynak: <http://www.flickr.com/photos/sunnybrook100/2538371362/>, (09.10.2011).

Şekil 4.3.41. Ferace giymiş, başında yaşmağı olan bir kadın fotoğrafı, Fotoğraf Pascal Sebah, 19. Yüzyılın sonları.

Kaynak: <http://www.acgart.gr/acg-collection/artists/s/SebP/SebP1873lady.htm>, (08.10.2011).

Şekil 4.3.42. Ferace giymiş, başında yaşmağı olan kadınlar, Fotoğraf Pascal Sebah, 19. Yüzyılın sonları.

Kaynak: <http://www.acgart.gr/acg-collection/artists/S/SebP/SebP1873tur2.htm> , (08.10.2011).

Osmanlı modernleşmesini en ilginç yapan noktalardan biri, her alanda oluşan eklektik yapılardır. Henüz geleneksel yapıyı tamamen terk edemeyen Osmanlı insanı, modernizmin karşı konulmaz çekiciliği karşısında çaresiz kaldığı noktalarda, iki yapıyı karıştırarak, zaman zaman tuhaf sayılabilecek görüntülerin oluşmasına neden olmuştur. 2. Mahmud'un halası Esmâ Sultan'ın evlatlığı Nazif Hanım'ın giyimi bu açıdan seyyah Julie Pardoe'nın dikkatini çekmiştir.

Kıyafeti garip bir Avrupa ve Doğu karışımıydı. Sarı çiçekli uçuk mavi keten bir şalvar ile beyaz çizgili, pembe ham ipekten biyeleri olan açık yeşil bir entari giymişti; bu arada, Parisli bir modacının elinden çıkmış, bordo-kahverengi satenden, kalın kapitoneli yeleğini çok geniş yenlerinde elmas kol düğmeleri olan bir harmaniyle tamamlıyordu (Davis, 2009: 211).

Toplumun giyim alışkanlıklarındaki değişiklikler, Batılılaşmanın aşamalarını ortaya koyar. Giysiler üzerinden yalnızca tüm bir ülke ile ilgili değil, bölgelere göre değişiklikler de okunabilir. Bölgelerde modernleşme hareketlerinin nasıl karşılık bulduğu kolaylıkla anlaşılabilir. Ayrıca farklı etnik kimliklerdeki çeşitli tepki ve oluşumlar da yine giysiler üzerinden fark edilebilecektir. Bu yüzden insanın giyimi, sosyolojik değerlendirmelerde etkilidir ve oldukça isabetli sonuçlar elde edilmesinde önemli bir olgudur.

Şekil 4.3.43. Halide Edip'in Yaşmaklı fotoğrafı.

Kaynak: http://en.wikipedia.org/wiki/File:Edib_Halide.jpg (21.11.2011).

4.4.Yaşmak Kültürü

Osmanlı kadınları için tesettür kavramı, her türlü giyim biçimini ve moda kavramını kapsayan bir olgudur. Giyim kuşam ile ilgili düzenlemeler ve yeni alışkanlıklar tesettür algısı ile çatışmadığı sürece kabul görmüştür. Tesettür ve örtünme Osmanlı tarihi boyunca çeşitli düzenlemeler ile Osmanlı kadınına dayatılan bir olgu olarak gelmiştir. Modernleşme ve demokrasi hareketlerine rağmen, Osmanlı'nın en hassas konularından biri olarak kalmıştır. Selçuklu minyatürlerindeki başı örtülü kadın tasvirlerine dayanarak Anadolu'daki tesettür olgusunun 11. yüzyıla kadar gittiği söylenebilir. Osmanlı'da tesettür dini inançların ötesinde, geleneksel bir yerleşikliğe de sahiptir:

Selçuklu kadınlarının giydiği bürümcükten yapılmış entari 19. yüzyıla kadar içe giyilen kıyafet olarak devam etmiştir. Bu devrin en tipik özelliği kadınların ferace ya da çarşaf giymeden sokakta dolaşmalarıdır. Fakat sokağa çıkarken kullanılan ve omuzdan aşağı kadar inen bir yaşmak kullanmaktadırlar ki bunun adı “sure Mahrama”dır (Barbarosoğlu, 2009: 98).

Yaşmak, biçimsel olarak Anadolu'da Osmanlı'dan önce de var olmuştur. Aynı amaçla giyilen giysilerin gösterdiği biçimsel değişiklikleri, öncelikle geleneksel ve kültürel farklılıklara ardından da zamanın modasına dayandırmak mümkündür. Geleneksel yapı sürdürüldüğü sürece, giysilerde biçimsel fazla bir değişiklik görülmez. Geleneksel yapı içerisinde giysilerin farklılık göstermesi kişinin sosyal hayattaki statüsüne bağlıdır. Zengin ya da fakir olması, evli ya da bekâr olması gibi durumlar giysi biçiminde ve detaylarda değişikliğe sebep olabilir. Hun Türklerinin de Selçuklulardaki yaşmak tipine benzeyen bir yaşmak kullandığı ve başlıkların sosyal statüyü simgeleyen formları olduğu bilinmektedir. Örneğin; Haço Uygurları'nın hanımları yüksek topuzlarının üzerine külah biçiminde “Boğtek” adı verilen bir başlık giymişlerdir. Anadolu'da ise bu başlığa benzer nitelikte olan hotoz görülmüştür. Selçuklularda statüyü daha çok kumaş kalitesi belirler. Osmanlı Devleti'nde de kumaşın ipekli olması statü ile doğrudan ilişkili olmuştur³⁴. Kumaş kalitesi dışında statü ile doğrudan ilişkili olan bir diğer öge aksesuarlardır. Kullanılan takılar ve başlıkların üzerine iliştirilen kıymetli taşlar, kadınlar arasında statü sembolüdür.

³⁴ BARBAROSOĞLU KARABIYIK Fatma, İz Yayıncılık, İstanbul-2009, s.99

Osmanlı'da yaşmak Avrupalı seyyahların ilgisini çekmiştir. Birçok seyyah yaşmağın biçimi ve bağlama teknikleri üzerine tasvirlerde bulunmuştur. Osmanlıdaki yaşmağı Fanny Davis şöyle tanımlar;

Biri uzun, diğeri dörtgen iki parçadan oluşan bir örtü. Çoğunlukla şeffaf, ince, beyaz bir kumaştan yapılmıştır. Uzun olan parçayla saçlar ve kaş hizasına kadar alın örtülüyordu. Dörtgen parçaysa, geniş kısmı yüzü gözlerin altından çeneye dek örtecek biçimde diyagonal olarak katlanıp yerleştiriliyordu. Her iki parça da arkadan bağlanıyordu (Davis, 2009: 209).

Şekil 4.4.1. Osmanlı Kadınının Sokak Kıyafetli fotoğrafı, Fotoğraf: Pascal Sebah. 1873 yılı.
Kaynak: <http://www.acgart.gr/acg-collection/artists/s/SebP/SebP1873tur1.htm>, (08.10.2011).

Fanny Davis'in kitabı 1718-1918 arası yıllar ile ilgili araştırmaları barındırmaktadır. "Çoğunlukla Şeffaf" derken kastedilen, yaşmağın modernleşme ile birlikte uğradığı değişimdir. Batı modasının etkisi altında kalan Osmanlı kadınları ev giysilerinde ve sokak kıyafetlerinde değişiklikler yapmışlardır. İ giysilerde de benimsenen Avrupa modası, dış kıyafetlerde daha zor yaygınlaşmıştır. Dış kıyafetlerdeki aşamalardan ilki, yaşmak peelerinin Őeffaflařması olmuştur. Yaşmakları ıkarma cesaretini gösteremeyen kadınlar, tesettürün bu önemli parçasını, süslerinin bir parçası haline dönüştürmüşlerdir. Birçok Avrupalı gezgin seyahatnamelerinde, Şeffaf peelerin ardındaki kadınların yarattığı gizemin onları daha çekici kıldığından bahsetmiştir; "Yüzleri beyaz peelerle örtülü bu güzel kadınlardan dördü bu küçük arabalarda karşı karşıya oturduklarında "hayallere kapılmış, yüzleri pudralı kadınlar" görmek istemiyor insan onların yerinde" (Baronne de Fontmange, 2007: 74).

Kadınlardaki bu özgürleşmeye dair ilk adımlar devlet tarafından birçok düzenlemeyle engellenmeye çalışılmıştır. Giderek içerik bakımından Őiddeti artan fermanlarda, bahsi geçen cezaların uygulandığına dair hiçbir belge bulunmamasından dolayı sonuç vermediği düşünülmektedir.

Şekil 4.4.2. Türk Kadını, Fotoğrafı Abdullah Freres. 1860-1870 yılları

Kaynak: http://sirismm.si.edu/sackler/photo/A1999.3_BIB283728.jpg, (08.10.2011).

Yasakların uygulamaya geçirilememiş olması birçok Avrupalının dikkatini çeken bir olgudur:

Kadınlar yüzlerini peçe altına saklamışlarsa da, biz Frenklerin bakışlarından pek fazla kaçmaya çalışmıyorlar. Eşlerine pek sadakati olmayan erkekleri tahrik etmemek için kalın peçeler takılmasını isteyen polis emirleri, kadınların bu gibi ufak tefek kaçamaklara müsamaha ile bakmasına mani olamıyor (de Nerval, 1984: 237).

İstanbul'da hızla ivme kazanan modernleşme hareketlerinin sonucu olarak giyim kuşam büyük bir değişime uğramıştır. Ancak Anadolu şehirlerindeki dışa kapalı yapılar, daha tutucu ortamların korunmasına neden olmuştur. Avrupa'nın etkisinden uzak, küçük Anadolu şehirlerinde, giyimle ilgili konservatif yapılar muhafaza edilmiştir. Julie Pardoe Bursa ile ilgili gözlemlerini şöyle aktarır;

Kadınların yaşmak takma tarzları ile, erkeklerin sarık sarmaları arasında büyük bir fark yoktur. İstanbul'da yaşmak, ağzın üstüne kadar, hatta pek çok kereler, burnun ucuna çıkar ve bu yaşmaklar, omuzlarda feracenin altında kalırlar. Halbuki Bursa'da aksine, çoğunlukla çenenin altından bağlanır ve feracenin üzerine sarkar. Hatta sırtı, bir perde gibi örter. İstanbul'da yaşmak, çok ince muslinden yapılıdır. Bunun arasından, renkli hotozlar, onun üstündeki pırlanta iğneler, oldukları gibi gözükebilirler. Bu yaşmaklar, çok şık olur ve büyük ustalıkla takılırlar. Halbuki, Bursa'dakiler kalın patiskadandır ve o kadar sıkı bağlanırlar ki, adeta kefene benzerler (Pardoe, 1967: 127-128).

Kalın peçeleri kullanmaya devam eden ve modernleşme hareketlerinden geç etkilenmiş olan bir diğer grup ise saraylı kadınlar olmuştur. Saray mensubu kadınların, yüzlerini göstermeleri, daha çok dikkat çekiyor olmalarından dolayı daha uzun sürmüştür. Dış kıyafette değişiklik yapamamasalar da iç kıyafetlerde modayı takip etmek konusunda öncü olmuşlardır.

Genç hanımların bazıları son derece güzeldir. Yüzlerine pek ustalıkla taktıkları yaşmaklar, o kadar ince idi ki, her birinin yüzünü ayrı ayrı tarif edebilirim. Böyle iken, bu, genel olarak görülen giyiniş tarzı değildir. Çünkü saray halkı biraz kalabalık olan yerlerde, öteki Türk kadınlarında daha kapalı gezerler. Hatta bir keresinde, padişahın odalıklarından birisini görmüştüm. Bu hanım, kirpiklerine kadar yüzünün her tarafını örtmüş, gözlerini de ince bir bürümcükle kapatmıştı (Pardoe, 1967: 88).

Modernleşme ile birlikte yalnız kadınlar değil erkekler de daha rahat tavırlar sergilemeye başlamışlardır. Bu durumdan zaman zaman kadınlar suçlanmış olacak ki, örtünmelerinin ötesinde, evde kalmaları ile ilgili çeşitli düzenlemelerde yapılmış, yasaklar getirilmiştir. Ancak bu uygulamalar kadın ve erkeklerin bu yeni tavırlarında bir engellemeye sebep olmamıştır;

Büyük ağaçların gölgesinde, Türk usulü oturan bu erkekler gezici, küçük kabare gibi yerlerde tütün ve kahve içiyorlar, gruplar halinde sohbet ediyorlar ve gözler ister istemez kadınların bulunduğu tarafa doğru çeviriyorlar. Şunu bilmek gerekirken Müslüman kadınların boyunlarını ve başlarını örten, sadece gözlerini açıkta bırakan “yaşmaklar” gittikçe daha saydam olmaktadır; öyle ki tanınmak istemeyen biri her zaman başaramamaktadır bunu. Daha kalın peçeler ve örtüler kullanılmasını öngören fermanlar çıkmaktadır zaman zaman, ama Türkiye’de bir yasa ancak bir hafta uygulanabilmektedir (Baronne de Fontmange, 2007: 74-75).

Şekil 4.4.3. Abdullah Freres tarafından çekilmiş bir fotoğraf. 20. Yüzyıl

Kaynak: <http://www.photosapiens.com/L-orient-des-photographies.html>, (08.10.2011).

Şekil 4.4.4. Pascal Sebah'ın fotoğraf stüdyosunda çekilmiş bazı resimler, 1800'lerin sonları.
Kaynak: <http://www.cassiodor.com/Artikel/4076.aspx>, (08.10.2011).

Peçelerin incelmesi ile ilgili bir başka tasvir de Julie Pardoe'ya aittir. Son derece estetik bulduğu bu görüntüyü, büyük bir hayranlıkla aktarır;

Bu hanımlar, yaşmaklarını o kadar ustalıkla ve öyle göz alıcı şekilde bağlamışlardır ki, yaşmaksız hallerinin bu kadar güzel olup olmadığını adeta merak ettim. Yüzlerini örttükleri bembeyaz ve çok ince tülbent yaşmaklarının altından yalnız alınlarına taktıkları güllerle, kenarları işlemeli hotozlarının üstündeki göz kamaştırıcı pırlantaları görmeye kalmadım, dudaklarının rengini bile olduğu gibi seçtim. Onların badem gibi, baygın bakışlı kapkara gözleri ile, işveli feracelerini, beyaz, narin, ve uçları kınalı parmaklarıyla arkaya atıp, öne toplama hareketleri ne kadar çekici idi! Böyle olunca, önümüzdeki kılıç kuşanmış gençlere gerçekten acıdım (Pardoe, 1967: 64).

Yaşmak bir giysi olarak, tesettür kavramı içinde önemli bir yeri olan ve aynı zamanda modernleşme hareketleri içinde sembolikleşmiş bir giysi biçimidir. Bu yüzden yaşmağın değişimi ve tamamen bozulmuş kabul edilmesinden sonra çarşafa geçilmesi önemli bir harekettir. Yaşmağın değişim süreci adım adım incelendiğinde, modernleşmenin aşamalarına dair fikir edinmek mümkündür.

Şekil 4. 4.5. Transparan bir yaşmak ile poz vermiş Osmanlı kadını, 19. Yüzyıl.

Kaynak: <http://www.joseflebovicgallery.com/Catalogue/Archive/Cat-126-2007/Large/0004.jpg>, (27.10.2011).

4.5. Giyim Kuşam ile İlgili Düzenlemeler ve Yasaklar

Osmanlı İmparatorluğu tarih boyunca çeşitli gerekçelerle giyim kuşamda düzenlemeler yapmıştır. Birçok farklı sebepten yasaklamalar getirilmiş ya da fermanlar yoluyla düzenlemeler yapılmıştır. Bu gerekçelerden bir kısmı bürokratik düzenlemelerdir. Ayrıca çalışma hayatında ast-üst ayrımını yapabilmek ve gayrimüslimler ile Müslümanların farklılıklarını belirginleştirmek gibi amaçlarla da giysilerde düzenlemeler yapılmıştır. Bir diğer önemli gerekçe ise dine dayandırılarak düzenlemeler yapılmasıdır. Kadın giyiminde getirilen yasakların içeriğinde din olmadığına ise ekonomi sebep gösterilmiştir. Giyim-kuşamda düzenleme yapmak Osmanlı için tarih boyunca süregelen, olağan bir durumdur. Ancak modernleşme hareketleriyle birlikte yasaklama ve düzenlemelerin içeriği değişmiştir. Kadın giyiminde modernleşmeyi durdurmak, erkek giyiminde ise modern çizgiyi yakalamak için çeşitli düzenlemeler yapılmıştır. Erkek giyiminde özellikle resmi kurumlarda Batı tarzı giyim şart koşularak, yetkililer günü yakalamaya çalışmıştır. Jale Parla Osmanlı'nın bu durumunu şöyle açıklar:

Tanzimat Osmanlı kültürel yaşamında Doğu ve Batı normları arasında 'ikilemli bir kültür' yaratmamış, 'egemen bir İslam kültürünün şemsiyesi altında', 'nakl ile, ayet ve hadis ile pekiştirilmiş', 'sınırları son derece kesin ve kısıtlı bir Batı'ya yönelişi' tartışmıştır (Göle, 2010: 55).

Nilüfer Göle, kadınlar ile ilgili yasakları değerlendirirken bunun yalnızca giyim kuşam ile ilgili olmadığına işaret eder. Tarih boyunca aktif bir etkinliği bulunmayan kadının, modernleşme adı altında yapılan birçok düzenleme aracılığıyla sosyal hayata dahil olması buradaki asıl problemi oluşturur. Çünkü Osmanlı kadını nüfus sayımlarında dahi yoktur. Osmanlı toplumunda bu temsiliyet hakkı erkeğe aittir. 1844 nüfus sayımında yalnızca erkekler hakkında kayıt tutulmuştur. Nüfus kayıtlarıyla ilgili talimatnamelerde, erkekler için yaş, boy, göz rengi, bıyık, sakal gibi fiziksel özelliklerin tasvirlerine yer verilirken, kadınlar yalnızca isim ve yaşlarıyla betimlenmektedir. Bu betimlemeler ise yalnızca akrabalar tarafından yazılabilmektedir³⁵. Ekrem Işın'a göre "bu yerleşik idari zihniyetin pratikteki uygulamalarından doğmuş *dünyevi* bir kazançtır".

³⁵ GÖLE Nilüfer, Modern Mahrem Medeniyet ve Örtünme, Metis Yayınları, İstanbul-2010, s.55

Osmanlı'da kadının modernleşmesi biçimsel bir değişikliktir çok, toplumsal bir zihniyet değişim faaliyetini kapsar.

Sosyal konumu belirtmek ya da toplum ahlakı sebep gösterilerek giyim kuşamda düzenleme yapmak Osmanlı Devletine mahsus bir durum değildir. Çeşitli Avrupa ülkelerinde de benzer örnekler bulunmaktadır. 16. Yüzyılda İsviçre'de yapılan bir düzenlemede, Kanuni Döneminde yapılan düzenlemelere benzer nitelikte uygulamalara rastlanır. Kanuni Sultan Süleyman düzenlemeyi yaparken giyimden, en önemlisi de başlıklardan, kişinin konumunun anlaşılabilir olmasını amaçlamıştır. Hükümler İsviçre'de de katı kurallar çerçevesinde yürürlüğe konulmuştur. 1727 yılında Basel Kurulu'nun kadın giyimiyle ilgili olarak çok kez toplandığı da bilinmektedir. Bunun dışında 1728 yılında Zürih şehir meclisi boynun açık bırakılmaması ile ilgili bir düzenleme yapmıştır. Düzenlemede boyunun açık olmasının çok çirkin olduğu, Tanrı'ya ve saygın topluma karşı hoş olmadığı beyan edilmiştir ³⁶.

Osmanlıda hükümlerin kaynağının genellikle Hanefi hukukuna dayandırıldığı genel bir görüştür. Hanefi hukuku kadın giyiminde çeşitliliği onaylamakla beraber, kadında gösterişi hoş karşılamamaktadır. Osmanlı yönetiminin belirli aralıklarla, aşırı süs ve gösterişi engellemek için önlemler almasına karşın kadınların bu yasaklara pek uymadıkları bilinmektedir. Özellikle üst tabakadaki kadınlar bu kuralları daha kolay yok saymışlardır. Çeşitli düzenlemeler dışında yasak olarak nitelendirilebilecek en net men hükmü, Lale Devri'nin en parlak günlerinin yaşandığı bir tarihe denk gelmiştir. 1725 yılında kadınların, yaka kısmı çok büyük olan, gösterişli feraceler giymeleri yasaklanmıştır (Bkz. Şekil 4.5.1, s. 128):

...hal böyle iken bazı yaramaz avretler halkı baştan çıkarmak amacıyla sokaklarda süslü püslü gezmeye, libaslarında türlü bid'atler göstermeye, kefare avretlerini taklit ederek serpuşlarında acaip şekiller yapmaya başlamışlar, toplum adabını bütünüyle kaldıracak derecede giysiler uydurmaları, evvelce yasaklanmışken, namus perdesini tekrar kaldırmaktan çekinmemeleri türlü türlü kötü kıyafetlerle dolaşmaları namuslu kadınları baştan çıkaracak bir duruma gelmiştir (Evren ve Girgin, 1997: 81).

³⁶ ÖZER İlbeyi, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Yaşam ve Moda, Truva Yayınları, İstanbul-2006, s.225

Şekil 4.5.1. Fausto Zonaro tarafından resmedilmiş, yasakların özelliklerini barındıran ferace ve yaşmak örneği.
Kaynak: Thalasso, A., Zonaro, F. 2009:4.

1725 yılında yayınlanan başka bir fermanla terzilere ihtar verilmiş, feracelerin büyüklük ve süslemelerine kadar bütün ayrıntılar belirtilmiştir. Feracelerin yaka ve yemeni büyüklükleri verilmiş, söylenenden daha büyük yakalı feracelerin dışarıda görülmesi halinde yakalarının kesileceği konusunda uyarılmışlardır. İkinci ve üçüncü tekrarında, yakalanan ve bu konuda ısrarcı olan kişilerin, İstanbul'dan taşraya sürgün edileceği duyurulmuştur. Bu yasağın uygulanabilmesi için yeniçeri ağaları görevlendirilmiştir. Bu ilk resmi yasaklamanın işe yaradığına dair bir kayıt bulunmamaktadır.

1754 ile 1757 yılları arasında 2. Osman tarafından bir dizi düzenleme yapılmıştır. Bu düzenlemelerde giyim ile ilgili detayların yanı sıra, sosyal hayatta daha fazla yer almaya başlayan kadınların, sokak hayatını düzenlemeye yönelik bir hüküm de bulunmaktadır. Kadınlar ile ilgili olan hükümler, erkekler ile olan iletişimi sınırlamayı ve mümkünse kadını sokaktan soyutlamayı amaçlamıştır. Bu hükümler, kadının Cuma günleri sokağa çıkmasının yasaklanması, Boğaz'ı geçecekse erkekler ile aynı kayığa binmemesi, kayıkçıları uzun sakallı kişilerden seçmesi doğrultusunda maddelenmiştir. Ayrıca alışverişe çıkmaları yasaklanmış, sokak işlerini eşleri ya da erkek akrabalarına bırakmaları buyrulmuştur. Bunun dışında aynı yıllar arasındaki düzenlemelerin giyime yönelik olanları, hem kadın hem erkekleri kapsamıştır. Boynuz biçiminde, bir tür Tatar başlığı olan şapkaların giyilmesi yasaklanmıştır. Erkek modasındaki bu engelleme etnik gerekçelerle yapılmıştır. Kadınlarda ise feracelere renk kısıtlaması getirilmiştir. Renkli kaşmir yerine, soluk bir renge sahip olan kaba kumaşların kullanılması gerektiği belirtilmiştir. Ayrıca renk önerileri koyu yeşil, koyu kırmızı veya koyu kahverengi olarak belirtilmiştir. Daha az dikkat çeken renkler kullanılmasının, daha uygun olacağı düşünülmüştür.

1776 yılında 1. Abdülhamid, giyime ekonomik açıdan bir sınırlama getirmiştir. *Osmanlı Elbise Nizamnamesini* (tüzük) çıkartmıştır. Nizamname giyimdeki sınıf farkını koruyarak sınırlamalar getirmiştir. Ancak metinde, fermanın esas amacının milli ekonomiyi korumaya yönelik olduğuna dair vurgular yapılmıştır.

Nizamname düzenleme ve yasakları son derece detaylı bir biçimde belirtmiştir:

Hademe, esnaf ve hıref (zanaat) erbabının; bir zamandan beri devlet ricaline mahsus değerli ve türlü çeşitli kürkleri, çiçekli kaftanları, entarileri, şal ve benzeri Hind giysilerini kullandıklarını, kazançları süslerine yetmeyince çıkar sağlamak için yolsuzluklara cüret ettiklerini, hademelerin kapıldıkları zevatı usandırdıkları, esnafın bu pahalı giyim belasından borca battığını, İstanbul'dan Hindistan'a pek çok para çıktığını (!...) bu nedenlerle bol yeni erkan kürkünü, vezir, sudur ve ulema dışındaki kimselerin özellikle de çuhadar, Enderun ağası ve hademelerin giyinmelerinin yasaklandığını, bundan böyle samur, kakum, vaşak minteni, çiçekli Hind entari giyilmeyeceği, rühabi, çiçekli, bayağı, hangi türden olursa olsun Hind şalı kuşanılmayacağını; bunların yerine İstanbul ve öteki Osmanlı kentlerinde dokunan, İstanbul ve Engürü şallarının, Bursa kutnisinin, Şam alacasının, basma, hama ve puşi kuşak sarmanın serbest bırakıldığını; kadınların rağbet ettikleri Galata işi tel sırma ve kılaktan işlemelerle suzeni gibi şeylerin alınıp satılmayacağını, yasaklama tarihinden sekiz gün sonra her kimin üzerinde eşya-yı memnua (yasak eşya) görülür ise cezalandırılacağını; bir aydan sonra her kimin evinde ve dükkanında suzeni işlemelerden bir şey bulunursa ve kim dokur veya işlerse hangi terzi biçer ise evinin ya da işyerinin önünde asılacağı (Barbarosoğlu, 2009: 129)!

Şekil 4. 5.2. İşlemeli ferace giymiş ve transparan yaşmak bağlamış bir Osmanlı kadını resmi, 1877 yılı.

Kaynak: <http://www.galerialfa.com/v2/gravur-galeri.html?artist=37>, (27. 10. 2011).

Ferace ile ilgili 1725 yılındaki yasaklamanın ardından 1791 yılında, 3. Selim Döneminde bir ferman daha yayınlanmıştır. Bu kez ferman kadınlardan çok, terzileri hedef almış ölümle cezalandırılacaklarını duyurmuştur.

Kadın taifesinin sokaklarda ve pazarda iştiha çekici tavırlarla dolaşmaları öteden beri yasaktır. İngiliz şalisi denilen çuha gayet ince olduğundan, o çuhadan ferace giyen kadınların ferace altındaki esvapları dışarıdan görünüyor. Kadınların İngiliz şalisinden ferace kestirmeleri evvelce yasaklanmıştı. Kadınlar Engürü şalisinden kestirmeye başladılar, fakat bu kumaş da ince ve kadınlar sokağa adeta feracesiz çıkmış gibi olduğundan o da yasak edilmişti. Bazı utanmazları yine Engürü şalisinden ferace kestirdiklerini ve giydiklerini işittik ve gördük. Yasağımızın dikkat ve şiddetle uygulanmasını ve terzilerin Engürü şalisinden ferace kesip dikmemelerini tekrar emrediyorum. Bu yasağımızı dinlemeyen terzi tutuklanıp aman verilmeyip dükkânının kapısına asılacaktır (Evren ve Girgin, 1997: 82).

1792 yılında ise feracelerin giderek incelmesinden rahatsız olan Osmanlı yönetimi bir düzenleme yapma ihtiyacı duymuştur. Ferman içe giyilen giysinin görünmesini gerekçe göstererek “ince İngiliz kumaşından” ferace giyilmesini yasaklamıştır. Fermanın bu hükmü “Ferace altına giydiği sair esvabı hariçten gereği gibi fark olduğundan fimabaad nisa taifesi İngiliz şalisinden çuha ferace kesdirmekten men’i şedid ile men olunmuş idi” (Barbarosoğlu, 2009: 126) şeklindedir.

Şekil 4.5.3. Fausto Zonaro'nun “Galata Köprüsü’nde” isimli tablosundan detay. 1891-1910 arası yıllar
Kaynak Öndeş ve Makzume, 2010: 302.

4.6.Çarşafın Giyilmeye Başlanması

Çarşafın giyilmeye başlanması ile ilgili olarak farklı kaynaklarda farklı bilgiler bulunmaktadır. Yılmaz Öztuna Büyük Türkiye Tarihi isimli eserinde, çarşafın giyilmesini 1889-1908 yıllarına tarihler ve 2. Abdülhamid Döneminde yaşanan birtakım olayların buna zorladığını öne sürer. Çarşafın kullanılmaya başlamasına gerekçe olarak, dört külhanbeyinin bir paşa kızına saldırarak feracesi ve yaşmağını yırtarak ortaya koydukları skandalı adres gösterir. Nermin Abadan'a göre ise 1889 yılında 2. Abdülhamid'in yaşmak ve feraceye yasak getirmesi sonucu, kadınların çarşafı benimsediği yönündedir. Ancak bu yorumlarla çelişen bir diğer nokta ise, suikast endişesinden dolayı saray kadınlarına ve saraya girip çıkan tüm kadınlara yönelik olarak çarşaf yasağı olmasıdır. Çarşaf konusunda başka bir noktaya dikkat çeken Muhaddere Taşçıoğlu ve Nurettin Sevin'e göre yaygınlaşan Avrupa modasındaki kabarık kollu elbiselerden dolayı çarşafın kullanım kolaylığı sağlamış, bu sebepten tercih edilmiştir³⁷.

Şekil 4. 6.1. Resmin altındaki notta “Osmanlı Müdafaa-i Hukuk Nisvan Cemiyeti Reisi ile erkânından dört muhterem sima” yazmaktadır.

Kaynak: Kadınlar Dünyası Dergisi, Sayı: 141, 20. yüzyıl ilk çeyreği.

³⁷ BARBAROSOĞLU KARABIYIK Fatma, Moda ve Zihniyet, İz Yayıncılık, İstanbul-2009, s. 133-134-135

Şekil 4.6.2. Resmin altında verilen bilgiye göre, Almanya’da basılmış bir dergide kullanılan bu hanımlar, kadın hareketinde aktif rol almış bir grubun üyeleridir.

Kaynak: Kadınlar Dünyası dergisi, Sayı: 100, Hicri: 22 Zilhicce 1321, Miladi: 10 Mart 1904.

Sultan Abdülhamid ile ilgili diğerk bir nokta ise, padişahın gençlik yıllarında feraceyi bildiğı, ancak Yıldız Sarayında zorunlu ikamet ettiğı dönemde çarşaf modasından haberi olmadığıdır. Dışarıya çıktığı nadir günlerin birinde çarşafli kadınlar ile karşılaştığında şaşırıldığı, yaverinden, baş eğerek Türk usulü selam veren ve yasta olan bu yabancı kadınların kim olduğunu öğrenmesini istediğı rivayet edilir³⁸. Bir başka kaynağı göre ise, Sultan Abdülhamid 1890 yılında bir Cuma selamlığı sonrası siyah çarşaf giymiş, ince peçeli kadınlarla karşılaşmış, bu kıyafete yabancı olduğundan dolayı bu kadınları yas tutan Hıristiyanlar sandığı aktarılmıştır. Sultan Abdülhamid çarşafi, Müslüman kadınlara uygun olmadığı gerekçesiyle, 1 Nisan 1892 tarihinde yasaklayan bir hüküm çıkartmıştır³⁹. Hatta bir dönem İstanbul polisinin silahıyla birlikte makas taşıdığı, çarşafli kadınlar ile karşılaştığı takdirde eteğini ve pelerinini boydan boya kesmesi yönünde emir aldıkları belirtilmiştir.

Çarşafın Suriye'den 1871 yılında Subhi Paşa'nın bu bölgedeki valiliğı sırasında geldiğı söylenir. Seniha Moralı'ya göre ilk önceleri deri veya zarf anlamına gelen zar sözcüğüyle anılmıştır. Mehmet Zeki Pakalın'a göre torba ve dolma olarak anıldığı da olmuştur. Her ne kadar çarşaf modernleşme ve modernleşmenin aksi yönünde bir hareket olarak görülse de, Batılılaşmanın beraberinde gelişen bir moda dalgası olarak varlığını sürdürmüştür. Bu dönemde şayak ve alpaka türü kumaşlardan diktirilen çarşafların yerini Avrupalı kumaşlardan dikilen modeller almıştır. Çarşafalarda da feraceler gibi geniş bir renk yelpazesi kullanılmıştır. Ancak daha tutucu olan kesim lacivert, mor, siyah ve koyu kırmızı gibi renkleri tercih etmiştir. Renkler dışında modellerde de zaman zaman değişiklikler yapılmıştır. Bir dönem kadınlar çarşafın alt kısmındaki eteğı hiç kullanmamış, yalnızca üst bedende kullanılan pelerin kısmını giymiştir. Bu dönemde kadınlara uyarı yapmak üzere, mahalle bekçileri görevlendirilmiştir. 1920'li yıllarda çarşafaların boyları kısalmış, peçeler giderek incelmış, hatta bazı modellerde kol boyları kısaldığı için, kolları örtmek için uzun eldivenler kullanılmıştır. Bir dönem "Meşrutiyet çarşafi" adı verilen, dar etekli, vücuda oturan çarşaf lar moda olmuştur. Zaman içinde bu biçimler, Avrupa usulü tayyörlere dönüşmüştür. Sonraları çarşafın yerini bir tür pelerin olan *maşlah* almıştır.

³⁸ DAVIS Fanny, Osmanlı Hanımı, YKY, İstanbul-2006, s.219

³⁹ DAVIS Fanny, A.g.e, s.219

Modadaki değişim hareketleri çoğunlukla mahalleleri bu olayların dışında tutar. Mahallelerde daha konservatif yapı içerisinde olan kadınlar, giyimi modadan çok tesettür ile eő değerde tutmuşlardır. Bu da genellikle siyah çarşaf ve kalın peelerin kullanılmaya devam etmesine sebep olmuştur (Bkz. Şekil 4.6.3). Çarşafın moda ya uyum sağlayarak, biçim deęiőtirmesinin sonucunda klasik çarşaf muhafazakârlığın bir sembolü olarak kalmıştır. Hatta halkın ya da alt sınıfların bir giysisi olarak nitelendirilmesine sebep olmuştur.

Şekil 4..6.3. arşafly Kadın fotoğrafı, 20. Yüzyıl.

Kaynak: ww.cizgiliforum.com/showthread.phpt36174 (08.10.2011).

Peçeden vazgeçmeye başlayan Osmanlı kadını bu dönemde, yüzlerini ellerinde taşıdıkları şemsiye ile kapatmıştır. Kadınların bir kısmı ise transparan peçeleri kullanmaya devam etmiş ancak Avrupalı kadınların şapkalarında kullandıkları ince tüllere özendikleri ve bu yüzden peçe takmaya devam ettikleri yönünde eleştiri almışlardır. Tesettürü modanın bir parçası haline getiren Osmanlı kadını, bu özgürlüğünü kendi üslubu doğrultusunda kullanmıştır. Osmanlı kadının feracesi, yaşmağı ve ev kıyafetlerindeki değişimi, dış giyiminde de görülmeye başlamıştır. Osmanlı kadını zamanla, kendi şartları içerisinde, Avrupalı bir tarz yakalamıştır. Son dönemlerde iç kıyafetlerde Avrupalı kadından farklı olmayan Osmanlı kadını, tesettüre uygun bir biçimde dış kıyafeti de Batılılaştırmıştır. Cumhuriyet'ten sonra, demokrasi ve laiklik söylemleriyle birlikte bu değişim daha hızlı ve kolay benimsenebilir bir hal almıştır⁴⁰. Çarşafın bu değişim süreci, olayın kahramanları olan Osmanlı kadınlarından çok, Avrupalıların ilgisini çekmiştir. Avrupalılar tarafından çokta beğenilmeyen çarşaf zaman zaman eleştirilere maruz kalmıştır. Duckett Ferriman adlı bir Avrupalı, bu durumla ilgili gözlemlerini şöyle aktarır;

Bugün Türk hanımlarının sokak kıyafeti etek, başa geçirilen bir pelerin ve siyah veya koyu renkli kısa bir örtü olan çarşaftan oluşuyor... Yaşmağı artık yalnızca saray haremdeki kadınlar takıyor... günümüzde kullanılan peçeler, yaşmak veya ondokuzuncu yüzyılın son yıllarında kullanılan yarı şeffaf uzun peçelere göre yüz hatlarını daha iyi gizliyor. Hem uzun peçeler hem de yaşmak sabit iken bu istenildiğinde kaldırılabilir... yaşmak kuşkusuz daha çekiciydi. Buğulu bir zar gibi gizler görüldüğü güzelliği daha da pekiştiriyordu...

Günümüz Türk kadınının giyiminde belki de en belirgin özellik daha yumuşak renkler giyme yönündeki eğilim. Geçen yüzyılın 70'li yıllarında feraceler, elma yeşili, kiraz kırmızısı, parlak mavi, sapsarı, koyu mor ve hatta kıpkırmızıydı... V. Murad ilk selamlığı için arabayla caddelerden geçerken balkonlar, satıcıların tezgâhları verdiği ve kaldırımlar adeta çiçek tarhı gibiydi. Ana renklerin verdiği bu çocuksu hazzın yerini açık mor ve nil mavisi, parlak mavi, soluk sarı, bakırımsı tunç, yakut ve lâl taşı renklerinin tonlarına duyulan beğeni aldı. Geçen yüzyılın sonları ve bu yüzyılın başlarında görülen broche ipeklerinden hiç vazgeçilmedi ve o dönemde de zarif çiçek desenlerinin dokunduğu peçeler çeşitli renklerdeydi.

⁴⁰ÖZER İlbeyi, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Yaşam ve Moda, Truva Yayınları, İstanbul-2006, s.341-349

Artık kısa peçe siyah veya koyu kahverengi; elbise de aynı renkte veya çok koyu bir mavi. Bazen, kuraldışı da olsa, sıkılğan bir gri görülüyor. Tüm hanımların, modanın buyruğu gereği büründüğü koyu renklerin dışına çıkmakta tutulan tek yolun bu gri olduğu anlaşılıyor... Bu yalnızca sokak kıyafetinde geçerli. Ev kıyafetlerinde Batının her türlü serbestliğinden yararlanılıyor (Davis,2006:221-222).

Çarşaf bir moda ürünü olarak çok uzun ömürlü olmamıştır. Zamanla renkler açılmış, peçeler incelmış, etek boyları kısalmış, türban değişime uğrayarak önce şapkaya benzeyen hotozlara, daha sonra ise şapkaya dönüşmüştür (Bkz. Şekil 4.6.4). Bu değişimler İstanbul'dan başlamış, daha sonra ülkenin geri kalanında kadınlar arasında yayılmıştır. Çarşaf ile birlikte kadınların tesettür biçimleri tartışılmaya başlanmıştır. Bunun çarşafın bir sonucu mu yoksa ülkedeki kadınların sonunda kendi fikirlerini beyan etme imkânı bulmuş olmalarından mı kaynaklandığı tartışılabilir. Ancak önemli olan peçenin varlığının tartışmaya açılmasıdır;

Şimdi kıyafetimizde bir şey var; o da dünya ile yüzümüzün arasındaki perde... Islah-ı tesettürde, bizi gûl-i beyâbânîye (gulyabani) benzetmekten ve memlekete ahlaksızlığın sirayetine vasıta olmaktan başka bir faidesi olmayan bu peçenin nazar-ı itibara alınarak kaldırılacağını ümid ederim. Buna mecburuz (Çakır, 2011: 255).

Şekil 4.6.4. Fotoğraf uçan ilk Türk Kadını olan Belkıs Şevket Hanım'a aittir. Kaynak: Kadınlar dünyası, sayı: 138, Hicri: 22 Cemaziyelevvel 1321, Miladi: 16 Ağustos 1903.

Mükerrem Belkıs'ın kaleme aldığı giysiler ile ilgili yazılar, Kadınlar Dünyası Dergisinin farklı sayılarında tekrar tekrar yayınlanmıştır. Kadının evdeki sorumluluklarının dışında da sorumluluklar alacağını, uzun vadedeki bu değişiklikleri yapılabilmesinde peçenin engel teşkil ettiğini her fırsatta dile getirmiştir. Ayrıca peçenin evlilik kurumunu oluştururken de engel teşkil ettiğini, erkeğin kadını görme olanağını engellediği için sorunlar çıkabileceğini de işaret etmiştir.

(...) Buna mani olan bir şey var. Bence kızlarda zerre kadar hissiyat, iffet, safiyet bırakmayan, o yırtılmaya lâyık olan peçelerdir... Bir kız peçe örtüyor mu? Emin olunuz peçe onun kıymetini pek düşürmüştür... Kızla erkeğin izdivaç etmeden birbirini görmelerinin lâzım olduğunu ve hatta zarûrî olduğunu anladık. Fakat peçe, bu konuda son derece mani teşkil ediyor. Kız erkeği görebilir; fakat erkek kızı göremez... Zerre kadar aklımız yok mu ki, onu yüzümüze ayıblı, kabahatli gibi örtüyoruz? Ah! Bilseniz! Peçe bizi ne kadar mutazarrır ediyor [zarara uğramak]. Ah, bilseniz! Onu ayaklarımızın altında çiğnediğimiz zaman, ne kadar menfaatlar elde edeceğiz. Çünkü bu suretle, erkeklerle münasebet daha yakınlaşmış olacak ve bu yakınlık izdivâcı teksir [çoğaltma] edecek; saniyen teşkil edeceğimiz aileler yalan olmayacak, sönmeyecek, kavi [güçlü] olarak teşkil edecek (Çakır, 2011: 255).

Çarşaf ve peçe ile ilgili tartışmalarda kullanılan en önemli dayanak din olmuştur. Peçenin dinde yeri olmadığı, hatta bölgelere göre farklılık gösterdiği, bunun da dinden çok gelenek ile alakalı olduğuna vurgu yapılmıştır. Kadın yazarlar, yazılarında Kuran'dan örnekler vermişler, peçenin gerekli olmadığını ispat etmeye çabalamışlardır. Kullanımdaki bölgesel farklılıklar oldukça belirgindir. Bu farklılıklar üzerine yazarlar sık sık vurgu yapmışlardır. Anadolu kadını genellikle peçe takmaz ancak İstanbul'da bilhassa üst seviye kabul edilen kadınlar peçe takmadan gezemezlerdi. Saray kadınları içinse bu tartışmasızdır. Peçesiz dışarı çıkmaları imkansızdır. Bu tutarsızlıkların gözle görülür olması, peçeyi kaldırmayı amaçlayan kadınların işlerini kolaylaştırmış, tartışmalar için gerekli ortamın hazırlanmasına imkân vermiştir. Ayrıca çarşafın kalın, kışlık bir modelinin olmamasının da birçok hastalığa davetiye çıkarttığını, basit bir nezlenin bile vereme dönüşebileceğini belirtmişlerdir.

Aziz Haydar Hanım'ın bu konuda kaleme aldığı yazı şöyledir;

Şeriat-ı Muhammediye'de peçe yoktur. 'vardı' diyenler isbat etsin. Eğer şeriatda peçe olsa hîn-i şahâdetde [şahitlik âni] hakim, 'yüzünüzü açın' teklifinde bulunmazdı... Demek bir mesele hakkında bir kadın şahitlik edecek olurda, yüzü açık bulundurmamak mecburiyetindedir ve kadının şehadeti dinen makbuldur. Peçe, ahlâkî de değildir. Çünkü kalın bir peçenin, bol bir çarşafın içinde ne muthikeler [komediler] döner. Bir kere peçe örtüldü mü, ister babanın yanından kaç, ister kocanın; şeytan bile tanyamaz. Peçe, sıhhî de değildir (Çakır, 2011: 256).

1800'lü yılların sonundan başlayarak Cumhuriyet'in ilanına kadar hararetli bir şekilde süren peçe ile ilgili tartışmalar, zaman içinde şiddetini yitirmiş, peçe önce incelmış, sonra tamamen kullanımdan kalkmıştır. Cumhuriyet'in ilanından sonra, tesettür daha çok kişilerin inisiyatifine kalmıştır. Ancak kullanım biçimleri, kullanım alanları ve gerekliliğiyle ilgili tartışmalar, günümüzde hala sürmektedir.

Şekil 4.6.5. Arzuhalcilerin konu edildiği bir fotoğraf.

Kaynak: <http://www.bucaesnafodasi.org.tr/icerik.aspx?icerik=43&tip=2>, (08.10.2011).

4.7.Korse Sorunu

Avrupalı gibi giyinmeye çalışan Osmanlı kadını için en büyük sorunlardan biri korselerdir. Avrupalı kadının alışkın olduğu bu moda, Osmanlı kadınının hem vücut yapısına hem de gündelik hayattaki alışkanlıklarına uymayan bir giyim tarzıdır. Madeni balinalardan yapılan korselerin, bu giysiye yabancı Osmanlı kadını için sorun olabileceği, bu yüzden Osmanlıda üretilen balinasız “spor korseleri” kullanmalarını tavsiye eden yazılar, kadınlara yönelik gazete ve dergilerde sık sık tekrarlanmıştır⁴¹. 1894 yılında Hanımlara Mahsus Gazete de yazan Emine Semiye bu konuda uyarırken alışkın olmayan kişilerin korseler yüzünden hastalanabileceğini söylemiştir⁴². İnce bellerin moda olduğu bu yıllarda kadınlar korse sayesinde arzuladığı vücut şekline kavuşabilmiştir (Bkz. Şekil 4.7.1). Modayı yakalayabilmek için bu acı verici giysiyi kullanmaya devam etmişlerdir.

Şekil 4.7.1. Tamamı reklamlardan oluşan bir ilan sayfasıdır.

Kaynak: Kadınlar Dünyası Dergisi, sayı ve tarih sayfa üzerinde bulunmamaktadır.

⁴¹ DAVIS Fanny, Osmanlı Hanımı, YKY, İstanbul-2006, s.220

⁴² DAVIS Fanny, A.g.e, s.220

Korse, modernleşmede bir aşama olarak görülmeye başlanmış, modern kadınla, modern olmayan kadının ayırıcı, sembolik bir özelliği olmuştur. Anadolu doğurgan, güçlü kadının yerini; kentli, ince, zarif kadınlar almıştır. Korsenin bu “ince” ve “zarif” kadının şekillenmesindeki yeri ve önemi büyüktür. Nora Şeni bu sembolizmi değerlendirirken Türk kadının asla eski haline dönemeyeceğini vurgular (Bkz. Şekil 4.7.2):

Orientalist seyyah ve ressamların aktarmaya bayıldıkları o doğulu kadının, minderler üzerine yayılmış, yumuşak, tombul ve gevşek çizgilerinin yerini artık... dik, beli kemerle sıkılmış ve sivriliği elde taşınan bir şemsiyeye vurgulanan bir duruş (posture)”, “dik siluet” almıştır (Göle, 2010: 93).

Şekil 4. 7.2. John Frederick Lewis'in Harem Yaşamı isimli tablosu. 1857 yılı.
Kaynak: Ed. Tromans, Kıbrıs ve Güngör, 2008: 251.

Olumlu ve olumsuz çeşitli görüşlere rağmen dönemin önemli bir modası olan korseler, birçok yazarın konusu haline gelmiştir. Birçok hastalığa sebep olduğu, organlara zarar verdiği yalnızca Osmanlı topraklarında değil, Avrupa’da da sıkça yazılara konu edilmiştir. Osmanlı’da, ciğerleri sıkıştırdığı gerekçesiyle veremden de sorumlu tutulmuştur. Birçok hastalığa sebep olduğu düşünülerek “Tazyik Makinesi” adı verilmiştir. Özellikle kadın yazarlar, ideal ölçüler uğruna kadınların işkenceye maruz bırakıldığını her fırsatta dile getirmişlerdir. Bu yazarlardan Adviyé Sıtkı bu konuyu şöyle dile getirmiştir:

Bugün modaperestlik saikasıyla şıklık uğruna kadınlık bir sürü iskeletten ibaret kalmış..! Pek çok genç çehreler müşahede ediliyor ki: hazan çiçekleri gibi solmuş sararmış... Bunların sararmasında, solmasında modanın tesir-i küllisi olduğunda kim inkar edebilir..? Bu genç ve bedbaht kurbanların büyük kısmı; sıhhat-i beşeri, asayiş-i bedeni ihlal ve vücudu tazyik eden ve nihayet insanı zorla veremin pençe-i mahvına düşüren modaya muvafık, fakat hıfzıssıhhaya mugayir bulunan o bir takım ince, dar ve şık esvablar, falanlar yüzünden gitmiştir ve gitmektedir (Çolak, 2009: 81).

Şekil 4.7.3. Bir korse markasının reklamı olan bu ilanda “Senakûn Korsesi” olarak isimlendirilen ürünün detaylı bir tarifi yapılmış ve kullanım özelliklerine yer verilmiştir.

Kaynak: Hanımlar Mahsus Gazete, sayı: 32, Hicri: 11 Şaban 1322, Miladi: 21 Ekim 1904.

1895 yılında yayın hayatına başlayan Hanımlara Mahsus Gazete’de bu konuya zaman zaman değinilmiştir. 30 Eylül 1895 tarihinde çıkan sayıda “Moda Hakkında Bir İki Söz” başlığıyla yazılmış bir yazıda hem dönem modası hem de korse ele alınmıştır:

Fakat yine her zamanın başlıca modaya müteallik umumî noktaları var. Meselâ şimdi belde bir kemer, yakada bir kurdele; bunlar da büyük küçük birer Frenk Bağı, libasta gayet sadelik, hele eteklerde âlâyîş ve nizam olmayıp biraz kabarık ve düz ve şemsiye yahut çan biçimi olması son modadır. Kollar çirkince kabarıktır. Keşke esvâbın her tarafında bu bolluk moda olsa da korse işkencesi ortadan kalksa... (Çiçekler ve Andı, 2009:53)

21 Ekim 1895 tarihinde “Korse Meselesi” başlıklı bir yazı kaleme alınmış, uzun uzun korsenin olumlu ve olumsuz yanları anlatılmıştır:

Âlem-i medeniyette kadınların bugün ne tarzda libas giydikleri nazar-ı itibare alınırca teslim olunur ki korse bir lazime-i melbûsât hükmüne girmiş ve korsersiz giyinmek ve türlü türlü modalara göre telebbüs etmek kabil olmayıp mutlak surette bu tazyik makinesinin içinde bedeni sıkılmak lüzumu vardır.

Korseye makine ve âlet demekten gayri münasip bir tabir yoktur, çünkü hâl ve istimali itibariyle libas giymek gayr-i caizdir. Libas kadınlara mahsus olduğu halde, hem bedeni te’sîrat-ı hariciyeden muhafaza etmek, yani telebbüs-, ihtiyac-ı tabîisini tesviye eylemek ve hem de tezyîn-i endâma, tezyîd-i hüsn ü âna hadim bulunmak lâzım gelip korse ise esasen bu hizmetleri görmek kabiliyetinde icat bile edilmiş olsa, tarz-ı isti’ mâli şimdi bu vücut cenderesini hıfz-ı sıhhat erbabı bir muharrib-i afiyet görmeye başlamış ve birçok ilel ve emrâza maruz kalarak zindeliğini ve tarâvetini kaybeden bir vücutta letafet bulunmayacağını iddia edenlere göre korsenin letafet-i endâm hususunda hizmeti inkar edilmekte bulunmuştur (Çiçekler ve Andı, 2009:58).

Korse aleyhine yazılar kaleme alınırken kadınları vazgeçirmek için birçok farklı yöntem denenmiştir. Bu yöntemlerden biri, bu giysinin Avrupa’dan geliyor olmasıdır. Avrupalı icadı olan bu giysinin Müslüman kadın tarafından giyilmesinin doğru olmayacağını savunmuşlardır. Bir diğer yöntem ise sağlığın ele alınmasıdır. Birçok yazıda tek tek organlar sayılarak vücuda nasıl zarar verdiği anlatılmaya çalışılmıştır.

Korse ile ilgili olarak sağlık bağlamında pek çok yazı kaleme alınmıştır. Ancak korseye karşı çıkanların kadınlara gelen zarardan çok Avrupalılaşmanın topluma verdiği zararla ilgileniyor olması da o doneme ait yazılarda anlaşılmaktadır. Korse, kendi vucutlarına hapseden, rahatsız bir giysi olsa da, kadınlardan kendi bedenleriyle barışması ve bu doğrultuda yaptıkları tercihler doğrultusunda atılmış bir adımdır. Kadın ile ilgili her şeyin haram sayıldığı, şeriatla yonetilen bir toplumda kadının bu denli gundeme oturması, içeriğin onune geçer niteliktedir.

şekil 4.7.4.. Sayfanın başında ‘‘Son Moda’’ yazmaktadır.

Kaynak: Hanımlar Mahsus Gazete, sayı ve tarih sayfa uzerinde bulunmamaktadır.

5. OSMANLI MİMARİSİNİN MODERNLEŞMESİ

Osmanlı'da günlük hayat, özellikle modernleşme hareketleri etkin bir hale gelene kadar, mahalleler içerisinde sınırlı bir seyir izlemiştir. Dini cemaatlerin etkisi altındaki aileler için ev ortamları ve mahremiyet kavramları en önemli oluşumlardır. Kendi içinde yeterli bir yaşam alanı oluşturulan mahallelerde, genellikle merkezde cami ya da mescit gibi küçük bir ibadethanenin olduğu, dükkânların, kahvehanelerin ve günlük hayatta ihtiyaç duyulabilecek temel oluşumların etrafına yerleştiği bir yapı söz konusudur. Mahalle yapılarının bir diğer temel özelliği ise, din, mezhep ve inanç biçimlerine göre ayrılmış olmasıdır. Hatta aynı dine mensup mahallelerde, kendi içinde farklı mezheplere ayrılmış olan gruplar, mahalle içinde küçük çaplı *ghettolar* oluşturarak, farklı bir olgu haline gelmişlerdir⁴³. İstanbul'da 18. yüzyıla kadar muhafaza edilen bu sistem, 19. yüzyılda değişen sosyal yapılar, artan nüfus ve Batılılaşmanın beraberinde getirdiği kentleşmenin içerisinde yok olmaya başlamıştır.

Şekil 5.1. Klasik Osmanlı Mimarisinin örneklendiği kartpostal.

Kaynak: <http://maggieblanck.com/Azarian/Photos.Html>, (09.10.2011).

⁴³İŞİN Ekrem, İstanbul'da Gündelik Hayat, İletişim Yayıncılık, İstanbul-1995, s.81

Batılılaşma hareketleri başlayana kadar, mahalleler toplumsal dış etkilere karşı devlet eliyle korunmuştur. Örneğin İstanbul'da beş yıldan az süre oturmuş olan taşralılar memleketlerine geri gönderilmiş, bu süreyi geçmiş olanlar ise mahallelinin onayı alındıktan sonra mahalleye yerleşebilmiştir⁴⁴. Osmanlı mahallelerini oluşturan birkaç temel öge bulunmakla beraber en önemli olgu konut olgusudur. Genellikle kadının mahremiyeti üzerine kurulmuş olan konutlar, dışa tamamen kapalı, mahremiyeti koruyacak olan yüksek duvarlar ve kafesli camlardan oluşan karakteristik bir yapı taşır (Bkz. Şekil 5.2). Ayrıca çocuklara mahsus sosyal bir alan oluşturmak için tasarlanmış olan sokaklar, Osmanlı mahallesinde önemli bir yere sahiptir. Gölgesinden faydalanmak ya da yağmurdan korunmak için önemli bir detay olan cumbalar da Osmanlı ev mimarisinin karakteristik özelliklerindedir. Ayrıca cumbalar kadınların sokakta oynayan çocuklarını gözlemlemelerine de imkân verecek biçimde dizayn edilmiştir⁴⁵.

Şekil 5.2. Fabius Germain Brest'e ait bir tablo.

Kaynak: http://www.wikigallery.org/wiki/painting_365166/Fabius-Germain-Brest/A-Bazaar-In-Constantinople, (05.11.2011).

⁴⁴ IŞIN Ekrem, İstanbul'da Gündelik Hayat, İletişim Yayıncılık, İstanbul-1995, s.81

⁴⁵ CANSEVER Turgut, Ev ve Şehir, İnsan Yayınları, İstanbul-1994, s.122

İstanbul mimarisinin modern yüzü iki temel alan üzerinde şekillenmeye başlar. Bunun birisi Taksim-Pera hattıdır. İlk önemli barok örnekler, apartman hayatı İstiklal caddesi ve çevresinde şekillenmeye başlar (Bkz. Şekil 5.3). Bir diğer yeni yapılaşma alanı ise Boğaz'dır. Yazlık kültürü, beraberinde yalı ve konak mimarisi getirmiştir. Bu yeni mimari yapıların beraberinde getirdiği yeni eğlence anlayışı da mimarinin bir parçasıdır. Süslü bahçelerde boğaza karşı verilen partiler, yüksek tavanlı geniş salonlarda yapılan kokteyller, mimari yapı ile bütünleşen günlük hayatın ispatı niteliğindedir. Günlük hayata giren bu yeni kavramlar, Osmanlı toplumunda da yeni sosyal tabakalar oluşturmuştur. Saray ahalisi dışında, bu konakların çevresinde avam karşısı elit bir kültürel yapı şekillenir.

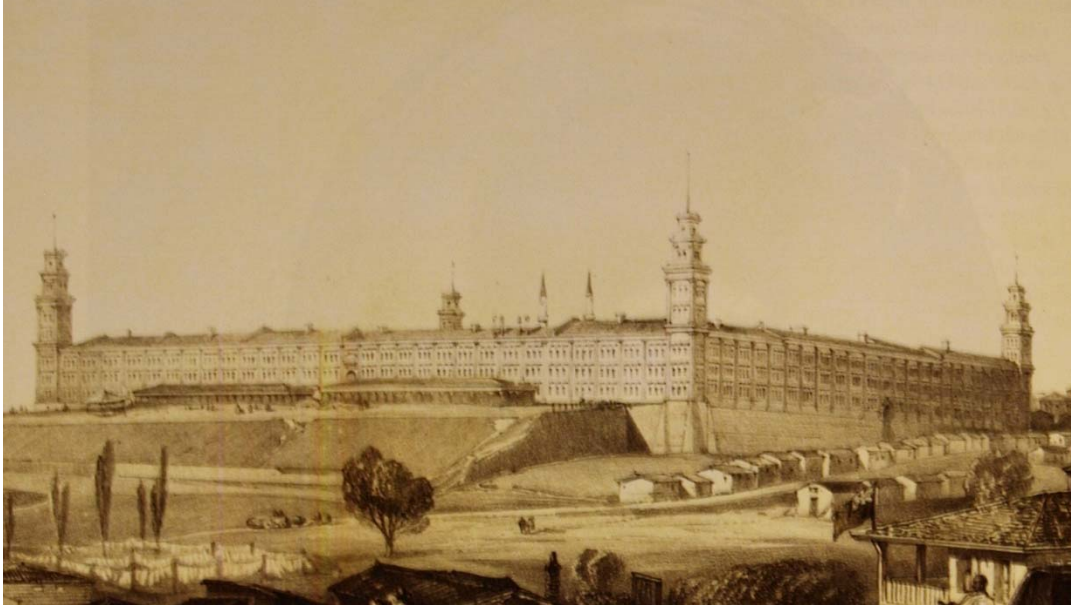
Özellikle Boğaziçi ve Dolmabahçe ekseninde Osmanlı üst tabakasının zevkine göre tezyin edilen cami mimarisi, dinsel yaşantının estetizm içerisinde erimeye başladığını kanıtlamaktadır. Mimariyi anıtsal ölçekte yüceltmek yerine daha küçük, ama daha çok işlenmiş bir madde olarak tasarlayıp hayranlık uyandırma eğilimi, gündelik hayatın üst tabaka değerlerindeki değişimi açıkça gözler önüne sermektedir (Işın, 1995: 96).

Şekil 5.3. Osmanlı son dönem Modern mimari örnekleri Pera bölgesi.

Kaynak: <http://maggieblanck.com/Azarian/Photos.html>, (09.10.2011).

19. yüzyılda İstanbul'un fiziksel görünümü değiştiren tüm olgular Batılılaşmanın bir sonucudur. Avrupa'yı benimsemeye çalışan kişi ve kurumlar her alanda kendini göstermiştir. Yeni bir estetik anlayışın benimsenmesi buradan kaynaklanır. Kentlerde artan nüfus yalnızca ülke içindeki nüfus dalgalanması olmanın çok dışındadır. Özellikle ticaretin önemli merkezlerinden biri olan İstanbul, kozmopolit bir bölge olarak, etnik açıdan büyük bir çeşitlilik göstermiştir. Batılı olan her şeyi kabul etmeye hazır bir toplum için, bu demografik yapı yeni fikirlerin yerleşmesini kolaylaştırmıştır. Batı ile birlikte değişen fikirler, mimari yapılar arasında en merkezi kabul edilen camilerde de değişiklik yapılmasına neden olmuştur. Camilerin mimari üslubunun değişmesinin ötesinde, İstanbul silüetinin en gösterişli ve dominant öğeleri olan yapılar, bu özelliğini kaybetmişlerdir. 1807 yılında inşa edilen Selimiye Kışlası bu durumun en belirgin örneğidir (Bkz. Şekil 5.4). Avrupai bir tarz olan Barok üslupta inşa edilen bu yapı büyük ve gösterişli duruşu ile İstanbul silüetinde oldukça geniş bir yer kaplamış, minareleriyle tüm dikkati üzerine toplayan camilerin yerini almıştır. Değişen estetik algıların en karakteristik öğelerinden biridir.

Şekil 5.4. Selimiye Kışlası.

Kaynak: Yılmaz, 2010:166.

Osmanlı şehirlerindeki bu değişim dalgasının olumlu ya da olumsuz sonuçlandığına dair net bir yorum yapmak neredeyse olanaksızdır. Çünkü Batılılaşma hareketlerinin karşısında duran gelenekçiler için bu yeni mimari anlayış, olumsuz bir yenilik olarak algılanmıştır. Turgut Cansever Osmanlı şehirlerindeki bu yenileşme hareketlerini bir tür tahribat olarak görür. Ancak o zamanın tahribatları günümüze önemli, tarihi yapılar olarak gelmişlerdir. Tanzimat yıllarında etkili olan tahribatlardan bahsederken, bunların temelini 3. Selim döneminde atıldığını söyler:

III. Selim, (Osmanlı dünyasının büyük kültür adamı, bir müzik dehası, bu alanlarda son derece yüksek kültüre sahip olan kişi) Sinan'ın Kanunî'ye inşa ettiği Üsküdar'daki Kavak Sarayını yıktırarak, yerine kışla inşa ettirmeye başladı. Esnaf ve İstanbul halkı III. Selim'e karşı ayaklandı. Sultan onları "gerici" addetti (Cansever, 2010: 109).

Osmanlı topraklarındaki hemen her Batılı hareket gibi mimari de benzer tepkiler almıştır. III. Ahmet'in Saray önüne çeşme inşa ettirmesinden sonra halk ayaklanmıştır. Özellikle İstanbullu mimar esnafı ve lonca mensupları bir araya gelerek üç gün süresince saray etrafında gösteriler düzenlemiş, padişahın bu süslü püslü nesneyle Şehr-i İstanbulluların yüce zevkini rencide etmeye hakkı yok demişlerdir. Ancak bu tepkiler saray tarafından karşılık bulamamıştır⁴⁶.

Şekil 5.5. Pera'da dükkanların bulunduğu bir caddeyi gösteren kartpostal.

Kaynak: <http://maggieblanck.com/Azarian/Photos.html>, (30.10.2011).

⁴⁶CANSEVER Turgut, Osmanlı Şehri, Timaş Yayınları, İstanbul-2010, s.109

5.1.İstanbul'da Barok Üslup

İlber Ortaylı'ya göre barok İstanbul'a kumaş gibi, cam gibi ithal malı olarak girmiştir. Toplumun Avrupalı olan her oluşuma ilgi duyduğu bir dönemde, mimaride barok üslubun etkin bir biçimde kullanılması kaçınılmazdır. Sultan Mahmud'un Topkapı Sarayı'nı terk etme ve yeni yaptıracığı saraya taşınma arzusu bunun bir kanıtıdır.

II. Mahmud sarayı kime yaptıracığı konusunda hâlâ kararsızken, bir yakını ona Ermeni bir mimari takdim eder. Padişah mimarla sarayın yapılacağı yerde bulunduğu, Topkapı Sarayı'nı işaret ederek bu saray hakkında ne düşündüğünü sorar. Mimar da bugüne kadar sarayı görme imkanı olmadığını söyleyince, padişah mimara sarayın gezdirilmesini emreder. Tekrar buluştuklarında mimar, Batı'da çok saray gezdiğini ama Topkapı gibi güzelini görmediğini söyleyince, padişah "o halde, bana böyle şeyler yollayıp bunların kendi padişahlarının saraylarını temsil ettiğini söyleyen Frenkler yalancılar" diyerek bir kağıt tomarı çıkarır ve mimara Avrupa'daki kraliyet saraylarına ait değişik görünümleri gösterir. Ona "Sen bu sarayların hiçbirini gördün mü ve bu saraylar önümüzdeki çizimlere gerçekten benziyorlar mı?" diye sorunca, mimar, "Benziyorlar haşmetlim, ben onların çoğunu gördüm." cevabını verir. Bunun üzerine padişah *'sen benim düşündüğüm projeyi üstlenmeye uygun değilsin, çünkü bir hilekar ya da bir aptaldan başka kimse (bir kez daha Topkapı Sarayı'nı işaret ederek) sadece kanlı ve esrarlı işlere uygun o yeri, sanki gün ışığına çıkmaya cesaret edememiş gibi, yüksek duvarlar altında ve karanlık ağaçlar altında gizlenmiş olan o yeri, açık havaya ve göğün saf ışığına açık bu aydınlık, neşe dolu saraylarla aynı sınıfa dahil edemez. İşte benim sarayımın böyle olmasını istiyorum ve böyle de olacak.'* der (İnankur ve Germaner, 2008: 208).

Topkapı sarayının tamamıyla terk edilmesi 1856 yılını bulmuş ve bu imkânı 2. Mahmud'un oğlu Abdülmecid bulmuştur. Abdülmecid, bugünkü Dolmabahçe'nin yerinde bulunan Eski Beşiktaş Sarayı'nı yıktırarak Dolmabahçe'yi inşa ettirmiştir (Bkz. Şekil 5.1.1, s.151). Ardından 1868 yılında inşa edilen Beylerbeyi Sarayı gelir. Daha sonra 1872 yılında Çırağan Sarayı inşa edilmiştir. Bu yapıların üçü de Barok üslubun tipik örnekleridir.

Şekil 5.1.1. Dolmabahçe Sarayı.

Kaynak: <http://www.millisaraylar.gov.tr/>, (30.10.2011).

Barok üslup çoğunlukla toplumsal açıdan önem arz eden binalarda kullanılmıştır. Saraylar bu durumu kanıtlar niteliktedir. Saraylar dışında askeri ve dini yapılarda da kullanılmıştır. Barok üslup camilerin inşasında da özellikle bir süsleme tarzı olarak kullanılmıştır. Bu camilerden biri 2. Mahmud'un 1825 yılında yaptırdığı Nusretiye Camisi'dir (Bkz. Şekil 5.1.2). Aynı yıllar içinde inşa edilen pek çok yapıyı yanı sıra Avrupalı üsluptaki diğer karakteristik yapılar, Nuruosmaniye Camii, Dolmabahçe Camii, Ortaköy Camii, Tophane Saat Kulesi, Tophane kasrı olarak sayılabilir. Barok üslup, yalnızca mimariyi etkileyen bir olgu değildir. Özellikle Avrupa'da müzikten resme, modadan dekorasyona çok geniş bir çerçevede yaşanırken, farklı alanlardaki etkileri Osmanlı topraklarında da görülmüştür. Barok üslubun temel özelliği olan süs kavramı her anlamda topraklarımızda kendini göstermiştir (Bkz Şekil 5.1.3). Ancak giyim kuşam ve sanattaki etkisi, mimarideki kadar yoğun olmamıştır. Mimaride çok ihtişamlı eserler ortaya konulmuş, şehrin silüetinin Avrupalılaştırılması amaçlanmıştır.

Şekil 5.1.2. Nusretiye Camii'nin dıştan görünüşü, Yapım Yılı: 1825.

Kaynak: Fotoğraf, Merve İlbak, (24.09.2011).

Şekil 5.1.3. Nusretiye Camii İç mekân görüntüsü ve süslemeleri, Yapım Yılı: 1825.

Kaynak: Fotoğraf, Merve İlbak, (24.09.2011).

Mimaride süslemenin en etkili kullanıldığı bir diğer alan bahçeler olmuştur. Çiçek yetiştirmek, yeni türler, melez tohumlar üretmek ve büyük, gösterişli bahçeleri bu çiçeklerle süslemek moda olmuştur. Bunun dışında fıskiyeli havuzların bahçelerin merkezlerine inşa edilmesi de sıkça kullanılan bir diğer özelliktir. Çok sayıda kasır inşa edilmiştir ve en popüler bölgeler Boğaz hattı, Kâğıthane, Beykoz ve Fenerbahçe olmuştur. Bu kasırlar ve ihtişamlı bahçeler, sahil boyunca inşa edilmiş olan cam, kâğıt, dokuma ve barut imalathaneleri ile İstanbul silüetini paylaşmaya başlamışlardır. Barok tarz üretilen ürünleri de etkilemiştir. Bugün Çeşm-i Bülbül olarak bilinen cam işçiliği bu çağın bir ürünüdür (Bkz. Şekil 5.1.4).

Barok üslubun mimariye uyum sağlamak suretiyle sosyal hayatta aldığı biçimin en göze görünür noktası hiç şüphesiz giyimde olmuştur. Barok üslubun en karakteristik özelliği olan süs kavramı, renk ve detayı içinde eriten bir yapı taşır. Erkeklerin sarıklarına çiçek ilâştirmeleri, delikanlıların daha frapan giyinmeye başlaması, kadınların daha dikkat çekici renklerde giyinmeye başlaması bu tarzın bir özelliğidir. Kumaşların desenleri ve nakışları da bu üslubun izinden gitmiştir ⁴⁷.

Barok üslup şehrin tüm silüetini Avrupalılaşıma adı altında, belirli bir yöntem doğrultusunda değiştirmiştir. Büyük yapılardan, insanların görünümüne kadar her bir toplumsal öğeyi etkilemiştir. Mimari ile sosyal hayat arasındaki paralelliğin gözlemlenebileceği bir yapı ortaya koymuştur.

Şekil 5. 1.4. Çeşm-i Bülbül.

Kaynak: <http://zeyyen.com/tabak-kase-vazolar.asp>, (27.11.2011).

⁴⁷ ORTAYLI İlber, İstanbul'dan Sayfalar, Alkım Yayınevi, İstanbul-2006, s.185

6. OSMANLI KADIN HAREKETİ

19. Yüzyılın sonlarına doğru, Batılılaşma hareketlerinin en çok etkilediği topluluk kadınlar olmuştur. Gayrimüslim ya da Müslüman ayrımı yapmaksızın tüm Osmanlı kadınlarını kapsamıştır. Osmanlı kadınının profilini tamamen değiştiren Batılılaşma hareketleri, Müslüman kadınlar içerisinde ciddi bir kimlik bunalımına da sebep olmuştur. Bunun sebebi kadınların modern ya da modern olmama halinin, inanca olan mesafeleriyle değerlendirilmesidir. Her ne kadar kadın hareketi gayrimüslim kadınları kapsıyor olsa da, Şer'i hukukla yönetilen bir devletin modernleşme ile problemi doğrudan İslamiyet üzerinden olmuştur. Bu sebepten zaman zaman kadın hareketinin tek odak noktası Müslüman kadınlarmış gibi algılanmıştır. Kadınlarda dini açıdan çözüme olarak görülen hareketler, erkekler tarafından namus meselesi haline getirilmiştir. Kadın modernleşmesi hem dini hem de geleneksel açıdan sorun olmuştur. Osmanlı kadın hareketi, dönemin muhafazakâr aydınları tarafından dini olgulara, hatta yalnızca tesettür ve mahremiyet olgularına indirgenmeye çalışılmıştır.

Şekil 6.1. 28 Mayıs 1913'te Osmanlı'nın ilk Feminist örgütlerinden biri olarak kurulan Teali-i Nisvan'ın üyeleri.

Kaynak : <http://www.nuveforum.net/attachments/27469d1243510995-teali-i-nisvan.jpg>, (23.11.2011)

Osmanlı kadın hareketi, 19. yüzyıl dünyasının genel problemi olan eşitlik ve özgürlük arayışları üzerine temellendirilmiştir. Kadınlar eğitim alabilmek, hukuki haklar elde edebilmek, çalışma hayatına dâhil olabilmek, hatta sokağa rahatça çıkabilmek adına kavga etmişlerdir. Bu kavganın modernleşme ile öne çıkan en sembolik ögesi kadın giyimi, özellikle de peçe olmuştur. Kadın hareketinin erkek destekçilerinden olan Ahmet Mithad Efendi, Abdullah Cevdet, Kılıçzâde Hakkı gibi aydınlar bu konuda çeşitli yazılar yazmıştır. Kılıçzâde Hakkı modernleşmenin tesettürle ölçülmesinden olan rahatsızlığını şöyle ifade eder:

Kadın meselesi bizim için tesettür meselesidir. Şark meselesinin bir idare meselesi olduğu gibi. Çünkü, tesettür bizim içtimai yaralarımızdan birinin üzerindeki iğrenç bir sargı bezidir. Onu açmadıkça, yaranın cinsi teşhis ve binaenaleyh tedavi mümkün değildir. Bu yarayı korkmadan açalım. Varsın biraz kokusuyla bidâyette burnumuzu taciz etsin. Fakat, kendisini tathir ve teşfiye ettikten sonra artık rahat edebiliriz (Kurnaz, 1996: 48).

Kılıçzâde Hakkı'ya göre tesettür kadının yalnızca örtünmesi meselesi değildir. Tesettürü, kadını sosyal hayattan alıkoyan, çalışmasını engelleyen, özgürlüğünü kısıtlayan en önemli unsur olarak görür. Kadın modernleşmesin de mesafe alınabilmesi içinde tesettürün kaldırılması gerektiğini öngörür. 1914 yılında İctihad isimli gazetede 'Tamamen Hallolunmadıkça Bitmeyen Bir Mesele' isimli yazısında tesettürün kalkmasının faydalarından bahseder:

Tesettür kalkınca şu faydalar ortaya çıkacaktır:

1. Kızlarımız ve kadınlarımız serbestçe öğrenim yapabileceklerdir.
2. Genel hayata katılabilecek, vatan hizmetinde bulunabileceklerdir.
3. Herkes gördüğü kişi ile evlenecek, aile kuracak, boşanmalar azalacaktır.
4. Görgü artacak, çocuklar iyi geçineceklerdir.
5. Kadın, savaşa giden kocasının, biraderinin dükkânını, mağazasını çalıştırabilecektir.
6. Kadınlar meclislere devam edeceklerinden, erkekler terbiyeli ve fedâkâr hâle gelecektir.
7. Kadın, haklarını aramaya başladıkça hastalıklar azalacaktır (Kurnaz, 1996: 49).

پوهنه انتشار اېدلې پاتړ احمد اوېل قاسم اسمايله پر شمالي اسلام اسپرېنك پوښتونكوڅخنده كېږي چې په حیات انباري مصروفان
وآندله پاتړيش بر سر كدشت خزون ونام ، عېنې زمانه ملك روڅه اېډې وسرېدې انتظار ارواښاد پر ملامه عېش كېږي . قاتالكو
اېڅې غروښدو . نوزېع عمل باب عالی جاړه سنده په مان كېڅخه سېدو .

غرب قارېنلنده اسپور

قوسنوم طابور وپارشف اېډون الكسوك موده
خامنلر عېزه : طابوغل بوڅېر كړ وهر نوح اېڅكې و كېښ قديده كړ
وېولر ه مائل بټون لوانمانلرې
آدرس : اېڅې جام چاډه سي ، مهر چاروشوي
مغازه سندن اشتر اېډرېنې توصيه اېلر زه . ماللرېنك ظريف واو جوزلغې شايان د قندير قارشوسنده خانكې جام سو قانده
ختم ۱۳۱۱

Şekil 6.2. Miladi: 28 Haziran 1903-1913. Kadınların Avrupa sporları yapmasını konu alan bir fotoğraf.

Kaynak: Kadınlar Dünyası Dergisi, sayı: 131, Hicri: 2 Rabiülahir 1321-1331 (Tarih yıpranmadan dolayı tam olarak okunamamaktadır).

Kadınları destekleyici nitelikteki bu yazıların yanı sıra, bu hareketi olumsuz olarak değerlendiren kişilere ait gazete ve dergi yazıları bulunmaktadır. Zaman zaman bu yazıların üslubu hakaretvari bir hal almıştır. Server Bedii ismiyle İctihad'da yazı yazan Peyami Safa, Sebilürreşad'ın eleştirilerine yazılarında yer verir. Bu örneklerden ikisi şöyledir:

Dün pek çirkin ve âdâb-ı İslamiyeye mugâyir bir manzaranın şahidi olduk. İki hanım yüzleri tamamıyla açık olduğu halde râkib oldukları otomobil ile köprü üzerinde kendilerine kemâl-i hayretle bakan halka müstehzi nazarlar atf ederek geçtiler.

Dün akşam iki rezil, iki, iki kadın, Paris'in son modasını tatbiken giyinmiş oldukları, yüzleri açık olduğu halde, iane toplamak üzere Tokatlıyan kahvesine girmek rezaletinde bulunmuşlardır. Haysiyet-i İslamiyesi.... vs. (Kurnaz, 1996: 50).

Şekil 6.3. Hanım Dergisi'nden bir moda sayfası. Sol sayfa derginin kapağı, Sağ sayfa ise, sağ üstte yazdığına göre moda sayfasıdır.

Kaynak: Hanım dergisi, sayı: 2, Rumi: Teşrinievvel 1337, Miladi: Ekim 1921.

Modernleşme hareketleri süresince kadınların en önemli destekçilerinden olan bir diğer kişi Ahmet Mithat Efendi'dir. Ahmet Mithat Efendi, kadın meselelerinin merkezine eğitim problemini koyar. Genç kızların eğitimine dair birçok yazı kaleme almıştır. Ahmet Mithat Efendi yalnızca gazete yazılarında değil, yazdığı çok sayıdaki romanda da bu görüşlerini destekler nitelikte kurgular oluşturmuştur. Geleneksel Osmanlı toplumunda kadının bilgisinin sınırları ve yeterliliği erkekler tarafından belirlenmiş, ev işleri, çocuk bakımı ve yeteri kadar din bilgisi bu eğitimin kapsamını oluşturmuştur. 2. Abdülhamit'ten itibaren başlayan eğitim reformları kadınları da kapsayacak biçimde yapılmıştır. Bu yolla kadınların standart eğitim hayatına dâhil edilmesi amaçlanmıştır.

Ahmet Mithat Efendi'nin öğrencisi ve manevi kızı olan Fatma Aliye Hanım, dönemin önemli kişilerinden biri olan Ahmet Cevdet Paşa'nın kızıdır. Fatma Aliye Hanım, Ahmet Mithat Efendi'nin ideal Osmanlı kadını için kurguladığı kadın tipinin canlı örneğidir. Fatma Aliye Hanım Fransızca'yı iyi konuşabilen, okur-yazar, birçok farklı branş ve konuda dersler almış bir kişidir. Derslerin tamamı konak ortamında kendisine özel olarak gelen hocalar tarafından verilmiştir. Dönemin ilk kadın muharriridir (Yazarıdır). Paşa kızı olmanın bir ayrıcalığı olarak bu eğitimi alabilmişse, de çok düzenli bir eğitim hayatı olmamıştır. Osmanlı yüksek tabakasından, modern hareketleri destekleyen bir aileye mensup olan Fatma Aliye Hanım bile dışa kapalı bir eğitim almıştır. Bu durum kadın hareketini destekleyenlerin kendi içindeki çelişmesini ve durumun vahametini ispatlar niteliktedir. Ahmet Mithat Efendi'nin birçok romanında da bu durum sezilir. Ahmet Mithat'ın Natüralist nitelikteki romanı Müşahadat'ta kadın ve erkeğe biçilen ayrı ahlaki anlayışlar net bir biçimde görülür. Romanın biri kadın biri erkek iki kahramanı aşağı yukarı aynı olayları tecrübe ederler. Erkek kahraman Refet için, servetini batırmak, içki içmek, sefahate düşmek, fuhuş yalnızca hayat tecrübesinden ibaret görülürken, aynı romandaki kimsesiz kız Avagni yetimhanede yetişmiş, rüştünü ispat ettikte sonra zengin olmuş, hür bir hayat sürme kararı almıştır. Ancak bu durum onu felakete sürüklemiş, onu geri dönüşü olmayan bir yola sokmuştur⁴⁸. Bu hikâyedeki düalist tavır Osmanlı 19. yüzyıl reformistlerinin büyük bir kısmında görülür.

⁴⁸ TÜRKDOĞAN Melike, Ahmet Mithat Efendi'nin Bakış Açısıyla modernleşme sürecinde Osmanlı toplumunda kadın meseleleri, Dergah Dergisi, Şubat-2002, s.21

Toplumdaki karşıt görüşlere ve engelleme çabalarına rağmen kadınlar eğitim haklarını elde edebilmişlerdir. Okuryazarlık oranının artmasıyla kadının profilinde önemli değişimler meydana gelmiştir. Başta Fatma Aliye olmak üzere bazı aydınlar, okuryazarlık oranı artış göstermesine rağmen kadınların bilgi birikiminde fazla bir değişiklik olmadığını belirtirler. Fatma Aliye Ahmet Mithat Efendi'ye yazdığı bir mektubunda bu durumun sebebi olarak, Osmanlıcanın ağır ve süslü yapısını gösterir. Fransızca'nın dil olarak daha yalın ve eğitici olduğunu da belirtir. İlmî kitaplara göre daha akıcı bir yapısı olan romanlar ise Osmanlı'da kadın için sakıncalı bulunan bir yaygın türüdür.

şekil 6.4. Fatma Aliye Hanım'ın bisiklete binerken çekilmiş fotoğrafı.

Kaynak: <http://www.fatmaaliyehanim.com/index.php/fotograflar.html>, (30.10.2011).

Fatma Aliye gibi Ahmet Mithat Efendi de kadınların roman okuması için mücadele etmiştir:

En sevilen edebi tür olan “roman” o yıllarda sadece Osmanlı toplumunda değil, Avrupa’da bile kadın ve kızlar için okunması sakıncalı görülen bir şeydir. Kibar Avrupa aileleri kızlarının roman okuması kızlarının roman okumasını, roman “kadınların histeri hastalığına sebep olur” kaygısıyla istemezler. Kibar Osmanlı aileleri de kızlarının roman okumalarını hoş görmez. Zira “romanlar kızların ahlakını ifsat eder fena şeyler aşlar” düşüncesindedirler (Türkdoğan, 2002: 20).

Ahmet Mithat Efendi, romanı yasaklamanın bir faydası olmadığını, gizlice okunmasına sebep olacağını savunmuştur. İyi seçilmiş romanların genç kızlar faydalı olduğunu bu yüzden ailenin kontrolü altında okunması gerektiğini belirtmiştir. Ailelerin kontrolü dışında olması halinde genç kızların okuduğu romanların, el altından tedarik edilen uygunsuz romanlar olacağını söylemiştir.

Eğitim süreci kadını hürleştirme ve hayata hazırlama sürecidir. Osmanlı’da olumlu ve olumsuz birçok görüşe rağmen kadınlar sınırlı oranlarda olsa da bu hakkı elde etmeyi başarmışlardır. Kadın hak ve özgürlüklerindeki bir sonraki aşama ise kadının çalışma hayatına girme isteğidir. Eğitim hakkını destekleyen reformistler bile bu noktada çekimser davranmışlardır. Bu destekçilerden Ahmet Mithat Efendi kadının meslek sahibi olmasının avantaj olduğunu ancak mecbur kalmadıkça çalışmaması gerektiğini savunmuştur. Gerekçe olarak, evini geçindirme yükünü erkeklerle eşit şartlarda göğüsleyen kadının, kocasını aile reisi olarak kabul etmeyeceğini ve bunun aile içinde anarşiye sebep olacağını göstermiştir⁴⁹.

Tanzimat ile başlayan eğitim reformlarında ilk olarak açılan kız okulları mesleki eğitim okullarıdır. Eğitim alan genç kızlar, her ne kadar toplum tarafından hoş görülme de mesleklerini icra etmeye başlamışlardır. Çok fazla seçenekleri olmamakla beraber, fabrikalarda işçi olarak çalışan kadınlar başı çekmiş, ardında da dikiş diken kadınlarda artış gözlemlenmiştir. Bunun dışında kadınların icra ettiği diğer meslekler öğretmenlik ve ebelik olmuş, Cumhuriyet’ten sonra, büyük çabalar sonucu tıp fakültelerine girmeyi başarmışlardır.

⁴⁹ TÜRKDOĞAN Melike, Ahmet Mithat Efendi’nin Bakış Açısıyla modernleşme sürecinde Osmanlı toplumunda kadın meseleleri, Dergah Dergisi, Şubat-2002, s.21

Kadınlara verilen ilk önemli eğitim ebelik eğitimidir. Kadınlar bu eğitime 1843 yılında erkekler için kurulmuş bir okul olan Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane'de başlamışlardır. Eğitimin erkekler tarafından verilmesi uygun görülmediği için Avrupa'dan iki kadın hoca getirilmiştir. Haftada bir gün olmak kaydıyla iki yıl süresince verilen bu eğitimin sonunda 1845 yılında 10'u Müslüman 26'sı Hıristiyan olmak üzere 36 kadına ebelik diploması verilmiştir⁵⁰. Kadınların icra ettiği bir diğer meslek öğretmenliktir. Osmanlı'da öğretmenlik eğitimi 1870 yılında açılan Darülmüallimat (Kız Öğretmen Okulu) isimli okulda verilmiştir. Bu okul kız çocuklarına eğitim vermek üzere kadın öğretmen yetiştirmek amacıyla açılmıştır. 8 Şubat 1870 tarihinde yapılan bir sınavla 32 kız eğitim hakkı kazanmış, 1872-73 yıllarında ise ilk 20 mezununu vermiştir. Mezunlarının tamamı Müslüman kadınlardan oluşan bu kadınlar yalnızca dikiş-nakış eğitimi vermenin yerine tedrisata (Öğretim) başlayan ilk kadın öğretmenler olmuşlardır⁵¹.

Şekil 6.5. İlk Türk kadın doktor Safiye Ali

Kaynak: http://en.wikipedia.org/wiki/Safiye_Ali, (30.10.2011).

⁵⁰ OKTAR Doç. Dr. Tiğınçe, Osmanlı Toplumunda Kadının Çalışma Yaşamı Osmanlı Kadınlı Çalıştırma Cemiyet-i İslamiyesi, Bilim Teknik Yayınevi, İstanbul-1998, s.34

⁵¹ OKTAR, A.g.e. s.38

Tıp ve öğretmen okulları dışında Kız Sanayi Mektebi adıyla kurulmuş olan sanat eğitimi vermeye yönelik okullar açılmıştır. 1869 yılında Yedikule’de eski Baruthane binası okula çevrilmiş ve dikimhane niteliğindeki bu kurum eğitime başlamıştır. 152 kız öğrencisi olan bu kurumun terzihanede görevli ilk kadın eğitmeni Madam Orteles isimli bir Hıristiyan’dır. Ancak bu okul imkânsızlıklar nedeniyle 1884 yılında eğitime son vermiştir⁵².

Kadınların eğitim almaya başlamaları ve ardından iş hayatında kendilerine yer edinmeleri Batı taraftarları ile muhafazakârlar arasında başka bir sorunun daha baş göstermesine sebep olmuştur. Eğitim alan, iş hayatına dâhil olan ve sosyal hayatta aktif rol alan kadınların bu durumu muhafazakârları rahatsız etmeye başlamıştır. Dergi ve gazetelerde modern kadınlar hakkında şiddetli eleştiriler yayınlanmıştır. Kadınların bu durumunu destekleyen Batı yanlıları, hükümetten kadınlar için koruma istemişlerdir. İstanbul merkez kumandanlığının bu konuda bazı tedbirler aldığı bilinmektedir⁵³.

Kadınlar, Osmanlı’nın Batılılaşmasındaki en önemli aşamalardan biri olarak görülmüştür. Kadının Batılılaşması eğitim, iş hayatı ve sosyal hayattaki etkin varlığı ile tamamlanacak bir süreç olarak görülmüştür. Bu durumun Batı taraftarları açısından olumlu sonuçlandığının en temel göstergesi ise kadın ve erkeklerin bir arada çalışması ve sosyal hayatta birlikte vakit geçirmesidir.

Şekil 6.6. İzmir’deki Karşıyaka Kız Muallim Mektebi.

Kaynak: <http://www.forumpaylas.net/tarih-inkilap-tarihi/88260-darulmuallimat.html>, (05.10.2011).

⁵² OKTAR Doç. Dr. Tiğınçe, Osmanlı Toplumunda Kadının Çalışma Yaşamı Osmanlı Kadınlı Çalıştırma Cemiyet-i İslamiyesi, Bilim Teknik Yayınevi, İstanbul-1998, s.40

⁵³ KURNAZ Şefika, 2. Meşrutiyet Döneminde Türk Kadını, M.E.B Yayınları, İstanbul-1996, s.60

Osmanlı'nın Batılılaşma öncesi durumu değerlendirildiğinde kadın ve erkeğin birlikte sokakta yürümesi dahi imkânsızdı. Bu yüzden tartışmalar sosyal hayatta bulunma halinden, kadının kamusal alandaki varlığının gerekliliğine dönüşmüştür. Bu alanlar, vapur ya da tramvaya binmek, lokantalara gitmek gibi temel ihtiyaç sayılabilecek günlük davranışları kapsamaktadır. Bu konu üzerine Fatma Aliye, kadın ve erkeğin birlikte arabaya binmesinin yasaklanmasından şikâyetçidir: “Tramvaylarda kadınlara yer yoktur. Kadın, yakını olan bir erkekle arabaya binemezse ne yapacaktır? Kadın dışarıda kaldırımlarda saatlerce araba beklerken, kötü gözler onu rahatsız etmektedir. O halde bu konuda bunların göz önüne alınması gerekir” (Kurnaz, 1996: 60) der. Her vakada olduğu gibi burada da karşıt görüşler mevcuttur. Karşıt görüşler yalnızca erkekler tarafından değil muhafazakâr kadınlar tarafından da dile getirilmiştir.

Kadınlık âleminde yeni yeni canlanmaya başlayan bu hareketler nedir? Sokaklardaki şu rezaletler mi? Yüzlerini, gözlerini boyalarla maskaraya çevirerek, göğüslerini açarak, bacaklarını sıvayarak mağaza mağaza dolaşmak, akın akın sinemalara tiyatrolara taşınmak, caddelerde piyesler yapmak, ötekine berikine harf-endâzlıklarda bulunmak, iffet ve ahlâk namına nasıl hazmedilebilir? Her toplumun değerleri vardır. Bunlara dokunmamak gerekir. Bu edepsizliklere hükümet kayıtsız kalamaz (Kurnaz, 1996: 60).

Hükümet zaman zaman kadınları tepkilerden korumak üzere düzenlemeler yapmıştır. Ancak kadınlar, müdahale eden görevlilerin kişisel düşünceleri doğrultusunda muamele görmüşlerdir. Batılılaşmayı destekleyenlere göre kadınlar, ikinci sınıf insan muamelesi görmeden, parklar, tiyatrolar, vapurlar gibi halka açık umumi mekânlarda rahatça dolaşabilmelidir. Kadınları korumak üzere görevlendirilen zabıtlar “Siz buna müstehaksınız” diyerek Hilâl-i Ahmer'e (Bugünkü Kızılay) yardım toplayan kadınları bile tutuklamışlar, kişisel yargıları doğrultusunda tavrı koymuşlardır⁵⁴.

Kadınların günlük hayatı dışında iş hayatıyla ilgili olan problemlerde zaman zaman orta yol bulmaya yönelik eğilimler 19. yüzyıl boyunca görülmüştür. Kadının çalışması ya da çalışmaması ile ilgili tartışmalar dışında ortaya çıkan bir diğer fikir ayrılığı ise kadınların yalnızca kadınlara yönelik olarak çalışması doğrultusundadır. Özellikle savaş sırasında ve sonrasında, büyük bir erkek nüfusunun savaşa gitmesi ve

⁵⁴ KURNAZ Şefika, 2. Meşrutiyet Döneminde Türk Kadını, M.E.B Yayınları, İstanbul-1996, s.61

uzun süren savaşlar kadınları iş hayatına girmek zorunda bırakmıştır. Özellikle savaş sonrasında dul kalan kadınlar çalışmak istemişlerdir. İslam Mecmuası isimli bir yayına F.N. parafıyla mektup gönderen bir kadın savaş sonucunda sahipsiz kalan kadınların sıkıntılarından bahsederek, hükümetten şu şekilde yardım ister:

Mesele açılıp saçılmak, sokaklara dökülmek meselesi değildir. Kadınlık meselesi maişet meselesidir. Bugün harpler ve çeşitli sebeplerle eşini kaybeden kadınların durumu çok acıdır. Ecnebiler kadın erkek çalışanlara bize karşı bire iki çalışıyorlar. Bir de ilim ve fen yardımıyla üç beş kişinin yaptığı işi tek kişi yapıyor ve hızla ilerliyorlar. Bizde de kadınlara imkân sağlanmalıdır. Buna çare bulunmazsa, ileride ahlaki ve sosyal felaketlere maruz kalırız. Buna toplum değerlerine aykırı düşmeden milli sınırlarımız içinde çare bulmalıyız. Mesela, terzilik, kadınlar, kızlar ve çocuklarla ilgili işlerin yapıldığı, sırf kadınlara mahsus bir kapalı çarşı olabilir. Böylece ihtiyacı olan hanımlar rahatça ticaret yapabilirler, geçimlerini sağlayabilirler. Buna dinimiz de, geleneklerimiz de karşı değildir. Bunu kadınlarımız adına Evkaf-ı İslamiye Nezaret-i Cellesi'ne başvurarak arz ediyorum.

Bir de sağlıkla ilgili isteklerimiz var. Kadınların doktor, diş hekimi, hastabakıcı olmaları sağlanmalıdır. Özellikle, kadın hastalıklarıyla ilgili şikayetlerimizi değil doktorlara, eşlerimize bile söylemekte güçlük çekiyoruz. Bu sebeple, kadın sağlık personeline ihtiyacımız vardır. Bunun için hükümetimizden bütün şubeleriyle birlikte kadınlara mahsus bir “tabibe dârülfünûnu” açılmasını talep ediyoruz (Kurnaz, 1996: 67).

Kadının örtülü/tesettürlü olması kaydıyla ticaret yapabileceğini söyleyen, İslamcılar vardır. Bu kişilerden biri olan Musa Kâzım, ticaretin bir istisna olduğunu ve yapılabileceğini söyler ancak bunun dışındaki alanlar ile ilgili tavrı çok kesindir. Kadının yerinin evi olduğu ve tek görevinin çocuklarını terbiye etmek olduğunu söyler. Musa Kâzım dışında, Aksekili Ahmed Hamdi, Sebilürreşad'ın yazarlarından Mısırlı Mehmed Ferid Vecdi, Ümmet'te yazan Galip Bahtiyar, Mustafa Sabri Efendi gibi isimler de kadının çalışmasına şiddetle karşı çıkan isimler olmuşlardır. Olayların diğer cephesinde, kadınların çalışmasını destekleyen isimler de, tıpkı karşı koyanlar gibi basın yayını etkin bir biçimde kullanmışlardır. Bu isimlerden Fatma Aliye, kadınların en önemli destekçilerinden olmuştur. Fatma Aliye, kadınların eğitimlerini alarak iş hayatına girmelerini böylece kadının daha güvende olacağını savunur.

Fatma Aliye eğitimsiz kadınlar içinde iş alanı oluşturulması gerektiğini söyler. Önerisi ise dantel ve basma fabrikaları gibi sanayi alanlarının oluşturulmasıdır. Fatma Aliye dışında kadınların ve Batılılaşmanın destekçilerinden biri olan Abdullah Cevdet'in de kadınların çalışma hayatıyla ilgili somut önerileri vardır. Bu önerileri Osmanlı gibi bir toplumda zamanının çok ötesinde kabul edilebilecek nitelikler taşır.

Abdullah Cevdet, toplumun henüz kaldıramayacağı bir fikir ileri sürerek tepkileri üzerine çekmiştir. Ona göre, frengi hastalığının önlenmesi için fahişelik yapanlara vesika verilmeli ve bunlar düzenli olarak muayene edilmelidir. Zaten bu usûl, Mithat Paşa'nın Tuna valiliği sırasında orada uygulanmıştı. Fakat, onun bu düşüncesi İslamcılar tarafından şiddetle eleştirilmiştir. Onlar, bu teklife şiddetle tepki gösterdikleri gibi, Afife Fikret Hanım'ın genelevlerin durumunu anlatan Âhir Zaman isimli romanını da şiddetle eleştirmişlerdir. Oysa savaş sonrası İstanbul'u Abdullah Cevdet'i haklı çıkaracak durumdadır. Fuhuş ve frengi o kadar artmıştır ki, 1922'deki bir tesbite göre frenginin yenilebilmesi için en az elli yıla ihtiyaç duyulmaktadır (Kurnaz, 1996: 64).

Abdullah Cevdet, Osmanlı kadınlarını eğitim ve iş hayatından sonra siyaset ve ordu da görmek istediğini belirtir. Ona göre kadınlardaki anne şefkati bu kadar çok savaşın çıkmasına engel olacaktır. Karşıt görüşe sahip kişiler bu konuda fikirlerini sert bir dille beyan etmişlerdir. Mustafa Sabri ve Sait Halim Paşa kadınlara mutlak özgürlük veren uygarlıkların tarihe gömüldüğünü söylemişlerdir. Aynı zamanda kadınları desteklemeyen kadınlarda mevcuttur. Bu kadınlardan biri siyasetin erkeklere bırakılması gerektiğini söyleyen bir mektup yazmıştır:

Bana kalırsa, muşa'salı içtimaileri, tumturaklı nutukları bırakalım, erkeklerimizi dahi şu günleri dolduran, herkesin beynini ciddi yoran mesâil-i mühime-i siyasiye ve dahiliyemiz ile iştigâle terk ederek, biz kendi kendimize hükümdar-ı hakikisi olduğumuz hanelerimiz içinde umûr-ı tanzim ve tertibe çalışalım (Kurnaz, 1996: 70).

Kadınların sosyal hayatındaki evrim süreci inişli çıkışlı bir seyir izlemiştir. Ancak yaşanan tüm çatışmalara ve zıt fikirlere rağmen Cumhuriyetten sonra düzenlemeler yasal bir boyut kazanmış ve daha sistemli bir hal almıştır.

6.1. Osmanlı Kadın Hareketi ve Basın Yayın İlişkisi

Osmanlı'nın son dönemlerinden başlayarak, Cumhuriyet'e kadar gelen süreçte kadınlara yönelik birçok yayın, bazen gazete ekleri niteliğinde, bazen de bağımsız gazete ve dergiler biçiminde var olmuştur. 1868 yılında Terakki gazetesinin eki olan Muhaddarât'la (İslam Kadınları) başlayan bu süreçte 40'tan fazla yayın kadınlara yönelik olarak çıkarılmıştır. Bunların başında; Şükûfezâr, Aile, Ayine, Hanımlar Mahsus Gazete, Demet, Mehâsin, Kadın (Selanik), Kadın (İstanbul), Musavver Kadın, Parça Bohçası, Kadınlık, Hanımlar Âlemi, Kadınlar Dünyası, Kadın Dünyası gibi yayınlar sayılabilir⁵⁵. Bu yayınlar kadınlara yönelik olarak çıkarılmakla beraber, yönetim ve yazar kadrolarında erkeklerin etkinliği olduğu bilinmektedir. Hem sahibinin hem de yazarlarının tümünün kadın olduğu yayın sayısı oldukça azdır.

Şekil 6.1.1. Soldaki Fotoğraf: Şaire Yaşar Nezihe Hanımefendi. Sağ (Fransızca) Kapak: Sayı: 123, Miladi 21 Aralık 1913 ve 3 Ocak 1914 olarak iki tarih bulunmaktadır. Fotoğraf: Batılı kadınlar gibi ata binen Osmanlı kadını.

Kaynak: Kadınlar Dünyası Dergisi. Sol kapak, sayı: 124, Hicri: 13 Safer 1331, Miladi: 22 Ocak 1913.

⁵⁵ DEMİRDİREK Aynur, Osmanlı Kadınlarının Hayat Hakkı Arayışının Bir Hikayesi, İmge Kitabevi, Ankara-1993, s.8

Dergiler içerik açısından kadınlar ile direkt olarak ilgili olduğu düşünülen konuları kapsamıştır. Aile, çocuk bakımı ve eğitimi, ev işleri, moda, kozmetik, kadın sağlığı dergilerin konuları arasında yer almıştır. Kadınlar Dünyası isimli dergi daha belirgin bir konuya eğilmiştir. Kadınların hukuki hakları ile ilgili yayınlar yapmıştır. Ancak ilk aşamada geleneksel yapıyı çok fazla aşamamıştır. Kadınlar Dünyası Dergisi kadınları sistemin dışında tutmaya çalışanların aksine destekleyici nitelikte birçok yazıya yer vermiştir:

Bu memlekette kadın muhterem ve mesud değildir, hakkına ve mevkiine mâlik [hakkına ve konumuna sahip] değildir. Hakkına ve mevkiine sahip olmayan saadet ve hürmet görmeyen kadın, tabiatıyla bedbaht olduğu muhiti içinde mucib-i bedbaht [zorunlu olarak bahtsız] oluyor (Çakır, 2011: 165).

Şekil 6.1.2. Sayfa bebek bakımı ile ilgili bilgi vermektedir.

Kaynak: Kadın Yazıları Dergisi, sayı numarası bulunmamaktadır. Tarih, Teşrinievvel-Teşrinisani şeklinde Rumi aylarda verilmiştir. Yıl 1926 olarak dergi kapağında bulunmaktadır. Yılın Miladi olması ihtimali yüksektir. Geçiş dönemi olduğu için farklı tarih birimleri bir arada kullanılmış olabilir.

Kadınların bu yayınları çıkarma sebeplerinin başında hiç şüphesiz ki sosyal hayattaki etkinlikleri kanıtlama çabası gelmiştir. Tüm çalışanlarının kadınlardan oluştuğu ilk dergi 1886 yılında çıkarılan Şükûfezâr'dır. Adı çiçek bahçesi anlamına gelir. On beş günde bir basılmıştır. İlk sayıdaki önsözde dergiyi çıkarma amaçlarını şöyle açıklamışlardır:

Biz 'saçı uzun aklı kısa' diye erkeklerin hande-i istihzâ'sına hedef olmuş bir taifeyiz. Bunun aksini isbat etmeye çalışacağız. Erkekliği kadınlığa, kadınlığı erkekliğe tercih etmeyerek şâhren-i sa'y ü amelde mümkün olduğu kadar pâyendâz-ı sebât olacağız (Demirdirek, 1993:15).

Dergilerde kadınların arz ve taleplerinden çok, genel geçer bir dergi yapısı oluşturulmaya çalışılmış, dergilerin manifestodan çok okunabilir nitelikte olmasına çabalanmıştır. Dergiler genellikle, şiirler, düzyazılar ve güncel makalelerden oluşmuştur. Bunlar dışında kadınların çektiği fotoğraflar ilk kez 1913 yılında Kadınlar Dünyası dergisinde basılmıştır.

Bu dönemde yayınlanan gazete ve dergilerin bir kısmı diğerlerine göre daha uzun ömürlü olmuş, bazı yönleriyle öne çıkmışlardır. Mehasin bunlardan biridir. Çıkan ilk renkli dergidir. Resimleri Avrupa'da hazırlatılan bu dergiyi kaliteli bir biçimde bastırmanın ve uygun matbaanın bulunmasının çok zornolduğu derginin ilk sayısında belirtilmiştir. Derginin içeriği giysi, yemek içme, adabı muaşeret gibi konulardan seçilmiştir. Meşrutiyeti ve kadın haklarını açıktan açığa destekleyen bir yapısı olmuştur. Dergide, verdiği konferansın metnini yayınlanan Celal Sahir, kadınları dünyadaki gelişmelerden haberdar ederek kadın hakları konusunda kat edilen mesafeyi örnek göstermiştir. Amerika'nın bazı bölgelerinde, Yeni Zelanda'da ve Avustralya'da kadınların seçim hakkı kazanması, Finlandiya'da kadınların siyasete girmesi, Fransa ve Almanya'da kadınların verdiği mücadeleler gibi güncel konularda bilgilendirmeyi amaçlamıştır. Bir başka yazar olan Salâheddin Âsım'ın yazıları oldukça ilgi çekicidir. Âsım yazılarını "Kadın da dünyaya insan olarak geldiğine göre, birinin diğerine hizmet etmesi doğru değildir; kadının hukuku da konuşulmalıdır" görüşünü doğrultusunda şekillendirir⁵⁶.

⁵⁶ KURNAZ Şefika, 2. Meşrutiyet Döneminde Türk Kadını, M.E.B, Yayınları, İstanbul-1996, s.143

Selahaddin Asım Medeni kanun ve siyasi haklar konusunda da sık sık yazılar yazmıştır ⁵⁷:

Şartlar değiştiğine göre, onlar da artık erkeklerle eşit haklara sahip olmalıydılar. Yalnız kadın 40 yaşından sonra mebus seçilebilmelidir. Çünkü artık en küçük çocuğu 7 yaşındadır, kadın olgunluk dönemine geçmiştir, kimse onun siyasete atılmasına itiraz etmemelidir. Aynı şekilde kadın memuriyet de yapabilmelidir. Ancak, ailenin gelirini erkek sağlamalı, kadın yaşmalıdır. İsteddiği takdirde, kadın da asıl görevini engellemeyecek şekilde çalışabilmelidir (Kurnaz, 1996: 143).

Şekil 6.1.3. Osmanlı kadının dönem kıyafetleri içinde gösteren bir fotoğraf.
Kaynak: Kadınlık dergisi, sayı: 10, Hicri: Cemazeyilahir 1331, Miladi: Mayıs 1913.

⁵⁷ KURNAZ Şefika, 2. Meşrutiyet Döneminde Türk Kadını, M.E.B Yayınları, İstanbul-1996, s.143

Mehasin ile aynı doğrultuda içeriğe sahip bir diğer yayın ise Kadınlar Dünyası isimli dergidir. Dergi yayın hayatına 4 Nisan 1913 tarihinde başlamış ve Osmanlı'nın en önemli kadın dergilerinden biri haline gelmiştir. Dergide Fransa kaynaklı ekler ve Fransızca ifadeler kullanılmış, hem Arap hem de Latin alfabesiyle yazılar yazılmıştır. Dergiyi diğer yayınlardan ayıran en temel özellik, tamamen kadınlar tarafından yayına hazırlanıyor olmasıdır. Tüm dergi yönetimi ve yazı kadrosu kadınlardan oluşmaktadır. Dergi içerik bakımından kadın hakları konusunda yayın yapan, feminist bir tavır içerisinde olmuştur. Zaman zaman bazı yazarlar ve izleyici mektuplarında “ılımlı feministler” olmaları konusunda uyarılar gelmiştir. Dergi “Beynelmilel Kadınlar Cemiyeti”ni kurmuş, bunu da 55. sayısında duyurmuş, kadınların birlikte hareket etmesinin önemini vurgulamıştır. Bunu yaparken de İslam dininin bu harekete engel olmadığını Kuran'dan ve peygamber zamanından örnekleyerek anlatmaya çalışmışlardır⁵⁸.

Şekil 6.1.4. Sol kapak sayı: 125, Hicri: 4 Kanunisi 1329, Miladi: 17 Ocak 1914, sağ (Fransızca) kapak sayı: 124, 28 Aralık 1913-10 Ocak 1914 şeklinde miladi bir aralık vermiştir. Hem Latin harfleriyle hem de Osmanlıca harfler ile basılan kapak resimlerinde kadın muharrirler (yazarlar) bulunmaktadır.

Kaynak: Kadınlar Dünyası Dergisi.

⁵⁸KURNAZ Şefika, 2. Meşrutiyet Döneminde Türk Kadını, M.E.B Yayınları, İstanbul-1996, s.145-49

İstanbul dışında yayınlanan ilk kadın dergisi olma özelliğini taşıyan “Kadın” isimli yayın ise 26 Ekim 1908 tarihinde basılmaya başlanmıştır. Dergi meşrutiyet taraftarıdır. Durduğu tarafı açıklamak için Mithad Paşa'nın resmi dergiye şu yazıyla birlikte konmuştur: “Ne efsunkâr imişsin ey dîdâr-ı hürriyet! Müjdelers... Ey millet-i muazzama-i Osmaniye!.. Câni elleriyle perişan edilen millet, namuslu ellerin tuttuğu kahraman süngüleriyle yeniden tanzim ve küşâd ediliyor...” (Kurnaz, 1996: 170). Dergi İttihat ve Terakki tarafından da destek görünken, dönemdeki birçok kadın dergisi gibi çağdaşlaşmayı ve feminizmi desteklemiştir.

2. Abdülhamit döneminin en uzun soluklu kadın yayınlarından bir diğeri ise Hanımlara Mahsus Gazetedir. Yayın hayatına 1 Ağustos 1895 tarihinde başlamış ve 13 yıl boyunca sürdürmüştür. Gazete meşrutiyetin ilanından sonra iki yıl ara vermiş, daha sonra yayın hayatına devam etmiştir. Gazete ilk sayısında yayın amacını açıklarken kadınların çocukların yetiştiricisi olması sebebiyle, geliştirilmesi gerektiğini vurgular nitelikte bir giriş yapmıştır. Fatma Aliye, Emine Semiye, Şair Nigar Hanım gibi dönemin aydın kadınlarını da kamuoyuna tanıtan yine bu gazete olmuştur⁵⁹.

Şekil 6.1.5. Hanımlar için son modaları gösteren bir sayfa.

Kaynak: Hanımlara Mahsus Gazete, sayı: 28, sayfaının üzerinde tarih bulunmamaktadır.

⁵⁹ ÇAKIR Serpil, Osmanlı Kadın Hareketi, Metis Yayınları, İstanbul-2011, s.66-73

Kadın hareketinin basınla olan ilişkisi yalnızca kadın dergi ya da gazetelerine özel değildir. Günlük ya da haftalık yayın yapan bazı gazete ve dergilerde, kadınlara sık sık sayfalarında yer vermiştir. Modernleşmenin beraberinde getirdiği değişikliklerin merkezine oturtulan kadınlar, gündemi işgal etmiş özellikle Meşrutiyet süresince gündemde kalmışlardır. Dönemin gazetelerinden Vakit'te isimsiz olarak çıkan 20 Haziran 1918 tarihli bir yazı dönem içerisindeki kadın konulu en ilginç makalelerden biridir. Makalenin başlığı “Sade Giyinen Kadınlar Cemiyeti”dir. Bir dernek olarak oluşumunu tamamlayamamış olan bu topluluk İslam'ı saf dışı bırakmadan bir milli kıyafet oluşturma misyonunu yüklenmiştir⁶⁰. Ancak makale içerik açısından milli kıyafete şekilci yaklaşımdan çok, kadınların uzun süren savaş zamanlarından dolayı tasarruflu giyinmelerini kapsamaktadır. Bu zor yıllarda âlâ Yemen kahvesi yerine kavrulmuş nohut ve fındık kabuğu içildiği, pek çok ihtiyacın savaş sonrasına ertelenmek zorunda kaldığını belirtir ve kadınları sade giyinmeye çağırır.

Harbin ilk senesinden itibaren külfetli ihtiyaçlarımızın yerine daha ucuz tesviye olabilenleri ikame ettiğimiz gibi birçok ihtiyaçlarımızı da bütütün terk ettik aynı vechile kesemize ağır gelen gıdalar yerine daha ehvenleriyle iktifâya mecbur kaldık. Hatta daha ileriye giderek aynı şeyi kıyafet hususunda da tatbîk ettik. Âlâ Yemen kahvesi yerine kavrulmuş nohud, bağdânî, hatta fındık kabuğu kâim oldu (Karakışla, 2001:161).

Sade Giyinen Kadınlar makalesinin yazarı kadınların giyimindeki abartının, kat kat giyinmenin, kıyafetlerde kullanılan gösterişli detayların ve sık sık yeni giysiler diktirmenin aile bütçesini sarstığını, temiz ve sade bir kat elbiseyle yetinmelerinin gerekli olduğunu söyler⁶¹. Yavuz Selim Karakışla bir makalesinde incelediği Sade Kadınlar Cemiyeti başlıklı bu yazının muhtemelen bir erkek tarafından kaleme alındığını belirtir. Yavuz Selim Karakışla'ya göre bu yazarın “Böyle bir cemiyet kurulsa ne iyi olur diye?” aklından geçirdiği, hayali bir kadın cemiyetine atfedilmiş bir yazıdır. Sade Giyinen Kadınlar Cemiyetinin kurulduğuna dair bir belge bulunmamaktadır.

⁶⁰ KARAKIŞLA Yavuz Selim (2001) Sâde Giyinen Kadınlar Cemiyeti, Tarih ve Toplum (207), İstanbul, s.158

⁶¹ KARAKIŞLA Yavuz Selim, A.g.m, s.160

Osmanlı basını, modernleşme hareketlerinin önemli bir parçası olmuş, modernleşme hareketlerinin halk arasında yayılmasını da kolaylaştırmıştır. İnsanların düşüncelerini dile getirmesinin önemli bir parçası olan basın yayın zaman zaman sansürlerle sekteye uğratılmışsa da genellikle amacına ulaşmıştır. Bu amaçlar doğrultusunda kadınlar da kendilerini ifade etmek için basın yayını etkin bir biçimde kullanmışlar ve çok sayıda insana ulaşmanın bir yolu olarak görmüşlerdir.

Şekil 6. 1.6. Hanım isimli derginin ilk sayısının kapağı.

Kaynak: Hanım dergisi, sayı: 1, Rumi: 1 Eylül 1327, Miladi: 14 Eylül 1911.

براردها زیاد امین، ناقبتند دها زیاد مطهین اولقی ایچون سویلدیکمز
حجیرات عضویه نیک لرلی طوتان، وظیفه لرلی ایطال ایدن
کریواته قارشى دور، قده وار . مثلاً قوش یالازینسه سرورم
شربتیه ایدیلور ، یونکله خسته قورناریلور . بویه برواسطه
تداری بزنه، مزیته قنه آدیشدیریلینده حیاته حگمیزی
المزدن آلمه چالیشان ، حیانتدن واز کیش اوکر یونک حرکت
مستخرانهسی مفلوح براقلسین . اونلر بزه بل بوکدره چکلیرینه
بزاونلره بویون ا کدرمه . اینته هجیقوفک هدف آملی بو .
اختیارلی علتته برعلاج، قانه قاریشدریله حق برصوجنر بوانق . .
دورقنر لریمی بار

— رایجهل —

— نرالیزجه دن —

رایجه ندر ؟

یونک اساساً نه اولدنی معلومز دکدر . یالکز بیلدیکمز
شی . اجسام مطهرده کی صوک درجه کوچوک جزؤ قردلرک
هوايه انتشار ایدیشیدر . بواجزای صغیرمک درجه رفتی
آصور بیله بزم ایچون محالدر . یونکله برار بوارجه چقلرک
هر برنده کندیلرلی دیگرلرندن تفریق ایشدیرن برخصیبت
مخصوصه واردر . ذاتاً اک نالین ، اک رقیق احتیساسازلی
شوهیچ برسانده اسمی اولمیان . شی' بجهوله - بورجلو دکلی بزه ؟
ایشداری قوقلر طوغرودن طوغرویه نسانت عطرهدن
استحصال اولنوردی . فقط بوسورونه اله ایدیان عطریات
اوقدر عالی ایدی که بو طرز استحصالی ترکه عجبوریت ودها
اوجوز براسول استحصالی بوانق ایچون کیهانک وساطتته
احتیاج حس ایدیلدی .
برمرامه اسول وانظما له وصول چارملرلی اوکرمن فن،
عطریات حقتده کی بعض مهم واسرار آود قفله لرلی ده تنور
ایچشدر .

کوندن کونه تراید ایدن احتیاجات عطریه مزک نأبئی ایچون
بوکون فلک معدن کوموزی قفرائته عرض احتیاج ایشدیکلی
سولهسه کیم بیلهر اختیار بویوک والله لر بیزک نه قدر . ووجب
استغرائی اولور ! عطریات اقوام قدیمه ک جلهسی نظرند بر
موقع ممتاز اشغال ایدردی . بوتون شرق عطریاته صوک درجه
میل و محبت کوسترمشدر .

یونانیلر ، وجودک هر قفلهسی ایچون بر رایجه مخصوصه
دوشومشدردی : ساجلر ایچون نکوش، بویون ایچون ستموری
چیچکی ، یوز ایچون لیمون روحی استعمال اولنوردی .
آشده ، وجودلرینه اهتمامه افراط ایدن کنج کبرا بویوک
ضایقلر آسانده ، سفره لرک اوزرینه ، مایهات معطره ایچنده
باتیرلش قوسموزلر صایه بردرلری ؛ بو صورتله قوشلر او
چارکن مشبوع رایج قانادلرندن مدعولرک اوستسته بر شبنم
شمیم یاغاردی .

وجودمنه نافع اولان مبقرو بلرک قوشی ترید ایدرک مضرلرک
مضرانی ابطال ایدن اک مؤثر بر مشربدر . بتون خسته لقرده
خسته لره سود ، کویر ایچیرلسنک بر مهم نقطه نظری ده بودر .
مخفیوف و کندیسنه یاردیم ایدن مادام هجیقوفک
تدقیقلرله میدانه جیقوریه نرسکی ، مشربوت کله یه ، ات
ایله آندی وسوه هضملر وقتلر اول اختیاراتنی انتاج ایدرلر .
حجرات وجودیه مزک کریوات طرفندن اشغال اولونمسنه ،
وظیفه حیاتیله خلل کلمنه بران اول سبب اولورلر .
وقتندن اول اختیاراتنه، قی ایچین شوقوده رعایتکار اولقله

مودا

Şekil 6.1.7. Demet dergisinden dönemin modasını gösteren bir giysi illüstrasyonu. Resmin altında Osmanlıca olarak "Moda" yazmaktadır.

Kaynak: Demet Dergisi, sayı: 4, Rumi: 8 Teşrinievvel 1324, Miladi 21 Ekim 1908.

Şekil 6.1.8. Kadın sporcuların fotoğraflarının yer aldığı bir bölüm.

Kaynak: Firuze Dergisi, sayı: 3, tarih yalnızca 29 Eylül olarak verilmiştir. Bu sebepten Rumi ya da Miladi olduğunu dair bir tespit yapılamamıştır.

Şekil 6. 1.9. Hanımlar Alemi isimli dergisinde dahil olduğu bazı yayımlar, 20. Yüzyılın başlarında, hem Fransızca hem de Osmanlıca olarak iki dilde basılmıştır.

Kaynak: Hanımlar Alemi, sayı: 2, Rumi: 3 Nisan 1320, Miladi: 16 Nisan 1904.

Şekil 6. 1.10. Dönem modasını gösteren bir illüstrasyon sayfasıdır.

Kaynak: Kadın dergisi, sayı: 2, tarih yalnızca 1327 olarak belirtilmiştir. Yıl Rumi olarak belirtilmişse Miladi 1911, Hicri olarak belirtilmiş ise Miladi 1909 olarak tarihlenir.

7. SONUÇ

Toplumların tarihsel geçiş süreçleri, politik ve sosyolojik birçok parametreyi içinde barındırır. Halk, sınır ötesi savaşlardan, değişen yöneticilerden, yönetim biçimlerinden, tarihsel yapıyı etkileyen olaylar ve kişilerden, direkt olarak etkilenmez. Ancak, dolaylı veya dolaysız yollardan etkilenir. İnsanların sosyal yaşamları siyasi, politik ve ekonomik olayların sonuçlarının gözlemlenebildiği alanlardır. Bir toplumun sosyal hayatındaki tüm değişiklikler incelenerek, o toplumun geçiş süreçleri değerlendirilebilir.

şekil 7.1. *Figaro Illustré*'de yayınlanan, Fausto Zonaro'ya ait Osmanlı kadınının tasviri

Kaynak: Thalasso, A., Zonaro, F., 2009: 14

Küreselleşme öncesi Dünyada, toplulukların giyim alışkanlıkları incelenerek birçok sonuca ulaşmak mümkündür. Toplulukların değişen giyim alışkanlıkları gözlenerek de, o topluluğun geçirdiği aşamalar tahmin edilebilir. Osmanlı toplumunun giyim alışkanlıklarını, Batılılaşma hareketleri başlayana kadar Şer'i ve Örfi kurallar ile belirlenmiştir. Gözlemlenebilen birtakım değişiklikler, coğrafi, etnik ve mesleki özellikler açısından farklılık göstermiştir. Ancak modernleşme hareketleriyle birlikte insanların giyim alışkanlıklarındaki değişkenler, dönemin genel toplumsal değerlerin dışına çıkmaya başlamıştır. Başka topluluklara ait olduğu düşünülen birçok değer Osmanlı toplumuna kabul ettirilmiştir. Bu bazen Osmanlı toplumun geri kalmışlığından sıyrılmak amacıyla, bazen çoğunluğa uyum sağlayarak modanın bir parçası olmak amacıyla veya kişisel tercih yapabiliyor olmanın verdiği güçle hayata geçmiştir. Bireyselleşebilmenin getirdiği özgürlükle hem kadın hem de erkek giyiminde ciddi değişim hareketleri yaşanmıştır. Giyim alışkanlıklarını değiştiren yenilikler, özgürlük ve kişisel tercihler beraberinde yeni bir hayat tarzı getirmiş, yeni eğitim, yönetim ve eğlence anlayışları sunmuş, bu yeni anlayışlara uygun mekânlar inşa edilmiştir. Yeni hayat tarzının merkezi aileler için boğaz hattındaki yalılar olurken, yeni hayatın politik merkezi de Dolmabahçe Sarayı olmuştur.

Şekil 7.2. 1827'de Avrupa'ya gönderilen ve sonrasında önemli görevlere getirilen Türk talebeleri

Kaynak: Yılmaz, 2010: 127

Sosyal hayattaki değişimler, farklı disiplinler açısından, detaylı olarak incelendiğinde, bu değişim grafiğinin gözlemlenebildiği en etkili alanın giyim alışkanlıkları olduğu sonucuna ulaşılacaktır. Bu araştırmada; Osmanlı giyim alışkanlıkları aşamalı olarak incelenmiş, giysi bağlamında, günlük hayat, adab-ı muaşeret, alışveriş, yemek alışkanlıkları, mimari, siyasi ve sosyal her türlü parametre incelenmiştir. Dış etkilerden beslenen ve karşılıklı olarak birbirini etkileyen bu değişkenler, insanların giyim alışkanlıklarındaki değişimlerle son halini bulmuştur. Bir insandaki ilk intibânın oluşmasına sebep olan giysi, bir statü ifadesi olarak tarih boyunca kullanılmış, Osmanlı toplumunda da dini ve siyasi aşamalar açısından son derece sembolik bir yapısı olduğu bu araştırmada ortaya konmuştur.

Şekil 7.3. Fausto Zonaro, Gökusu'da Sefa

Kaynak: Öndeş, Makzume, 2010:267

8.SÖZLÜK

A

âdâb (A.) [آداب] 1.edepler, terbiyeler. 2.yol yordam.

Adab-ı muaşeret: İçtimai yaşayış usulleri, görgü kuralları

avret (A.) [عورت] kadın

âlâyîş (F.) [شی‌آلا] 1.bulaşma. 2.gösteriş

Fr. astrakan *a.* 1. Karakul kuzusunun kıvrıkcık ve parlak postu. 2. *sf.* Bu posttan yapılan: *Astragan manto.*

B

binâenaleyh (A.) [عليه بناء] bu yüzden, bundan dolayı

bidâyette (A.-T.) [d] başlangıçta

bid'at (A.) [بدعت] 1.sonradan ortaya çıkma. 2.dinde yeni getirilmiş şey

bonmarşe Fr. bon marché *a.* İçinde her türlü giyim, süs eşyası oyuncak vb. satılan büyük mağaza.

Ç

çakşır *a.* 1. Paça bölümü diz üstünde veya diz altında kalan bir tür erkek şalvarı

D

dîdâr (F.) [دارید] 1.görüşme, buluşma. 2.yüz

dîbâ (F.) [باید] ipekli kumaş

E

ecnebi Ar. ecneb³ *sf.* (*ecnebi:*) Yabancı:

ehven (A.) [اهون] 1.çok ucuz. 2.çok kolay

erbâb (A.) [ارباب] 1.sahip. 2.başkan. 3.usta.

Ar. e²vÿb *a.* (*esva:bl*) esk. Giysi

emrâz (A.) [امراض] hastalıklar

F

fîmâba'd (A.) [بعد ما ى ف] bundan böyle

G

garp, -bı Ar. |arb a.(esk.) Batı, günindi.

H

Hanefî hukuku: Hanefî mezhebi, İslam dininin sünni fıkıh mezheplerinden biridir.

İsmi kurucusu Ebû Hanife'den (Numan bin Sabit) (699-767) alır.

hiref (A.) [حرف] meslekler

hâdim (A.) [خادم] hizmetçi. Hâdim olmak: hizmet etmek.

hıfzıssıhha (A.) [الصحة حفظ] sağlık koruma.

hüsn (A.) [حسن] güzellik

İ

irtidâd (A.) [ارتداد] dinden çıkma

ilel (A.) [علة] 1.hastalıklar. 2.sebepler

iâne (A.) [اعانه] yardım, bağış

ifsâd (A.) [افساد] 1.bozma. 2.bozgunculuk yapma, İfsâd etmek: Bozmak, fesada sürüklemek.

ictimâî (A.) [اجتماع] toplumsal, sosyal, toplumbilimsel

istanbulin a. Tanzimattan Meşrutiyete kadar Türkiye'de kullanılan, yakası kapalı bir tür erkek ceketi.

istihzâ (A.) [استهزا] alay

iştigâl (A.) [اشتغال] uğraşı

iktifâ (A.) [اكتفا] yetinme

itiyâd (A.) [اعتياد] alışkanlık.

K

kâgir sıfat, mimarlık Taş veya tuğladan yapılan (yapı), kâgir

kâim (A.) [قائم] 1. ayakta. 2. yerine geçen. 3. dik. Kâim olmak (A.-T.) yerine geçmek.

kâmilen (A.) [كاملا] tamamen, büsbütün, tümüyle

kefere (A.) [كفره] kafirler

kethüda Far. *a. (kethüda:)* tar. Zengin kimselerin ve devlet büyüklerinin buyruğunda çalışan, onların birtakım işlerini gören kimse, kâhya.

kösnül *Fr. erotique* Genellikle benimsenmiş ar duygusuna aykırı düşen, özellikle cinsel sevi çözümüleme ve betimlemelerine aşırıca yer veren (yapıt).

küllî (A.) [كل] 1. genel. 2. çok

küşad (F.) [كشاد] 1. açma. 2. açılma, açılış

L

letâfet (A.) [لطافت] 1. hoşluk. 2. yumuşaklık. 3. güzellik

libas (A.) [لباس] giysi

M

mahfuz (A.) [محفوظ] korunmuş, saklanmış

maişet (A.) [معيشت] geçim, dirlik

meddah Ar. meddâş *a. esk.* 1. Taklitler yaparak, hoş hikâyeler anlatarak halkı eğlendiren sanatçı

mesâil (A.) [مسائل] meseleler

mesire Ar. mes³re *a. (mesi:re)* Gezinti yeri, gezilecek yer.

mugayir (A.) [ري مغا] aykırı, zıt.

muharrib (A.) [مخرب] tahrip edici, yıkıcı

murassa (A.) [مرصع] değerli taşlarla süslenmiş.

mübtezel (A.) [مبتذل] 1. ele ayağa düşmüş. 2. orta malı. 3. çok bulunan

müstehzi (A.) [مستهز] alaycı

müşâhede (A.) [مشاهده] gözlem

müşa'şa (A.) [مشعشع] gösterişli, şaşaalı

müzeyyen (A.) [نى مز] süslü, ziynetli

N

nisâ (A.) [نسا] kadınlar

nâib (A.) [نائب] 1.vekil. 2.kadı, yargıç

narh Far. nir *a. tic.* Tüketiciyi korumak amacıyla, özellikle temel ihtiyaç maddeleri için resmî makamlarca belirlenen ve her yerde geçerli olan fiyat.

P

pâyende (F.) [ندهی‌پا] 1.kalıcı, sürekli. 2.payanda, destek

pîrahen (F.) [پیراهن] gömlek, mintan.

potur *a.* 1. Arka tarafında kırmaları çok, bacakları dar bir tür pantolon

R

râkib (A.) [راکب] 1. binen. 2.binici. râkib olmak binmek.

S

serpuş (F.) [سرپوش] başlık

sâir (A.) [سائر] 1.diğer. 2.gezen

sebât (A.) [ثبات] yerinden kımıldamama, kararından vazgeçmeme

Setre *a.(esk.)* Düz yakalı, önü ilikli bir tür ceket

Ş

Şark *a.(esk.)* Doğu.

şedîd (A.) [دىشد] şiddetli

T

tebaa (A.) [تبعه] uyruk, teba.

tâife (A.) [طائفه] 1.zümre. 2.tayfa. 3.kavim

tazyîk (A.) [تضییق] 1.sıkıştırma, daraltma. 2.basınç yapma, bastırma. 3.basınç

telebbüs (A.) [تلبس] giyinme

te'sîrât (A.) [تاثيرات] etkiler

tezyîd (A.) [یدى‌تيز] arttırma

tarâvet (A.) [طراوت] tazelik

tathîr (A.) [تطهير] temizleme

teşfiye (A.) [تشفيه] şifa verme

tesviye (A.) [تصوية] 1.eşitleme. 2.düzleme. 3.sonuçlandırma. 4.hesap kapatma.

U

ulemâ (A.) [علماء] bilginler.

umûr (A.) [امور] işler

V

vech (A.) [وجه] 1.yüz. 2.sebep, ilgi, münasebet, vasıta. 3.yüzey

Z

zînet (A.) [زينة] ziynet, süs

9. KAYNAKLAR

- Akşit, İ. (2010). The Mystery of the Ottoman Harem. İstanbul: Akşit Kültür ve Turizm Yayıncılık
- Amicis, E. (2010). İstanbul. Özdem, F. (çev). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları
- And, M. (2011). 16. Yüzyılda İstanbul Kent-Saray-Günlük Yaşam. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları
- Aliye, F. (2009). Osmanlı'da Kadın, Cariyelik Çokeşlilik, Moda. İstanbul: Ekim Yayınları
- Barbarosoğlu Karabıyık, F. (2009). Moda ve Zihniyet. İstanbul: İz Yayıncılık
- Batur, E. (2001). Avrupa Güneşinin Doğduğu Yere Yolculuk İstanbul Ve Anadolu'da Batılı Gezginler. İstanbul: Turckcell İletişim Hizmetleri A.ş., Promat Basın Yayın San. ve Tic. A.Ş.
- Burnaby, F. (2007). At Sirtında Anadolu'da Bir İngiliz Subayı, 1876. Gaspıralı, M. (Çev). İstanbul: Merkez Kitaplar
- Cansever, T. (1994). Ev ve Şehir. İstanbul: İnsan Yayınları
- Cem, İ. (1982). Türkiye'de Geri Kalmışlığın Tarihi. İstanbul: Cem Yayınevi
- Çakır, S. (2011) Osmanlı Kadın Hareketi (3. Baskı). İstanbul: Metis Yayınları
- Çiçekler, M., Andı, F., (2009) Hanımlara Mahsus Gazete (1895-1908) İstanbul: Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı, Hanlar Matbaası
- Davis, F. (2009). Osmanlı Hanımı. Tırnakçı, B. (Çev) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları
- Demirdirek, A. (1993). Osmanlı Kadınlarının Hayat Hakkı Arayışının Bir Hikayesi. Ankara: İmge Kitabevi
- Erduman Çalış, D. (Ed) (2008). Tulpen Kaftane und Levni/Tulips Kaftans and Levni. Almanya: Museum für Angwandte Kunst Frankfurt
- Erkoç, N. (2010). Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Cariyelik ve Kadın. İstanbul: Postiga Yayınları
- Evren, B., Girgin Can D., (1997) Yabancı Gezginler ve Osmanlı Kadını. İstanbul: Boyut Matbaacılık
- Fontmagne, D. (2007). Kırım Savaşı Sonrasında İstanbul Günleri. Yerguz, İ. (Çev) İstanbul: İstiklal Kitabevi
- Germaner, S., İnankur, Z., (2008). Oryanatlistlerin İstanbul'u. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Göle, N. (2010), Modern Mahrem. İstanbul: Metis Yayınları
- Işın, E., (1995). İstanbul'da Gündelik Hayat. İstanbul: İletişim Yayıncılık
- İnalçık, H., Seyitdanlıoğlu, M., (2011). Tanzimat: Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları
- Jianu.(2009). Osmanlı Döneminde Balkan Kadınları Toplum Cinsiyet Kültür Tarihi, Buturoviç, A., Schick, C., (Der). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları

- Kangal, S. (Ed), (2009), Bir Reformcu, Şair ve Müzisyen: Sultan III. Selim Han. İstanbul: Promat Basım Yayın San. ve Tic. A.Ş.
- Karakışla, Y. S., (2001). Sâde Giyinen Kadınlar Cemiyeti. Tarih ve Toplum Dergisi (207), İstanbul
- Kula, O. B. (2010). Batı Felsefesinde Oryantalizm ve Türk İmgesi. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları
- Kurnaz, Ş. (1996). 2. Meşrutiyet Döneminde Türk Kadını. İstanbul: M.E.B. Yayınları
- Lewis, B., (2008). Modern Türkiye'nin Doğuşu. Turna, B. (Çev) Ankara: Arkadaş Yayınevi
- Mansel, P. (2008). Konstantiniyye Dünyanın Arzuladığı Şehir 1453-1924. Erol, Ş. (Çev) İstanbul: Everest Yayınları
- Moltke, H. (1969). Moltke'nin Türkiye Mektupları. Gül, K. V. (Çev) İstanbul: Remzi Kitabevi
- Montagu (1998). Şark Mektupları. Refik, A. (Çev) İstanbul: Timaş Yayınları
- Nerval, G. (1984). Doğu'ya Seyahat. Taşçıoğlu, M. (Çev). Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları
- Oktar, T. (1998). Osmanlı Toplumunda Kadının Çalışma Yaşamı Osmanlı Kadınları Çalıştırma Cemiyet-i İslamiyesi. İstanbul: Bilim Teknik Yayınevi
- Ortaylı, İ. (2006 a). Son İmparatorluk İstanbul. İstanbul: Timaş Yayınları
- Ortaylı, İ. (2006 b). İstanbul'dan Sayfalar. İstanbul: Alkım Yayınları
- Ortaylı, İ. (2007). Batılılaşma Yolunda. İstanbul: Merkez Kitaplar
- Ortaylı, İ. (2008). Avrupa ve Biz. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları
- Öndeş, O., Makzume, E., (2010). Osmanlı Saray Ressamı Fausto Zonaro. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları
- Özbilgen, E. (2003). Bütün Yönleriyle Adab-ı Osmaniyye. İstanbul: İz Yayıncılık
- Özer, İ. (2005). Avrupa Yolunda Batılılaşma ya da Batılılaşma İstanbul'da Sosyal Değişimler. İstanbul: Truva Yayınları
- Özer, İ. (2006). Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Yaşam ve Moda. İstanbul: Truva yayınları
- Pardoe, J. (2010). Sultanlar Şehri İstanbul. Büyükkal, B. (Çev) İstanbul: Türkiye İş Bankası
- Pardoe, J. (1967). Yabancı Gözüyle 125 yıl önce İstanbul Sultan Şehri ve Türklerin Hayatındaki Gelenekler. ŞANDA, B. (Çev). İstanbul: İnkilap ve AKA Kitapevleri Koll. Şti.
- Said, E. (2010). Şarkiyatçılık. Ülner, B. (Çev). İstanbul: Metis Yayınları
- Sevim, M. (2002). Gravürlerle Türkiye VI Giysiler Portreler 1. Ankara : T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları
- Thalasso, A., Zonaro, F. (2009). Dersaadet. Şerifoğlu, Ö. F. (Ed). İstanbul: Kültür A.Ş. Sanat Dizisi, MAS Matbaacılık
- Tromans, N.(Ed.), Kıbrıs, B.(Ed.), Güngör, G.(Ed.), (2008). İstanbul: Pera Müzesi Yayını.
- Turan, G., Turan, A. Z., (2011). Tüm Zamanların Hatırına Sarayda Bir Fincan Kahve, Özer Demirli, A., Öztürk, N. (Ed.) Türk Kahvesini Çevreleyen Nesnelere Tasarımı ve Sembolik Anlamları Üzerin Notlar (111-119). İstanbul: Milli Saraylar Daire Başkanlığı
- Türkdoğan, M. (2002). Ahmet Mithat Efendi'nin Bakış Açısıyla Modernleşme Sürecinde Osmanlı Toplumunda Kadın Meseleleri. Dergah Dergisi (Şubat)

- Yılmaz, C., (2010). II. Mahmud Yeniden Yapılanma Sürecinde İstanbul. İstanbul: Seçil Ofset.
- Zencirkıran, M. (2006). Dünden Bugüne Türkiye'nin Sosyal Yapısı. Ankara: Nova Basın Yayın Dağıtım Kitapçılık Kırtasiye ve Elektronik Tic. Ltd. Şti.
- Zürcher, E. J. (1995). Modernleşen Türkiye Tarihi. İstanbul: İletişim Yayınları

10. İNTERNET KAYNAKLARI

<http://tr.wikipedia.org/>. Tanzimat Fermanı, Orijinal Belge (22.10.2011).
<http://www.galerialfa.com/en/Engraving-Gallery.html?artist=26> (22.10.2011).
<http://cgi.ebay.com/ws/> (22.10.2011)
<http://imageshack.us/photo/my-images/>, (22.10.2011).
<http://artmight.com/albums/> (22.10.2011).
<http://junkshopsnapshots.blogspot.com/2010/04/istanbul-constantinople.html>
(04.11.2011).
<http://imageshack.us/f/254/65180581.jpg/>.
<http://public.fotki.com/zelanakkas2/osmanli-dnem-fotorafлари/kabinet-studyo-osma-1.html> (22.10.2011).
Kaynak: <http://www.footballmovement.com/tag/ali-sami-yen> (27.11.2011).
<http://en.wikipedia.org/wiki/Turquerie> (09.10.2011).
<http://www.gogmsite.net/> (23.10.2011)
<http://www.obarsiv.com/dokumantasyon/gazetevedergiler/html/36.html>
(27.11.2011).
<http://www.zaman.com.tr/haber.do?haberno=1066998> (05.10.2011).
<http://fineartamerica.com/featured/gerome-the-bath-1880-granger.html> (04.11.2011).
<http://www.orientalist-art.org.uk/gerome13.html> (23.10.2011).
<http://www.orientalist-art.org.uk/lewis33.html> (23.10.2011).
<http://www.ft.com/> (23.10.2011).
http://www.louvre.fr/llv/commun/detail_image.jsp, (05.10.2011).
http://en.wikipedia.org/wiki/File:Entfuhrung_aus_dem_Serail484.jpg (27.11.2011).
<http://www.obarsiv.com/dokumantasyon/planlar/> (23.10.2011)
http://fr.wikipedia.org/wiki/Fichier:Galata_Bridge_1800s.jpg (05.10.2011)
<http://www.obarsiv.com/dokumantasyon/>, (23.10.2011). Şekil
<http://www.obarsiv.com/dokumantasyon/>, (23.10.2011).
<http://imageshack.us/photo/my-images/79/31tv0.jpg/sr=1> (23.10.2011)
http://gisele.ecrivain.istanbul.over-blog.com/pages/Benim_Niantam_ve_Tevikiyem-4150261.html, (22.10.2011)
<http://forum.bilgenesil.com/fotograf-gezegeni/59951-osmanli-da-esnaf/>
(23.10.2011).
<http://artmight.com/Artists/Amedeo-Preziosi/Amedeo-Preziosi-Shopping-Square-52444p.html> (23.10.2011).
<http://www.luminous-lint.com/app/image/> (08.10.2011).
<http://www.perapalace.com/tr-TR/tarihce/4.aspx> (20.11.2011)
<http://tarihinokyanusu.blogspot.com/2010/11/osmanli-berberi-olmak-zordur.html>
(05.10.2011).
<http://tr.wikipedia.org/wiki/> (23.10.2011)
<http://postcards.turkishpostalhistory.com/index.php/fruchtermann/Seri3/03-013>
(23.10.2011)
<http://www.fotografya.gen.tr/issue-6/engin.html#> (20.11.2011)
http://tr.wikipedia.org/wiki/James_Robertson (20.11.2011)
<http://postcards.turkishpostalhistory.com/index.php/Rochat/R018> (24.10.2011).

<http://jwa.org/media/turkey-4-still-image> (04.11.2011).
<http://www.jeanleongerome.org/> (24.10.2011).
<http://www.galerialfa.com/v2/Gravur-Galeri.html?artist=28&rc=2> 04.11.2011).
Şekil 4.52. Kaynak: <http://pics.livejournal.com/bamedmed/pic/0000g32t/>
(24.10.2011). <http://www.obarsiv.com/dokumantasyon>, (24.10.2011).
<http://osmanlidonemi.blogcu.com/osmanli-hanedan-fotograf-lari-murat-v/4878744>
(04.11.2011).
<http://postcards.turkishpostalhistory.com/index.php/fruchtermann/Seri21/21-F0335--Constantinople-Dame-turque-en-costume-de-ville> (05.10.2011).
<http://sanat.milliyet.com.tr/> (27.10.2011).
<http://bjws.blogspot.com/2011/07/18th-century-american-women-fashion.html>
(05.10.2011).
http://www.turkishhammams.com/Turkish_Hammam_Paints.html (04.11.2011)
<http://garipmirto.tr.gg/Eski-%26%23304%3Bstanbul.htm> (05.10.2011).
<http://www.loadtr.com/> (08.10.2011).
<http://maggieblanck.com/Azarian/Photos.html> (27.10.2011)
<http://maggieblanck.com/Azarian/Photos.html> (08.10.2011)
<http://www.obarsiv.com/dokumantasyon/> (27.10.2011)
<http://www.globalgallery.com/enlarge/67783/> (04.11.2011).
http://www.galerialfa.com/galeri/GR_190_B.jpg (27.10.2011)
http://photography.nationalgeographic.com/photography/enlarge/constantinople-lady_pod_image.html (05.10.2011).
<http://www.flickr.com/photos/sunnybrook100/2538371362/> (09.10.2011).
<http://www.acgart.gr/acg-collection/artists/s/SebP/SebP1873lady.htm> (08.10.2011)
<http://www.acgart.gr/acg-collection/artists/S/SebP/SebP1873tur2.htm> (08.10.2011)
http://en.wikipedia.org/wiki/File:Edib_Halide.jpg (21.11.2011).
<http://www.acgart.gr/acg-collection/artists/s/SebP/SebP1873tur1.htm> (08.10.2011).
http://sirismm.si.edu/sackler/photo/A1999.3_BIB283728.jpg (08.10.2011).
<http://www.photosapiens.com/L-orient-des-photographes.html> (08.10.2011).
<http://www.cassiodor.com/Artikel/4076.aspx> (08.10.2011).
<http://www.joseflebovicgallery.com/Catalogue/Archive/Cat-126-2007/Large/0004.jpg> (27.10.2011).
<http://www.galerialfa.com/v2/gravur-galeri.html?artist=37> (27.10.2011)
<http://www.cizgiliforum.com/showthread.phpt36174> (08.10.2011). Çarşafılı Kadın fotoğrafı, 20. yüzyıl
<http://www.bucaesnafodasi.org.tr/icerik.aspx?icerik=43&tip=2> (08.10.2011)
<http://maggieblanck.com/Azarian/Photos.html> (09.10.2011).
http://www.wikigallery.org/wiki/painting_365166/Fabius-Germain-Brest/A-Bazaar-In-Constantinople (05.11.2011).
<http://maggieblanck.com/Azarian/Photos.html> (09.10.2011).
<http://maggieblanck.com/Azarian/Photos.html> (30.10.2011).
<http://www.millisaraylar.gov.tr/> (30.10.2011).
<http://zeyyen.com/tabak-kase-vazolar.asp> (27.11.2011).
<http://www.nuveforum.net/attachments/27469d1243510995-teali-i-nisvan.jpg>
(23.11.2011).
<http://www.fatmaaliyehanim.com/index.php/fotograflar.html> (30.10.2011).
http://en.wikipedia.org/wiki/Safiye_Ali (30.10.2011).
<http://www.forumpaylas.net/tarih-inkilap-tarihi/88260-darulmuallimat.html>
(05.10.2011).

ÖZGEÇMİŞ

22 Haziran 1987 tarihinde İstanbul'da doğdu. İlk ve orta öğrenimi İstanbul'da tamamladı. Ümraniye Kız Meslek Lisesi, Kadın Giysi Tasarımı bölümünü 2004 yılında bitirdi. Lisans eğitimini İstanbul Ticaret Üniversitesi, Mühendislik ve Tasarım Fakültesi, Moda ve Tekstil Tasarımı bölümünde 2010 yılında onur belgesi ile tamamlandı. Adobe Photoshop ve Adobe Illustrator tasarım programları konusunda özel ders aldı. İlingua The International Schools of Languages'ta İngilizce Eğitimi aldı. Çeşitli firmaların tasarım departmanlarında görev aldı. Mağaza işletmeciliği yaptı. 2009 yılından beri Dil ve Edebiyat dergisinde makale yazmaktadır.